

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

MISIR' DA AİLE PLANLAMASI
(Yüksek Lisans Tezi)

İlkay Kanık

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şebnem Gülfidan

İstanbul 2007

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

ÖZET

SUMMARY

GİRİŞ.....	1
1. MODERNLEŞME, KALKINMA, YENİ-MALTHUSÇULUK VE AİLE PLANLAMASI.....	4
1.1. Modernleşme ve Kalkınma.....	4
1.2. Yeni Malthusçuluk.....	11
1.3. Aile Planlaması.....	19
1.3.1. Günümüzde Aile Planlaması.....	21
2. MISIR'DA AİLE PLANLAMASI	24
2.1. Mısır'da Aile Planlamasının Önemi.....	24
2.2. Mısır'da Ekonomik Değişim	27
2.3. Mısır'da Aile Planlaması Tarihi.....	29
2.3.1. Mısır'da 1980 Öncesi Aile Planlaması Uygulamaları.....	29
2.3.1.1. Mısır'da Nüfus Probleminin Tanımlanması.....	30
2.3.1.2. Mısır'da Aile Planlamasının Başlaması.....	31
2.3.1.3. 1967 Savaşı ve Aile Planlamasının Geri Plana İtilmesi.....	33
2.3.1.4. Sedat Dönemi Aile Planlaması.....	34

2.3.2. 1980 Sonrası Aile Planlaması Uygulamaları.....	35
2.3.2.1. Hüsnü Mübarek Dönemde Aile Planlaması.....	35
2.3.2.2.1980 Sonrası Aile Planlaması Politikalarının Oluşumunda Dış Etkenler.....	36
2.4. Mısır'da Aile Planlaması Uygulamalarının Değerlendirilmesi.....	38
2.4.1. Mısır'da Uygulanan Aile Planlaması Çalışmalarının Sonuçları (1960- 1998).....	38
2.4.2. Mısır'da Doğum Oranlarındaki Değişim (1960-1998).....	39
3. MISIR'DA AİLE PLANLAMASI FALİYETLERİNİ ETKİLEYEN ULUSAL VE ULUSLARARASI ETKENLER.....	43
3.1. İslam ve Aile Planlaması.....	43
3.1.1 Mısır'da Aile Planlamasına Dinsel Destek ve Muhalefet.....	47
3.2. Aile Planlaması ve Uluslararası Örgütler.....	52
3.2.1. Mısır'da Aile Planlaması Faaliyetlerinde Devlet ve Uluslararası Örgütlerin İlişkisi.....	52
3.2.1.1. Mısır'da Aile Planlaması ve Uluslararası Örgütler.....	54
4. MISIR'DA AİLE PLANLAMASI VE TOPLUMSAL CİNSİYET	59
4.1. Mısır'da Aile Planlaması Sürecinde Bireyin Değişimi.....	59.
4.1.2. Aile Planlaması Eğitim Merkezleri.....	61
4.2. Mısır'da Aile Planlaması ve Kadın.....	64
4.2.1 Kadının Beden Sınırları ve Akıntıları.....	66
4.2.2. Doğurganlık ve Kısırlık.....	67

4.2.3. Geleneksel İyileştiriciler	73
4.2.4. Cinsel bilgiler.....	75
4.2.5. Mısır’da Aile Planlamasının Kadınlar Üzerine Etkileri	79.
4.2.5.1.Öz değer ve Kişisel Özerklik.....	80.
4.2.5.2. Ekonomik etkinlikler.....	82
4.2.5.3. Eğitim.....	83
4.2.5.4. Aile ilişkileri.....	84
4.2.5.5. Kamu hayatına katılım.....	85
4.2.5.6. Psikolojik sağlık.....	85
4.3. Mısır’da Aile Planlaması ve Erkek	89
5. SONUÇ	99
6.KAYNAKÇA.....	102
7.EKLER.....	113
7.1 Resimler.....	114
7.2 Grafikler.....	116

ÖNSÖZ

Öncelikle, bu çalışma ortaya çıkarken desteğini ve yakın ilgisini eksik etmeyen değerli Hocam, Yrd. Doç.Dr. Şebnem Gülfidan'a çok teşekkür ederim.

Aileme, dostlarıma da bana verdikleri destekten ve gösterdikleri anlayıştan dolayı minnettarım.

Ağustos 2007

İlkay Kanık

ÖZET

Mısır'da uygulanan aile planlaması çalışması, yeni- Malthusçu bir söylem izinde, ülkenin kalkınma ve modernleşme pratiklerinin içinde irdelenen bir çalışmadır. Aile planlamasının etkisinin sadece modernliğe ve kalkınmaya etkisi ile sınırlı kalmadığı, az gelişmiş ülkelerdeki kadının statüsü ve özgürleşmesine de bir katkı sağlayacağı varsayımı, bu tezde ana izleğimdir. Bu tez çalışması şu dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümü; öncelikle modernleşme, kalkınma, yeni-malthusçuluk ve aile planlaması çerçevesinde kavramsal bir yapı oluşturulmuştur.

İkinci bölümünde; Mısır'da uygulanan aile planlaması çalışmaları, Mısır'ın bu dönemdeki ekonomisi de gözetilerek, tarihsel bağlamda, sonuçları ile birlikte anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde; Mısır'da aile planlaması faaliyetlerini etkileyen ulusal ve uluslararası etkenler anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde; Mısır'da aile planlaması ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin, kadının aile planlaması uygulamaları ile nasıl bir değişim yaşadığı anlatılmıştır.

SUMMARY

This study is on the pathways of neo-Malthusian discourse, investigates the family planning programs of Egypt through developmental and modernization practices-politics. In this thesis, my hypothesis is that, not only on development and modernization processes but on liberating Egyptian women and feminization and especially on the status of women, the family planning programs has contributed much. In order to elaborate this hypothesis, this study has four related chapters:

In the first chapter, concepts of modernization, development, neo-Malthusianism and family planning have been elaborated.

The second chapters, family planning programs adopted in Egypt have been investigated conclusively, in the historical framework with special emphasis on the economic development of Egypt.

The third Chapter has focused on the notional and international currents which affected on the family planning programs in Egypt.

Finally, in the fourth Chapter, as a conclusion, I have looked at how the relationship between the family planning and social gender has changed through the practices of the national family planning processes.

GİRİŞ

Bir ülkenin kalkınma ve modernleşme pratikleri, o ülkenin nasıl bir nüfusa sahip olduğuyula yakından ilgilidir. Kalkınmayı ve modernleşmeyi hedeflemiş ülkelerin sahip oldukları nüfusu bu hedefleri doğrultusunda yeniden düzenlemelerinde aile planlaması çalışmalarının çok önemli bir işlevi vardır. Özellikle İkinci Dünya savaşından sonra, bütün dünyada, yeni Malthusçu yaklaşımın etkisiyle nüfus politikaları yeniden şekillenmiştir. Artık aile planlaması uygulamaları ile nüfus artışı kontrol altına alınmaktadır. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik geri kalmışlıklarını ve aşırı nüfus artışlarını yeni Malthusçu bir bakış açısıyla açıklanmakta ve bu ülkelerde aile planlaması programlarının uygulanmasını sağlayarak onları bu kısır döngüden kurtulmaya çalışılmaktadır. Nüfus artışının kontrol altına alınması ve nüfusun niteliğinin yeniden düzenlenmesine yönelik bu çabalar, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde farklı oluşumlar tarafından desteklenmekte ve aynı zamanda da eleştirilmektedir. Başka bir deyişle, bir ülke için modernleşme ve kalkınma pratiği sadece bir ulusal çaba değil, bu konuda uzmanlaşmış uluslararası örgütlerle işbirliği içinde yürütülen bir çalışmadır.

Batı'nın teknolojisini, örgütlenme biçimini alıp, kendi kültürünü korumaya çalışan, yani kültür korumacı yaklaşımlar, kendi modernleşmesini, Batı ile kurduğu ilişki üzerinden tanımlayan ülkeler için anlamlandırılması zor süreçlerdir. Günümüzde kalkınma ve modernleşme amaçlı aile planlaması faaliyetleri, kültürün taşıyıcısı olan ailenin içine kadar girerek bir modern birey/vatandaş yaratma çabasına girmiştir. Aile planlamasını çiftlerin diledikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmalarının devlet veya özel kurum veya kişiler tarafından düzenlenmesinin yanı sıra aileyi hedef alan bir faaliyetler bütünü olarak tanımlayabiliriz. Ait olduğu toplumun bilgi dağarcığını yeni nesillerine aktaran aile ise, nesilleri düzenleyen bir kurum olma işleviyle karşımıza çıkmaktadır. Aile planlamasının amacı ise ülkenin moderleşme ve kalkınma sürecine uygun bir şekilde, bu önemli kurumun tekrar düzenlenmesidir. Hedeflenen modern bireylerden oluşan modern bir aile oluşturmaktır.

Ulusal ve uluslararası ekonomi bağlamında, kalkınma-nüfus ilişkisi içinde ve toplumsal cinsiyeti gözetilen politikalar üretilmesinde öne çıkartılan kavram ise birey kavramıdır. Aile planlaması faaliyetlerinde doğrudan hedef alınan özne kadın olmuştur. Kadın, kalkınma ve modernleşme pratiklerini de destekleyecek şekilde, değiştirilmek istenen, ölçülen ve hedeflenendir. Kadının toplumdaki konumu, aile planlaması faaliyetleri içinde yeniden biçimlenmektedir. Kadının toplumdaki yerinin güçlendirilmesi ve kadının özgürleştirilmesi, aile planlaması faaliyetleri içinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan geleneksel ailede erkek, sahip olduğu kültürel kodlardan dolayı, kadına oranla kendisine daha zor ulaşılmıştır. Aile planlaması faaliyetlerinde ikincil hedef kitle bu nedenle erkektir.

Klasik modernleşme teorilerinin ağırlık verdiği önemli bir konu da, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin çağdaş Avrupa / Batı uygarlığı düzeyinde bir gelişmişlik düzeyine ancak kalkınma (sanayileşme) yoluyla varabilecekleri varsayımıdır. Bu bağlamda, bu çalışmada, modernleşme, kalkınma ve yeni Malthusçu bir yaklaşımla, Mısır'daki aile planlaması çalışmaları incelenecektir. Mısır'ın sahip olduğu kaynakların sınırlı olması gerçeği üzerinden, nüfus artışına dair duyarlılık, 1930'larda başlamıştır. Nüfus politikaları, zamanla ülke şartlarına uyum sağlanması ile ulusal bir politika haline dönüştürülmüştür. 2000'lerde artık kendi nüfus artışını kontrol eden, ve o nüfusunun niteliğini belirlemeye çalışan bir ülke haline dönüşmüştür. Bu açıdan, Mısır'da uygulanan aile planlaması örneği son derece öğreticidir. Aile planlaması çalışmaları, modernleşme sürecini yaşayan ve uluslararası ekonomiye eklemlenen Mısır hakkında kapsamlı bilgi edinimini sağlamaktadır. Nüfusu hızla artan Mısır'ın, ulusal ve uluslararası etkenlerinde de etkisinde, uyguladığı nüfus politikası ve elde ettiği sonuçlar açısından incelenmesi gereken bir ülkedir.

Bu çalışmanın amacı, Mısır örneği ile, toplumun kalkınma hedefinin gerçekleşme sürecinde, sağlık üzerinden modernleşme uygulaması olan aile planlaması faaliyetlerini sorgulamak ve aynı zamanda ülkenin kalkınma hedeflerine uyum çerçevesinde sağlık bilgisi üzerinden dönüştürülmesi hedeflenen bireyin (özellikle kadının), istenen değişimi yaşayıp yaşamadığını analiz etmektir. Aynı zamanda erkek de aile planlaması faaliyetlerine karşı tutumuyla ikincil hedef kitle olarak irdelenecektir. Bu yüzden, bu tez çalışmasında, Mısır'da uygulandığı biçimiyle, aile planlamasının kalkınma ve modernleşme süreçleri ile ilişkileri

irdelenecektir. Bu çalışmada, “aile planlaması faaliyetlerinin sadece bir ülkenin modernleşmesini ve kalkınmasını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda kadının statüsü ve özgürleşmesine de katkıda bulunur” savının doğruluğu Mısır örneği üzerinden analiz edilecektir. Bu çalışmada birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Konunun ulusal ve uluslararası güncelliği ve öneminden dolayı zengin bir kaynakçası vardır.

Çalışmanın birinci bölümünde, modernleşme, kalkınma, yeni Malthusçuluk ve aile planlaması çerçevesinde kavramsal bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, Mısır’da uygulanan aile planlaması çalışmaları tarihsel süreç içinde sonuçlarıyla birlikte verilmiştir. Üçüncü bölümde, Mısır’da aile planlaması faaliyetlerini etkileyen ulusal ve uluslararası faktörler ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, Mısır’da aile planlaması ve toplumsal cinsiyet ilişkisi farklı değişkenler ölçeğinde değerlendirilmiştir. Son bölümde ise, elde edilen verilerin analizi yapılmış ve yapılan analize uygun önerilerde bulunulmuştur.

BÖLÜM I

MODERNLEŞME, KALKINMA, YENİ MALTHUSÇULUK VE AİLE PLANLAMASI

Mısır'daki aile planlaması çalışmalarının daha iyi anlaşılabilmesi için, modernleşme, kalkınma, yeni Malthusçuluk ve aile planlaması kavramlarının irdelenmesinde fayda vardır. Bu bölümde bu kavramlar nüfus kavramı çerçevesinde birbirleriyle ilişkilendirilerek incelenecektir.

1.1 Modernleşme ve Kalkınma

Modernleşme ve kalkınma, yapısal değişime ve dönüşüme vurgu yapan iki kavramdır. Bu kavramlardan modernleşme kavramının, kökü olan modern kelimesi latince günümüze ait olan ve yeni anlamına gelen modo kökünden türetilmiştir. Modern, yeniye ait olana karşılık gelirken, eski ise artık geride bırakılmış ve olumsuz olandır. Yeninin ise bugüne ait olan ve olmak istenilen anlamı üzerinden olumlu bir çağırışı vardır.¹ Tam da bu noktada eskinin yerine yeninin geldiği, modern olmayanın, modern olduğu süreci modernleşme kavramı ile açıklayabiliriz. Toplumlar, geleneksel olan eskiden, yeni olan moderne dönüşme, yani modernleşme süreçlerinde birbirlerini modern olan veya modernleşmekte olan üzerinden tekrar tanımlamaktadırlar.

Tarihsel bağlamda modernleşme kavramına baktığımızda, karşımıza Batı'nın yaşadığı bir süreç çıkmaktadır. Batı'nın kendi yaşadığı modernleşme süreci belirli siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin kendi iç dinamikleri ile uzun yüzyıllar boyunca kendiliğinden oluşan bir değişimdir.² Gerçekten bu süreçte insanlık tarihi açısından son derece önemli gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle tarım toplumu yerini sanayi toplumuna bırakmaya başlamıştır.³ Bu süreçte

¹ Charles Taylor, *Modern Toplumsal Tahayyüller*, (İstanbul, 2005, Metis Yay.), ss. 12-15

² Ibid. s. 13-14

³ Cengiz Yavilioğlu, "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Anlamsal Kökenleri", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (Cumhuriyet Üniversitesi, Cilt 3, Sayı 1, 2002), ss. 66-67

feodal üretim tarzı zamanla ortadan kalkmış, siyasi iktidar merkezleşmiş ve kapitalist ekonomi toplum hayatına hakim olmuştur. Ticaretin ve daha sonra da sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte kentleşme ivme kazanmıştır. Diğer yandan, siyasi katılım giderek artarken, demokrasi tek meşru yönetim tarzı olarak kabul görülmeye başlamış ve toplumsal ilişkiler akılcı bir zemin üzerine oturtulmuştur. Meşruiyet kaynağını dinden alan teolojik yönetim anlayışı yerini laik iktidara bırakmıştır. Başka bir deyişle, Tanrı merkezli dünya görüşü yerine insanı merkez alan yeni bir anlayış benimsenmiştir. Geleneksel toplum biçimi olan cemaatler çözülerek yerini cemiyetlere bırakmıştır.⁴

Modernleşme Batılı olmayan toplumlar için ise, Batı'yı model alarak girdikleri bilinçli çabalar ile gerçekleştirilmeye çalışılan, müdahaleye dayalı, bir değişim sürecidir.⁵ Bu değişim süreci iki farklı toplum yapısına gönderme yapmaktadır: Modern toplum ve geleneksel toplum. Modern toplum, olumlanan, idealize edilen ve kendisine ulaşılmaya çalışılan bir toplum tipidir. Nilüfer Göle, *Batı-Dışı Modernleşme* adlı makalesinde, Batı dışı toplumların tarihinin, modernleşme üzerinden, sömürgeciliğin de zorlamasıyla, gönüllü veya değil, yeniden yazıldığını belirtmektedir.⁶ Batı'nın hedef alındığı modernleşme süreci, Göle'nin de vurguladığı gibi, ülkelerin tarihleri, Batı'nın modernleşme tarihi üzerinden tekrar yazılmıştır.

Modernleşme teorilerinde, geleneksel toplumdan modern topluma geçişin kaçınılmaz olduğu, bu dönüşümün geriye çevrilemeyeceği ve tüm toplumların gelenekselden moderne doğru evrileceği fikri hakimdir. Modernleşme kuramları bu noktada öncelikle aydınların işlevi üzerinde durur. Aydınlar toplumu bu sürece sokacak ya da modernleşme sürecinin hızlanmasını sağlayacak itici güçler olarak kabul edilir. Batı'nın değerlerini özümstedikleri kabul edilen aydınlar, modern kültürün düşünce ve yaşam kültürünü kendileri benimsedikleri gibi toplumun geri kalanına benimsettirmek gibi bir misyon yüklenmişlerdir. Bunun yanında, modernleşme kuramları, Batı ülkelerinde kendileri dışında kalan toplumların modern toplum yapısına ulaşabilmesi için onlara destek olmaları gerektiğini savunur. Yani, Batı ülkelerinin dışarıdan

⁴ Çağlar Keyder, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası* (İstanbul: Metis Noları, 1993), ss.10-20.

⁵ Arif Dirlik, *Global Modernite ve Sosyalizm* (İstanbul: Salyangoz Yay., 2006), ss. 61-90.

⁶ Nilüfer Göle, "Batı-Dışı Modernleşme", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* (İstanbul: İletişim Noevi, 2002). 3. Cilt, Derleme, ss. 56-67.

müdahale yoluyla Batı dışı ülkelerin modernleşme sürecine girmesini ya da bu sürecin hızlanmasını sağlamak amacıyla hareket edebileceği düşünülür.⁷

Modernleşme teorileri açısından modernleşmenin içeriğini belirleyen dört temel unsur vardır. Yavilioğlu'nun belirttiği bu unsurlar şunlardır: sanayileşme; halkın belli ölçüde devlet yönetimine katılması; seküler ve akılcı formların kültürün içine yayılması; ve toplum içerisindeki akılcılığın artması. Modernleşme süreci bu dört unsurun biraradalılığını ve toplumda yaratacağı farklılaşmayı da kapsar.⁸ Modernleşme, aynı zamanda, iktisadi kalkınmayı da bu süreç içinde gözetir. W.E Moore ve J..N. Smelser, modernleşme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi ekonomik gelişme üzerinden şu şekilde kurmaktadır:

“Modernleşme, ayrı fakat birbiriyle ilişkili, teknoloji, tarım, sanayi, ve çevre olmak üzere dört alandaki değişme süreçlerinin birlikte işlenmesiyle oluşur. Bu süreçler toplumsal yapıyı derinden etkiler ve farklılaşmaya yol açar. Farklılaşmalar başlıca siyasal, eğitim, dinsel, aile alanlarında belirginleşir. Bu anlamda modernleşme, iktisadi kalkınmayı kapsar.”⁹

Alain Touraine ise modernleşmenin, toplum yaşamının tüm alanlarını etkileşimli olarak değişime soktuğunu ve bunun kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Bu bağlamda modernleşme ve kalkınma arasındaki ilişkiye baktığımızda, her ikisinin de toplumun içinde bulunduğu durumu değerlendirdiğini görürüz. Toplum, gelişmiş geri kalmış geleneksel veya modern olabilir ama şu anki bu durumları zaman içinde değişecektir. Doğrusal tarih anlayışı tam bu noktada, Batı ve modern olma sürecini tarihsel içinde anlamlandırmaktadır. Bu anlayış, ilerleme anlayışı ile temellenen ve tarihsel gelişmenin önceden belirlenmiş bir süreç olarak görüldüğü bir tarih yaklaşımıdır. Modern toplumlar insanlık tarihi açısından bulunması gereken yere ulaşmıştır. Gelişmekte ve kalkınmakta olan ülkeler de tarihsel süreç içerisinde bu sona ulaşacaklardır.¹¹

⁷ Hamit Emrah Beriş, “ Modernite'den Postmoderniteye”, Ed., Mümtaz Türköne, *Siyaset* (İstanbul: Lotus Yay., 2005), ss. 482-485

⁸ Yavilioğlu, *a.g.m.*, s. 71.

⁹ *Ibid.*, ss. 71-72

¹⁰ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi* (İstanbul: Yapı Kredi Noları, 1995), ss. 23-24.

¹¹ Assar Lindbeck, “Public Finance for Developing Countries”, Düz, Lawrence Krause ve Kim Kihwan, *Liberalization in the Process of Economic Development* (Berkeley: University of California Press, 1991), ss.105-140.

Kalkınma kavramının tarih sürecinde anlamı farklılaşsa da temelde modernleşme gibi değişimi ve dönüşümü anlatan bir kavramdır. Ekonomik kalkınma, üretim faktörlerinin artırılmasını ve ekonomik faktörleri etkileyen faktörleri düzenlenmesini içeren iki aşamalı bir sürece ülkelerin gireceğinden bahseder. Böylelikle kalkınma sayısal bir büyümenin yanında yeni bir sosyal ve siyasal yapının oluşumunu da ister. Ekonomik büyüme ile yapısal değişim birbirini etkileyen süreçlerdir. Yapısal değişim ekonomik kalkınmanın önemli ve zorunlu bir parçasıdır. İktisadi kalkınma, sosyo-ekonomik yapıların değişimini gerektirmektedir. Modernleşme kavramındaki değişimin yönünün geleneksel toplumdaki modern topluma doğru çizildiği gibi, kalkınma sürecinde de bu değişim, az gelişmiş veya kalkınmakta olan bir toplumdaki gelişmiş veya kalkınmış bir topluma doğrudur. Temel olarak bir toplumun modern ve gelişmiş olma amacına ulaşabilmesi için belirli tipte bir davranış ve eylem biçimine sahip olması gerekmektedir. Beklenen ise gelenekselden moderne veya geri kalmışlıktan gelişmişliğe doğru bir değişim ve dönüşümdür.¹²

Kalkınma kavramının tarihsel süreçte, bir disiplin olarak ortaya çıkışı 1930'lardaki büyük bunalımla başlamıştır. 1939 ve 1945 yılları arasında uluslararası ekonomik sistemin çöküşünün meydana getirdiği sarsıntı da kalkınma ekonomisine asıl ivmesini kazandırmıştır.¹³ Tarihsel süreçte ise, karşılaştırmalı olarak kalkınmaya karşılık gelen tanımlamalara baktığımızda, Marx kalkınmayı tarihsel şartlardaki değişimle açıklarken, Milner ise kalkınmayı hükümetlerin faaliyetleri olarak değerlendirmektedir. Marx, ekonomik sürecin sosyal yapıyı değiştirdiğinden bahseder ve dolayısıyla toplumsal değişimin yönünü ekonomik değişim belirler.¹⁴ Adam Smith ise kalkınmayı iktisadi kalkınma kavramı ile açıklamaz, zenginleşme ve ilerlemeye yönelik iyileşme ile tanımlar. *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde maddi ilerlemeyi, sermaye birikimine ve zengin sınıfın parasını artırmasına bağlar. Maddi ilerlemeyi ikinci dünya savaşına kadar Batı iktisadi kalkınmasını açıklamak için kullanılır. Kalkınma iktisatçıları, özellikle 1929'da başlayan büyük bunalımla gündeme gelen ve 1939-1945 yılları arasında uluslararası ekonomik sistemin

¹² Yavilioğlu, *a.g.m.*, s. 67-72.

¹³ *Ibid.*, s.10.

¹⁴ Arndt H.W., "Economic Development: A Semantic History", *Economic Development and Cultural Change*, Cilt:29 Sayı:3 1981 s. 460 Aktaran: Yavilioğlu, *a.g.m.*, s. 62.

çöküşünün meydana getirdiği sarsıntının kalkınma ekonomisine ivme kazandırdığını belirtmektedirler.¹⁵

Kalkınma düzeylerinin karşılıklı olarak belirlenmesi ve az gelişmiş ülkelerle ilgili sorunların uluslararası düzeyde ilgi odağı haline gelmesi ikinci dünya savaşı sonrasında rastlar. Artık kolonyal dönemin bitişi, ulusal bağımsızlık hareketleri, sanayileşmenin ulusalcılıkla eş güdümlü şekilde gelişmesi ve gelişen iletişim teknolojisi ile ülkelerin birbirlerinden ve gelişme düzeylerinden haberdar olmaları kalkınmanın bir ihtiyaç olarak ülkeler tarafından kabulünü sağlamıştır. Bu dönemde, gelişmiş kalkınmış ülkeler, gelişmekte ve kalkınmakta olan ülkelerin sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeye başlamışlardır.¹⁶ 1947’de Birleşmiş Milletler kalkınma planlarına dair incelemelerinde hükümetin iktisadi kalkınmada nihai amacının tüm nüfusun refah seviyesini yükseltmek olduğunu duyurmuştur.¹⁷

Ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları, Keynes’in sosyal devlet anlayışını destekleyen bir şekilde 1940’lardan 1970’lerin ortalarına kadar birbirinin yerine kullanılmaktaydı. Kalkınmakta olan ülkeler için gelişmiş ülkelerin tarihsel deneyimi, hızlı ekonomik büyümenin ve kalkınmanın anahtarı olarak görülmekteydi.¹⁸ Ekonomik büyüme, yoksulluk, düzensiz gelir dağılımı, işsizlik gibi bir çok sorunu çözmede yeterli olacağı düşünülmekteydi. Oysa beklenilenin aksine, ekonomik büyüme sosyal refahı arttırmada yetersiz kalmıştır.¹⁹ 1970’lerde, kapitalist ekonominin tekrar bir çıkmaza girmesi ve 1980’lerden sonra küreselleşme ile neoliberal ekonominin bütün dünyayı etkisi altına alması ile Hayek ve Friedman’ın belirttiği gibi devletin yetki ve etki alanının sınırlandırıldığı, özelleşmenin sonucunda küresel rekabetin yeni piyasa koşullarını belirlediği bir döneme girildi. 1980’lerden sonra neo-liberal ekonomiye dahil olan ülkelerde özelleştirilme ile devletin küçüldüğü, global bir yapılanmanın hakim olduğu bu yeni dönemde birey önemsenmiş ve ön plana çıkarılmıştır.²⁰

¹⁵Yavilioğlu, *a.g.m.*, ss.60-61.

¹⁶Keyder, *a.g.e.*, ss.10-20.

¹⁷Yavilioğlu, *a.g.m.*, 59-77.

¹⁸Immanuel Wallerstein, *Liberalizmden Sonra* (İstanbul: Metis Yay., 1995), ss.156-169.

¹⁹Alexandre Rands Barros, “Kalkınma ve Yaşam Standardı”, *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma* (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1995), ss.126-144.

²⁰Ahmet İnel, *Neo-Liberalizm: Hegomanyanın Yeni Dili* (İstanbul: İletişim, 2004), ss. 7-20.

Günümüzde neo-liberalizm ve onu tamamlayan küreselleşme, küresel dünyanın bir parçası haline gelen ülkelerde ki, hızlı nüfus artışının tehlikesini ve sahip oldukları nüfusun niteliğinin ne kadar önemli olduğunu vurgular. Global dünyanın bir parçası olmaya çalışan ülkelerde belirsizlik yaratan ekonomik yapılanmanın dünyaya hakim olması ve neo-liberal ekonominin özelliği olan sermayenin esnekliği bu kontrolün gerekçeleridirler. Artık günümüzde, sermaye hareket ederken nereye gideceğini belirleyen etmen, insan faktörü yani işçi ücretinin düşüklüğü veya işçinin nitelikli olup olmamasıdır.²¹ Bu şartlar altında ülkeler geleceğe yatırım yaparken aynı zamanda sahip oldukları insan kaynağını ve ülke kaynaklarını düzenlemeleri gerekmektedir. Neo-liberal ekonominin hakim olduğu dünyada ülkelerin yaşadığı belirsizliklerden dolayı, nüfus kontrol programını geliştirmek, var olan kaynakların tespitini yapmak, uluslararası kalkınma programlarına uyum sağlamak, ülke için kalkınma sürecinin belirleyici etkenlerini düzenlemek önemlidir. Bu değişimleri hedefleyen ülkelerde modern devlet özellikle aile planlaması faaliyetleri ile sorumlu vatandaş oluşturma çabasına girmektedir.

İktisadi hedef olarak karşımıza çıkan ulusal kalkınmacılığı ve modernleşme sürecini eleştiren Çağlar Keyder, kalkınma ve modernleşme sürecinde, geleneksel dengelerin sürdürüldüğü cemaat yapısının çözüldüğü aynı zamanda dünya ekonomisinin merkezinde giderek kabul gören liberalizm ile insanların özerk bireyler olarak kendi çıkarları ve arzuları yönünde, örgütlenmelerini istediğinden bahseder. Devleti ve ekonomiyi dönüştüren bu süreç, Keyder'e göre kültürün ve düşüncenin ve her ikisinin bileşimi olan toplumsal pratiklerinde dönüşümdür. Bu durum bazı uyumsuzluklara yol açıyordu. İktisadi büyüme, bu yüzden değişen diğer faktörlerin toplumsal bir kabulü için kaçınılmazdı. Hızlı büyüyen ve modernleşme ile birlikte geleneksel uğraşlarından kopan bir nüfus başkalaşan toplumsal konumlarda yeni istihdam olanakları istiyordu. Özellikle iletişim teknolojisinin gelişimi ile birlikte modern bireyin beklentileri de zenginleşiyordu. Bu nedenle kalkınmak ve gelişmek kendi meşrutiyetlerini iktisadi büyümeye bağlı gören ülkeler ve o ülkelerin yöneticileri için zorunlu olarak kendilerini bağlı hissettikleri bir ideal konumuna girmişti.²²

²¹ Arif Dirlik, *Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi* (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2005) ss.280-318.

²² Keyder, *a.g.e.* ss. 14.

Batı dışı toplumlarda modernleştirme, toplumun belli ilkeler etrafında örgütlenmesini aktif olarak üstlenen ulusal kalkınmacı devlet seçkinleri açısından düzenlenmekteydi. Öyle ki, “modern” olarak kabul edilmeyen ilişkiler, bağlantılar, kimlikler reddedilmeliydi. Yeni insanlar geleneksel ortamlarından kopmalı, kendilerini aşiret, aile, köy, mezhep, tarikat üyesi olarak görmekten vazgeçmeliydiler. Keyder’in de bahsettiği gibi, bunun yerine artık kapitalist ekonominin oluşturacağı ulusal bütünlüğün içinde yer almalıydılar:

“Kapitalist serbest pazar mekanizmasıyla bütünleşme aynı zamanda, yeni ilişki biçimleri oluşturacak ve bireyselleşme, fertlerin kendi adlarına kurdukları ilişkiler ön plana çıkacaktı. Devlet ise ulusal nitelikli uygulamalarla gelişen ekonomiye ve topluma müdahale ederek ulusal birlikten kopmaları önlemeye çalışacaktı.”²³

Dirlik’in bahsettiği gibi, kalkınma ve modernleşme, Batı tarihi üzerinden örnek alınan dönüşüme karşılık gelmektedir.²⁴ Kalkınmak ve modernleşmek isteyen ülkeler, Batı’yı model olarak “akıl” ve “bilim” temelinde bu değişimin içine girmektedirler. Bu süreç sonunda, ülkelerin “gelişmiş” ve “ilerlemiş” ülkeler arasına girmesinde en önemli zorunluluklardan birisi, nüfus faktörünün denetiminin sağlanmasıdır. Sonuç olarak, eğer kalkınmak, modernleşmek, ilerlemek, gelişmek isteniyorsa, o zaman ulus-devletin nüfusuna çeki düzen vermesi bekleniyordu. Eğer ülke ekonomik gelişmesinin erken evrelerinde nüfus artışı ile karşı karşıya ise bu ülkenin modernleşmesini yani sanayileşmesini etkiler.²⁵

Modernleşme kapitalizmin gelişmesinden ayrılmaz. Kapitalizmin yaygınlaşmasını sağlayan bir gelişmedir. Bu süreçte birey, dahil olduğu toplum yapısında öne çıkartılır. Bireye atfedilen anlam, geleneksel toplumun atfettiğinden farklıdır. Bireyin seçimleri önemlidir. Birey için, seçeneklere sahip olmak aynı zamanda modern değerlerine uygun en doğru kararı verebileceği ortama sahip olmak vazgeçilmezdir.²⁶ Aynı zamanda modernleşme kavramı, hak kavramını da kendi içinde barındırır. Özellikle devletin modern vatandaş isteği karşısında hak ve

²³ Ibid, ss. 13-14.

²⁴ Dirlik, 2005, ss. 132-145.

²⁵ David C. Thorns, *Demografik Değişim ve Şehir, Kentlerin Dönüşümü* (İstanbul: Soyak Yay., 2004), ss. 41-65

²⁶ David Cheal, “The One and the Many: Modernity and Postmodernity”, Ed., Graham Allan, *The Sociology of the Family* (Oxford: Blackwell Publisher, 2000), ss. 56-87.

hukukun gözetilmesi, devletin yarattığı yeni vatandaşla hak ve hukuk üzerinden modern bir ilişki içinde olmasını da sağlar.²⁷

1.2.Yeni Malthusçuluk

Modernleşme ve kalkınma pratikleri, bir ülkenin sahip olduğu en önemli iki faktör arasındaki etkileşimin düzenlenmesine ihtiyaç duyar. Birbiriyle ilişkili bir şekilde düzenlenmeye ihtiyacı olan iki faktör, “kaynaklar” ve “nüfus” dur. Birçok gelişmekte olan ülkenin sahip olduğu kaynakların sınırlı olması, buna karşılık nüfusunun hızla artması durumunda bu durumdan kurtulmak için yapması gereken kalkınma hamlesi için gerekli olan sermayeyi kısa vadede bulma şansı bulunmamaktadır. Bu durumda uzun vadede nüfusa müdahale şeklinde bir uygulama karşımıza çıkmaktadır.²⁸ Kaynakların ve nüfusun biraradalığı ve birbirine değişen yaşam koşullarıyla bağımlılığı, Malthusyen bir bakış açısıyla, “Küresel Demografik Bir Dönüşüm” kavramını karşımıza çıkartmaktadır. Öyle ki kalkınmak için yalnızca nüfusun kontrol edilmesinin yeterli olduğunu savunanlar bile vardır. Nüfus artışı engellenmedikçe bir ülkenin ekonomik bakımdan kalkınamayacağı ileriye sürülmektedir.²⁹ Bu yüzden yeni Malthusçuluk kaynak ve nüfusun arasındaki dengeye yönelik, teknolojik gelişmeyi kullanan, modernleşme ve kalkınmayı sağlayan ortamın yaratılmasını olası kılan ileriye dönük bir planlamadır.³⁰

Hızla artan nüfus, yaşam süresinin uzaması ve dünyanın kaynaklarının dağılımının eşitsizliği, küresel demografik dönüşümü 21. yüzyılın en önemli özelliklerinden birisi haline getirmiştir. Küreselleşmenin bütün ülkeler için geçerli bir etki alanının olması, nüfus artışının, her ülke için ulusal bir sorun olmaktan çıkıp, makro ölçekte bütün dünyanın dahil olduğu bir sorun olarak karşımıza çıkmasına neden olmaktadır. Ehrlich’in 1968’de yayınlanan *The*

²⁷ Ana Britannica, (İstanbul : Ana Yay., 1989), Sayı: 14, ss. 164-165.

²⁸Lisa Mastny ve Richard P. Cincotta, “Nüfus ile Güvenlik Arasındaki İlişkileri İncelemek”, Ed., Linda Starke, *Dünyanın Durumu: Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak* (İstanbul: TEMA Vakfı Yay., 2005), Çev. Ayşe Başçı, s. 41.

²⁹ Sevil Cerit, “Nüfus-Çevre İlişkilerine Bir Bakış”, *Edebiyat Dergisi* (Ankara: Hacettepe Üniv.Yay., 1984), Sayı: 2, ss. 65-75.

³⁰Meydan Larousse, a.g.e., ss. 309-310.

Population Bomb (Nüfus Patlaması)³¹ isimli çalışmasının yayınlanmasından itibaren, hızlı nüfus artışı ve nüfusun gezegenimizin taşıyamayacağı kapasiteyi aşmasını ve Malthus'un kasvetli kehanetinin gerçekleşmesini engellemek için doğum oranının normale çekilmesi gerekliliği en çok tartışılan konu olmuştur.³² Bu nedenle nüfus politikaları özellikle dünyanın ekonomik olarak gelişmekte olan bölgelerinde olduğu gibi çoğunlukla doğum kontrolü ile nüfus artış oranının azaltılması yönünde olmuştur.³³

Nüfus artışı bir bölgedeki doğumların ölümlere olan fazlalığından veya o bölgenin dışarıdan göç almasından kaynaklanır. Nüfus artışının sonuçları ilk defa ileriye öngören bir şekilde Malthus tarafından sistemli bir şekilde incelenmiştir. Çağdaş anlamda yapılan ilk nüfus çalışması, Malthus'un, 18. yüzyıl sonlarında yazdığı *Nüfus İlkeleri Üzerine Bir Deneme* adlı eseridir.³⁴ Bu sebeple nüfusla ilgili konuların tartışılmasında, Malthus öncesi ve sonrasının ele alınması bir gelenek olmuştur. Malthus'un nüfus kuramı; yiyecek maddelerinin aritmetik olarak yani 1,2,3,4,5, ... , nüfusun ise geometrik olarak, yani 1,2,4,8,16 ... şeklinde artacağını ve eşit olarak artmayan bu iki gücün eşitlenmesinin nüfus üzerinde sıkı ve devamlı bir kontrolün uygulanması ile gerçekleştirilebileceği görüşünü içermektedir. Malthus bu varsayımlardan yola çıkarak insanlarla yiyecek maddeleri arasında sürekli bir gerilimin var olacağı sonucuna varmıştı. Ona göre, nüfusun yiyecek miktarının belirleyeceği sınırı aşması eşyanın tabiatına aykırıydı. Öyleyse nüfusun bu artışı engellenilmeliydi. Bu dengesizliği ortadan kaldırmak için Malthus, nüfus hareketlerindeki artış eğilimlerini sınırlamak amacıyla bazı önlemlerin alınması gerektiğini savunmuştur. İnsanların, bilinçli hareket ederek doğurganlıklarını

³¹ Paul R. Ehrlich, *The Population Bomb* (New York, Ballantine Books, 1968), Aktaran, David C. Thorns, a.g.e., s.41.

³² Az gelişmiş ülkelerdeki nüfus teorisi, demokratik nüfus teorisi ile açıklanmaktadır. Bu teoriye göre toplumlar üç demografik aşamadan geçmektedir: 1) Toplumda yüksek doğum hızları ve ölüm hızları görülmektedir. Bu da nüfus artışının çok az olmasına neden olmaktadır; 2) Doğum hızları eski düzeyini korumakta, fakat ölüm hızları düşmektedir. Bu durum nüfus artışına neden olmaktadır; 3) Toplumda hem doğum hızları, hem de ölüm hızları düşük bir düzeye inmiştir. Bu aşamada nüfus artışı çok azdır.

³³ Frank Furedi, *Population & Development: A Critical Introduction*, (Oxford, Blackwell Publishers Ltd 1997), ss.32-46

³⁴ Hume ve Rousseau ile yakınlığı olan bir soylunun oğlu olarak, 17 şubat 1766'da dünyaya gelmiştir. Öğrenimini Cambridge'de yaptı. Ailesinin en küçük çocuğu idi. Allbury'de Anglikan rahibi oldu. İlk baskısını 1798 de imzasız olarak yolladığı, *Essay On The Principle of Population As it Affects the Future Improvement of Society* (Nüfusun Toplumun Gelecekteki Gelişmesi Üstündeki Etkileri Konusunda Deneme) adlı eseriyle tanındı. Yabancı ülkelere inceleme gezileri yaptı. Eserini geliştirerek, 1803'de *An Essay on Principle of Population as it Affects The Future Improvement of Society* (Nüfusun Toplumun Gelecekteki Gelişmesi Üstündeki Etkileri Konusunda Deneme) adıyla yayımlandı. 1805'de Haileybury Üniversitesi'nde profesör oldu. *An Incur Into The Nature of Progressif Rent* (Gelirin Niteliği ve Artışı Üstüne Soruşturma) 1815, *Principles of Political Economy* (İktisat İlkeleri) 1820, *Definitions in Political Economy* (İktisadi Tanımlar) 1827, adlı eserlerinde nüfus ve yardım konularındaki görüşleri yer alır.

sınırlamaları, uzun süre bekar kalmaları ve geç evlenmeleri gerekiyordu. Malthus'a göre, bu zorluklara katlanmayan toplumlar kaynaklarının yetersiz kalacağı ölçüde aşırı nüfusa sahip olacak ve ekonomik sıkıntıya düşeceklerdi.³⁵

İktisada önemli görüşler getiren Malthus çalışmalarında paranın rolü, toprak rantının hesabı, tasarruf ve yatırımlar yanı sıra halk yığınlarının yoksulluk nedenlerine odaklanmıştır. Ona göre yoksulluğun kaynağı, nüfusun gıda maddelerine oranla daha fazla artmasıydı. Bu iki unsur arasında denge, ancak nüfusun savaşlar, salgın hastalıklar, kıtlık gibi afetler ve yoksul ailelerin doğum kontrolü uygulaması gibi önlemlerle gerçekleştirilebiliyordu. Malthus'a göre doğumu teşvik edici bütün önlemlerden kaçınmak, bedensel özrü olmayan insanın yardımına koşan "fakirler yarasını" ortadan kaldırmak gerekirdi. "Bir başak veren toprağı iki başak veren durumuna getirmeden" halkı çoğalmaya itmek gerekiyordu.³⁶ Nüfus artışından doğan doğal sonuç işsizlik, düşük ücret; bir başka deyişle yoksulluk olarak karşımıza çıkmıştı.³⁷ Nüfusun artışının, bu artışın sonuçları öngörülerek kontrol edilmeye çalışılması karşımıza, bir başka terim olan nüfus planlamasını çıkarır.³⁸

Kısaca, 19. yüzyılın ilk yarısında yaygınlaşan ilkel Malthusçuluk, yani Malthus'un öğretisi, fazla nüfustan doğan kötülükleri sayıyor; aynı zamanda, yoksul ailelerin kendi çıkarları gereği çocuklarının sayısını, iktisadi imkanlarına göre sınırlamalarını öneriyordu. Bunun için tek yok cinsel istekleri frenlemektir.³⁹ Malthus'dan önce de kimi yazarlar nüfus fazlalığının gerçek ve

³⁵ Hüseyin Saraç, *Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla İslamda Nüfus Politikası* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1997), ss.21-27.

³⁶ Nüfus planlaması ve aile planlaması arasında farklar vardır. Nüfus planlaması, bir ülkenin nüfus politikası ile ilgili olarak uygulanan tedbirlerin tümüdür. Nüfusun artışını yavaşlatmak veya daha da artışını teşvik etmek ve daha sağlıklı daha iyi yetişmiş nüfus hedefine ulaşmak için üretilen politikalar ve tedbirlerin bütünüdür. Doğal afetler sonucu ölümler, gebeliği önleyen tedbirler, çocuk düşürme, kürtaj veya geleneksel yollarla, doğum sonrasında çocuk katliamı, çocuklar arası seleksiyon, cahilliye devri araplarının kız çocuklarını öldürmeleri özürülü çocukları yok etme, tedbirlerin tümü nüfus planlamasıdır. Nüfus planlamasının aile planlamasından farkı ise aile planlamasının ailede uygulanmasının teşvik edilmesidir. Aile kendi içinde kararı ile bu planlamanın bir parçasıdır. Nüfus planlanmasında ise, devlet politikalarına göre belirlenen hedefi aşmamak için bazı önlemler alınır. Bunda ise bir şekilde zorlayıcılık vardır. Aile planlamasında bireyler planlamanın parçası olmaya teşvik edilirken, nüfus planlamasında devlet ile ilgili kurumlar bu planı uygular. Aile planlamasında yalnızca doğum kontrol araçları kullanılırken, nüfus planlamasında öldürmeler ve izinsiz kısırlaştırma gibi pozitif tedbirlerde devreye girmektedir. Aile planlaması medikal bir tedbir alanıdır. Hüseyin Saraç, *Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla İslamda Nüfus Politikası*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1997), ss. 78-79.

³⁷ Meydan Larousse (İstanbul: Meydan Noevi, 1990), S. 8, ss. 309-310.

³⁸ Saraç, *a.g.e.*, ss. 78-80.

³⁹ Hıristiyanlığın ahlak anlayışıyla çatışmayan bu katı görüş, dönemin sosyalist düşünürlerince, Fourier, Proudhon ve Marx tarafından tenkit edilmişti. Bunlar yoksulluğun doğum fazlalığından değil, özel mülkiyet rejiminden ileriye

muhtemel kötülüklerini açıklamışlardır ama doğumun kısıtlanması gerekliliği ileri sürülmemiştir.⁴⁰ Onun için Malthus'un bu alanda ortaya attığı yenilik, devrimci bir özellik taşımaktadır. Malthus kuram alanını bırakarak adeta aile hayatına el atmaktaydı. 1800 yılına kadar, nüfus fazlalığını eleştirel açıdan bakanlara özel bir ad verilmediği için bu öğretileri savunanlara “Ön Malthusçular” denmiştir ama genelde tüm bu görüşler “Malthusçuluk” çatısı altında toplamaktadır. Ne var ki evlilikte cinsel istekleri frenleme konusunda, Malthus'un ileri sürdüğü öneriye uymanın çok güç olduğu kısa zamanda görülmüştür. Malthus konuya teşhis koymuş ama bunu gerçekleştirecek bir yöntemi önermemiştir. Nüfusu denetim altında tutacak yöntemler geliştirilmedikçe Malthus'un önerileri anlam kazanmıyordu

Francis Place (1771-1854), Malthus'un nüfus artışını önlemek için evliliklerin geciktirilmesi fikrine karşı çıkmış, bunun yerine gebeliği önleyici yöntemlerle nüfusun kontrol edilmesini teklif etmiştir. 1877 yılında İngiltere'de Malthus'un görüşlerini savunan ve nüfus kontrolünün geliştirilmesini amaçlayan bir birliğin kurulması ile, nüfus artışının toplumların refahı üzerinde olumsuz etkisi olacağını savunan görüş güçlendi. Cinsel istekleri sınırlamayı salık veren saf Malthusçuluk, tamamen teorik kaldığı için, ailenin ve nüfus artışının kısıtlanması gerektiğini ileri süren bütün öğretilere, artık “Yeni Malthusçu” denmeye başlandı Yeni Maltusyenci görüş 1880-1890'li yıllarda tüm Avrupa'da yayıldı. Uluslararası Yeni Malthusçu federasyon birçok özgürlükçü düşünürün ve liberal reformcunun katılımıyla 1900'de kuruldu ve Malthus'un ekonomik savlarını ve buna bağlı olarak nüfus artışı ile ilgili önerilerini savundu. 1920-1930'lar da ABD'de ve tüm dünyada yaşanan ağır ekonomik bunalım nedeniyle işsizlik ve göç artmıştır. Özellikle işçi sınıfı ve göçmenlerin Yeni Malthusçu bir bakışla doğurganlıkları sınırlandırılmıştır. Eğitimli beyaz üst orta sınıf ise nüfusun artırılması yönünde teşvik edilmiştir.⁴¹

Malthusun düşünceleri ikinci dünya savaşından sonra biçim değiştirerek yeniden ortaya çıkmıştır. Böylelikle Malthusçu nüfus kontrol yaklaşımı yeniden canlandı. Bu sefer kontrol edilmesi gereken kesim, 3. dünya ülkelerindeki yoksul çoğunluk ve Batı'da yaşayan etnik

geldiğini söylüyorlardı. Sosyalist düşünürlerce Malthusçuluk, zengin sınıfların servetlerini paylaşmaktan kaçınmak ve yardım yükümlülüğünden kurtulmak için kullandıkları bir araç olarak görülüyordu.

⁴⁰ Eflatun'a kadar gitmeden, özellikle İngiltere'de (Hobbes, More) İtalya'da (Botero, Patrizi) ve Fransa'da (Auxiron ve bir ölçüye kadar fizyokratlar) Malthus'tan önce nüfus fazlalığına karşı çıkan yazarlar bulmak mümkündür.

⁴¹ Ebru Özberk, *Nüfus Politikaları ve Kadın Bedeni Üzerinde Denetim*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, ss. 33-35.

azınlıklar ve yoksullardı. Yeni Malthusçu çalışmaların özellikle belli sınıflara, ırklara ve cinslere yönelik olması ve bu grupları kontrol eden bir misyon üstlenmesi eleştirilmesi gereken noktalarından birisidir.⁴² Yeni Malthusçu ekol görüşlerini desteklemek için, 3. dünya ülkelerinde nüfusun çok kalabalık olması ile yaşama standartlarının çok düşük olması arasında doğrudan bağlantı olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla tüm sorunların nedeni nüfusun çok fazla olmasına bağlanmaktadır. 3. Dünyada uygulanan nüfus kontrolünün niteliği, Yeni Malthusçu bakış açısının nüfus patlaması, gelişmişlik düzeyi, kalkınma, sağlık seçme hakkı gibi konularda geliştirdiği argümanlar temelinde biçimlenmektedir Bazı iktisatçılar⁴³ Malthusyen teoriyi 20. yüzyılın değişen şartlarında yeni bir yoruma oturtmuşlar ve nüfus artış oranının azaltılması için yoğun programlar uygulanmasının gerektiğini savunmuşlardır. Bu akımın temsilcileri olan yeni Malthusçular, nüfus artışını azaltıcı hukuki ve tıbbi önlemlerin, özellikle az gelişmiş ülkelerin, nüfus artış hızını durdurulabileceğini düşünmüşlerdir.⁴⁴ Bu konuda gelişmeler gebeliği önleyici tedbirlerin kullanılmasını öneren yeni Malthusçular sayesinde gündeme gelmiştir.⁴⁵ Sonuç olarak, yeni Malthusculuk günümüzde, Malthus ile Francis Place'in düşüncelerini birleştirerek, nüfus artışının zararlı olduğunu ve bunun aile planlaması yolu ile önlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Tarihsel süreç içinde ise yeni Malthusculuk uzun süre ahlaka aykırı, hatta şeytanca bir öğreti gözüyle bakılmış ve tabiata aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Hakkında bir hayli gürültü kopandıktan sonra İngiltere'de kabul edilmiştir.⁴⁶ Malthus'un düşüncelerini iktisadi planda yeniden ele alan Yeni Malthusculuk, cinsel istekleri frenleme yerine gebeliği önlemeyi salık verdiği için, bu düşünceleri uygulanabilir hale getirmiş ve ihtiyaçlar doğrultusunda onaylanması bu yüzden etkilemiştir.

⁴² Ibid., ss. 12-14

⁴³ Nüfus konusu, Malthus'un da mensup olduğu klasik okul iktisatçılarından bazıları tarafından ele alınmıştır. Bu kişiler, ki bunlardan en önemlileri Smith, Ricardo, Malthus, Say, West ve Mill'dir, büyüme modellerinde, büyüme ile nüfus artışı arasında yakın bir ilişki kurmuşlardır. Bunlara göre kapitalist model başlangıçta ne kadar canlı olursa olsun, belirli bir süre sonra olgunluğa ve durgunluğa dönüşecektir. Burada en önemli sebep ise nüfus artışıdır.

⁴⁴ Warren C. Robinson, "The Development of Modern Population Theory", *American Journal of Economics and Sociology*, Cilt., 23, S. 4, (1964), ss. 375-392.

⁴⁵ Cerit, *a.g.m.*, ss. 65-75.

⁴⁶ İngiltere'de ailelerin çocuk sayısını kısıtlama amacıyla aldıkları önlemler, Malthus'un görüşlerini açıklamasından ancak altmış ya da yetmiş yıl sonra yaygınlaştı.

Fransa'da 1760'dan beri aileler içinde gebeliği önleyici tedbirler almak yaygınlaştığı halde Malthusçu ve yeni Malthusçu öğretisi, önce sosyalistlerin, daha sonra da liberallerin ve muhafazakarların saldırısına uğradı. Hatta yeni Malthusçuluğun propagandasını yapmak ve gebeliği önleyici ilaçlar satmak, kanunla yasaklandı. Genelde nüfus konusunda ailenin mutluluğu ile milletin yararı, kimi zaman uzlaşsa da çoğunlukla çatışmıştır. Bu yüzden bu konuda yapılan tartışmalar çoğunlukla sonuçsuz kalmıştır. Yeni Malthusçular ailenin mutluluğunu ve uyumunu göz önünde tutuyor, ama çocuk sayısı ile bu mutluluk pekişse de, doğumların artışından dolayı nüfus fazlalığından ve işsizlikten korkuyorlardı. "Malthusçuluğun düşmanları" veya "nüfusçular" ise, nüfus azalmasına karşı savaşıyor, ailenin gerçek psiko-fizyolojik dengesinin ancak üçüncü çocuktan sonra gerçekleştiğini ispata çalışıyorlardı.⁴⁷

Her ülke için nüfus problemi kendi gerçekliği içinde kendi yolunu ve çözümünü bulmuştur. İster aile, ister ulus düzeyinde olsun, nüfus sorununu bilimsel açıdan ele alan kimse, aşırı iddialar ileri süren doktrincilerin yanlıya düştüklerini belirtmek ve bir orta yol bulmak zorundadırlar. Gerçekten de tüm kısırlaştırma veya normal doğurganlık, modern bir millet içinde uzun süre etkili olursa, ister istemez bir takım ciddi güçlükler ortaya çıkaracağı kaçınılmazdır.⁴⁸ Bu konuyu ele alan yazarlar arasında, fazla nüfusun yarattığı tehlike üstünde duran ve bu sebeple Malthusçu sayılanlar olduğu gibi, kısırlılığın ve yaşlılığın doğurabileceği zararları açıklayan ve nüfusçu veya Malthusçuluğun düşmanı damgası yiyenler de vardır. Bu sonuncular arasında, farklı nedenlerden ötürü, Katolikler ve Ortadoks Komünistler yer almaktadır. Genelde dinlerin çoğu Malthusçu uygulamalara karşıdır veya başlangıçta karşı çıkmıştır, ama bunlar arasında en açık ve sürekli biçimde karşı çıkan sadece Katolikler olmuştur.⁴⁹

Malthus'un fikirlerine (Malthuscu düşünceye) karşı çıkanlardan birisi de Karl Marx'tır. Marx'a göre, nüfus sorunu sermaye birikiminin sadece belli bir safhasını ilgilendirmektedir. Marx'ın olumladığı, kapitalist sistemden sosyalizme geçildiğinde herkes çalışacak, refah artacak

⁴⁷ Saraç., a.g.e., ss.121-133

⁴⁸ Gerçekten de somut gelişmeler kuramsal tartışmaların ötesinde bir dizi gerçeği ortaya koymaktadır. Gebeliği önleyici tedbirlere başvurmayan ve oldukça genç yaşta tek eşle evlilik adetine uyan bir çok ülkede bir halk, yılda %2.5 ila %3, hatta %3.5 nüfus artışı görülmektedir. Bu yirmi yıl sonra nüfusun ikiye katlanması anlamı taşımaktadır ki, bir kaç yüzyıl sonra ülkeler kontrol edilemez bir nüfusla karşı karşıya kalacaklardır. Bundan ötürü sözü geçen artış ancak geçici bir süre söz konusu olduğu zaman kabul edilebilir. Buna göre tartışma, doğumları kısıtlamanın ahlaki ve sosyal zorunluluğundan çok bu kısıtlamanın nasıl ve ne zaman yapılabileceği ile ilgilidir

⁴⁹ Ana Britannica, (İstanbul : Ana Yay., 1989), Sayı: 15., ss. 253-254.

ve artan refah sonucu herkes çok çocuk sahibi olacaktır.⁵⁰ Marx, proletarya'nın kapitalizm içindeki çıkmazına gönderme yaparak, Malthus'un tanımladığı nüfus probleminin, proleteriyayı aile sınırlandırılması içinde tutarak sınıf mücadelesinden uzaklaştırdığından bahseder.⁵¹ Marx nüfus planlaması konusunda şu şekilde düşünmekteydi:

“Aslında her özel tarihi üretim biçiminin yalnız kendi sınırları içinde tarihi bakımdan geçerli kendi özel nüfus yasaları vardır. Soyut bir nüfus yasası ancak insanoğlu kendilerine müdahale etmez ise hayvanlar ve bitkiler için vardır.”⁵²

Marx ve Fredrich Engels, Malthus'un nüfus teorisine şiddetle karşı çıkmışlar, nüfus yasasının bütün zamanlarda ve mekanlarda aynı olduğunu reddedererek, “gelişimin her aşaması kendi nüfus yasasına sahiptir” fikrini savunmuşlardır. Diğer taraftan da toprağın üretkenliğinin aritmetik diziyle arttığına itiraz etmişler ve bilimin de nüfus kadar hızlı geliştiğine dikkat çekmişlerdir. Malthusyen nüfus politikaları üzerine inşa edilmiş olan klasik teori, reel ücretlerdeki artışın işçi sayısında artışlara, bunun da ücret oranlarının düşmesine yol açacağını ileri sürüyordu. Marx ise, bu ayarlamamanın emeğe olan taleple gerçekleşeceğine inanıyor, klasik yargıya farklı bir yoldan varıyordu. Marx'a göre, işgücü talebini sınırlayan faktör, sermaye birikiminin yetersizliğiydi. Kapitalist sistemde sermaye sahiplerinin işgücü fazlası doğmasını istemeleri işçi ücretlerinin düşük kalmasını sağlıyordu. Bu yüzden Marx'a göre toplumlar kapitalist sistemden sosyalist sisteme geçtiklerinde nüfus sorunu ortadan kalkacak ve artan refah düzeyinde bireyler çocuk yapma gereği duymayacaklardı.⁵³

Farklı nüfus teorileri, farklı bakış açıları ile makro düzeyde bir yapılanma için mikro düzeyde bir değişimi öngörmektedir. Günümüzde yeni Malthuçuların geliştirdikleri nüfus politikaları aile planlaması üzerine yoğunlaşmakta ve aile planlaması üzerinden nüfus planlamasını oluşturmak için kullanılmaktadır. Aile planlaması kalkınma ve modernleşme politikalarının aracı haline dönüşmüştür. Aile planlaması, bir ülkenin kalkınma seviyesini

⁵⁰ Komünistlere göre ise sosyal demokratların ve anarşistlerin salık verdiği “karınların grevi” yani işçi sınıfının doğum kısıtlamasını uygulaması, temeldeki nedenlere dokunmadan sadece bazı kötülüklerini hafifletip kapitalizmi sağlamlaştırmaktan başka sonuç vermemektedir.

⁵¹ Saraç, *a.g.e.*, ss. 28-29.

⁵² Karl Marx- Fredrich Engels, *Nüfus Sorunu ve Malthus* (Ankara: Sol Nolan, 1976), Çev: Oya Yaylalı, s.30.

⁵³ Marx ve Engels, *a.g.e.*, ss. 28-30.

artırmak hedefiyle, nüfusunu kontrol edebilmesi için geliştirdiği en modern yaklaşımdır, çünkü nüfusun kontrol altına alınıp alınmaması, hem kalkınan hem de modernleşen toplumun en temel göstergelerinden biridir. Bu yüzden ülkeler için aile planlamasını uygulamak, kendi geleneksel yapıları ile karşılaştıkları, çarpıştıkları ve dönüşümün içine girdikleri zorlu bir süreçtir.

Bu süreçte önemli tarihlerden birisi, 1994 yılında Kahire’de toplanan Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansıdır. Birleşmiş Milletler tarafından daha önce gerçekleştirilen uluslararası nüfus konferanslarının bir devamı şeklinde görülen bu konferans, nüfus ve kalkınma kavramlarına yeni anlamlar katmıştır.⁵⁴ Dünya genelinde yeni bir kalkınma anlayışının oluşmakta olması ve uluslararası ilişkilerin yeniden tanımlanması sürecinde gerçekleştirilen, Kahire konferansı, önceki nüfus konferanslarına göre daha belirgin, farklılaştırılmış ve daha gelişmiş bir nüfus kalkınma anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kalkınma artık ekonomik gelişme ile bir tutulan bir kavram olmaktan çıkıp devlet yanında birey kavramını da vurgular olmuştur. Nüfus konusunda, artık merkezi planlamanın önemi azalmış, bireysel düzeyde insan haklarına bağlı karar alma mekanizmaları serbest pazar düşüncesi ekseninde ön plana çıkartılmıştır. Devlet, kalkınmayı doğrudan planlayan bir yapı değil, bireylerle özel girişim veya gönüllü kuruluşlar arasındaki bilgi akışını hızlandırandır.

Bu bağlamda aile planlaması uygulamaları, Batılı olmayan toplumların Batı’yı modern olarak girdikleri demografik değişim sürecinin yeni Malthusçu bir yoludur diyebiliriz. Bu değişim süreci de aynen modernleşme sürecinde olduğu gibi modern aile ve geleneksel aileye gönderme yapmaktadır. Modern aile olumlanan idealize edilen ve kendisine ulaşılmaya çalışılan bir ailedir. Modernleşme ve kalkınma süreci, modern aileyi oluşturan her bir bireyin de modernleşmesini öngörmektedir. Bu yüzden hedef, sorumluluk sahibi bir bireylerin

⁵⁴ Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü, (United Nation Population Division), 1954 yılında Roma’da ve 1965 yılında Belgrad’da düzenlediği Uluslararası Nüfus Konferanslarında daha çok nüfus konusundaki uzmanları, özellikle de nüfus bilimcileri biraraya getirmiş, ancak bu konferanslarda nüfus ve kalkınma konularına ilişkin herkesin fikirbirliği içinde olduğu açık kararlar alınmamıştır. Daha sonra Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) tarafından ,Kahire Konferansına kadar uzanan sürede cak olan hükümetler arası konferanslar dizisi başlatılmıştır. Önemli kararların alındığı 1974 Bükreş Dünya Nüfus Konferansı ve 1984 Mexico City Uluslararası Nüfus Konferansından sonra, yeni bir nüfus ve kalkınma anlayışı içerisinde ve yine hükümetler arası bir konferans olarak, 1994 yılında Kahire’de Uluslararası Nüfus ve Kalkınma konferansı düzenlenmiştir. Turgay Ünalın, “Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri , Ulusal ve Uluslararası Uygulamaları”, *TÜBA Raporları*, Sayı. 2, (2003), ss. 12-13.

yaratılmasıdır. Özellikle bu noktada devlet, tesbit ettiği kalkınma ve modernleşme hedeflerine, ancak bu şekilde ulaşacaktır.⁵⁵

1.3. Aile Planlaması

Sanayileşme döneminden önce, geleneksel aile, geniş bir akrabalık ilişkileri içine derinden gömülüydü. Aynı zamanda, sahip olduğu nüfusuyla kırsalda ekonomik üretimin de merkeziydi. Sanayi toplumuna geçilince, aile artık bir üretim biçimi olmadığı için bu dönemde, geniş aileler ortadan kalkmaya başladı. Akrabalık ilişkileri, çekirdek aileye, yani kısaca anne baba ve bir çift doğacak çocuğa indirildi. Aile, tarihte bilinen önceki herhangi bir toplumdakinden daha çok özelleşmiş bir kurum haline geldi.⁵⁶ Bu görüşü savunan Parsons dahil birçok yazar, çağdaş toplumda, ailenin ve evliliğin süregelen önemini güçlü bir şekilde savunmuşlardır. Modern dünyada, çekirdek aile, çocukların dünyaya getirildiği ve büyütüldüğü özel bir kurum haline dönüşmüştü.⁵⁷

Şehirleşmenin artışı, plansız yerleşim ve giderek tarım alanlarının azalması günümüz ekonomisini ve ailesini yeniden şekillendirmiştir. Artık küresel dünyada, uluslararası pazara entegre olmaya çalışan ülkeler için vazgeçilmez olan sahip olduğu beşeri nüfusunu tekrar düzenlenmesidir. Günümüzde ülkelerin global dünyanın bir parçası olma girişimlerinde, nüfuslarını şekillendirmeleri ve kontrol altında tutmaları ülkeler için çok önemlidir. Aile planlaması da bu isteği gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Aile planlaması, ailelerin kendi belirleyecekleri bir zamanda, istedikleri sayıda çocuk sahibi olmaları demektir. Aile ve planlama kelimelerinin birleşiminden meydana gelen bir kavramdır. Planlama, yapılması düşünülen iş için, bu işi istenilen şekilde yapabilmek amacıyla gerekli olan ihtiyaçları ve kaynakları tahmin etmek ve bunları mevcut imkanlar dahilinde en iyi şekilde düzenlemektir. Bu bağlamda aile planlaması, bir ailenin ihtiyaç ve kaynaklarını önceden

⁵⁵ Ünalın, *a.g.m.*, s.12.

⁵⁶Talcott Parsons, "The American Family", T. Parsons and R. F. Bales., *Family, Socialisation and Interaction Process* (London, Routledge & Kegan Poul, 1956), s.10.

⁵⁷ Anthony Giddens, *Sosyoloji: Eleştirel Bir Giriş* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001), s.111.

tahmin ederek, arzuladıkları sayıda ve istedikleri zamanda çocuk sahibi olmaları için ailenin ihtiyaç ve kaynakları arasında bir denge kurmasıdır.⁵⁸

Aile planlamasının amaçlarına baktığımızda, bilgilendirme-eğitim-uygulama hizmetleri sağlamak bunlardan ilkidir. Farklı bir deyişle, ailelere gebeliği önleme yöntemleri hakkında bilgi vermek ve bu konuda gerekli eğitimi yaparak uygulama imkanları sağlamak aile planlamasının en temel hedefidir. Bir diğeri ise, gebelik aralığını ayarlamaktır. Sık doğum yapmak anne sağlığını tehlikeye soktuğundan, iki doğum arasında 2-3 yıllık bir süre olmalıdır.⁵⁹ Bu konudaki uzmanların görüşüne göre, ancak o zaman anne geçirdiği gebeliğin etkisinden kurtulup normale dönmektedir. Eğer annenin kansızlık ya da başka bir hastalığı varsa bu gebelik aralığı daha uzun olmalıdır. Bu yüzden aile planlaması, gebelik aralığının ayarlanması için en iyi yöntemdir.⁶⁰ Aşırı doğurganlığı önlemek aile planlamasının gerçekleştirmek istediği bir diğeri amaçtır. Çok sayıda doğum yapmak anne sağlığını bozduğundan, yapılan incelemelere göre üçüncü doğumdan sonra gebelik ve doğumla ilgili tehlikeler artmaktadır. Özellikle beşinci doğumdan sonra anne ve bebeğin ölüm riskileri daha da artmaktadır.

Aile planlaması aileye bedenen ve ruhen sağlıklı çocuklar yetiştirme fırsatını sunmayı da amaçlamıştır.⁶¹ Ailedeki çocuk sayısı çok fazla değilse, aile bu çocuklara yeterince zaman ayırıp maddi manevi gereksinimlerini daha iyi bir biçimde karşılayabilir. Bunun anlamı topluma bedenen ve ruhen sağlıklı çocukların yetiştirilmesidir. Doğum yaşını ayarlamak ise bir başka ulaşılmak istenen amaçtır. 20 yaşından önce ve 35 yaşından sonra yapılan doğumlar, anne ve çocuk ölümlerini önemli ölçüde artırmakta, özellikle 35 yaşından sonra yapılan doğumlarda bebeklerdeki doğuştan sakatlıkların oranı yükselmektedir. Aile planlaması bu açıdan da anne ve çocuk sağlığını korumayı amaçlamaktadır.

Bir başka amaç ise, istenmeyen gebeliklerin önlenmesidir. İstenmeyen gebelikler çoğu kez isteyerek yapılan düşükle sonlandırılır. Düşük yapma kadın sağlığı açısından sakıncalıdır.⁶² Özellikle ehil olmayan kişiler tarafından, sağlıksız koşullarda yapıldığında kadını ölüme bile

⁵⁸ Türkiye Aile Planlaması Derneği, <http://www.tapd.org.tr/apyk.htm>, 10.03.2006 alınmıştır.

⁵⁹Metin Hasde, "Türkiyede Aile Planlaması Çalışmaları", Aile Ansiklopedisi (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, 1991), s. 93

⁶⁰ Ibid. s.93-94

⁶¹ John C. Caldwell, James F. Phillips ve Barkat-E-Khuda, "The Future of Family Planning Programs", *Studies in Family Planning* (Cilt: 33 Sayı: 1, March 2002), ss. 1-10.

⁶² Türkiye Aile Planlaması Derneği, <http://www.tapd.org.tr/apyk.htm>, 10.03.2006 tarihinde alınmıştır.

götürebilir Bu yüzden istenmeyen gebeliklerin önlenmesinde de aile planlaması yöntemlerinin kullanılması en sağlıklı yoldur. Aynı zamanda sadece doğumu düzenlemek ötesinde, aile planlamasının amacı, çocuk sahibi olmayan ailelere yardımcı olmak, yol göstermektir. Son olarak aile planlaması nüfus artış hızını yavaşlatarak toplumun sağlıklı, iyi eğitilmiş ve ekonomik olanakları yeterli kişilerden oluşmasına katkıda bulunmaktadır.⁶³

1.3.1. Günümüzde Aile Planlaması

Dünyada aile planlaması faaliyetleri çok eski bir tarihe sahip olsa da, sistemli bir şekilde uygulanıp yaygınlaşması özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kalkınma faaliyetlerinin hız kazanmasıyla olmuştur.⁶⁴ 19. yüzyılda halka gebeliği önleme yöntemlerinin öğretilmesini ilk savunan kişi bir İngiliz papazı olan Jeremy Bentham'dır. Dünyada ilk aile planlaması kliniği, 1882'de Hollanda da kurulmuştur. ABD'deki öncüsü ise, 1832'de bu konuda bir kitap yayınlayan Charles Knowlton isimli bir doktordur. Hükümet düzeyinde nüfus planlaması hareketini ilk başlatan ülke Japonya'dır. Bu ülkede, 1948'de kürtaja, annenin hayatını kurtarmak gibi belli durumlarda izin verilmiş ve ailelerin 2-3 çocuktan fazla çocuk sahibi olmamaları istenmiştir. Üçüncü dünya ülkelerinde ise, Hindistan'daki 1950'lerdeki aile planlamaları çalışması modern aile planlaması programının ilk örneğidir. Özellikle hızlı artan nüfus ile kalkınma ve yoksulluktan kurtulma arasında bir denge bulmak isteyen bu ülkeler, aile planlaması programları ile ekonomik kalkınmanın karşısındaki hızlı nüfus artışının baskısını, kısmen de olsa kontrol altına almayı amaçlamaktadır.⁶⁵

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Gebelikten korunma isteğinin binlerce yıl öncesinde de var olduğu sanılmaktadır. Konuya ilişkin ilk yazılı belge M.Ö. 1850 tarihine ait papirüslerde yer almıştır. Mısır'da papirüsler üzerinde bulunmuştur. Bu papirüslerde gebeliği önlemek amacıyla vajene yani çeşitli maddelerden yapılmış maddelerden söz eden tamponlardan söz edilmektedir. Ancak Mısırlılar'da yüzlerce yıl öncesinde, insanların geri çekme yöntemini bilip uygulandığı bilinmektedir. Eski Mısır, Çin, İran, İbrani, Arap, Yunan ve Roma Uygarlıkları'na ait tarihi kalıntılarda gebeliği önleyici ilkel uygulamaların varlığı saptanmıştır. 16.yy. hayvani zarlar'dan yapılmış prezaratif (kılıf) anatomist Gabriele Fallopius tarafından frengi hastalığına karşı bir koruyucu olarak icat edilmiş, ancak kısa sürede gebelikten koruyucu bir metod olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hasde, *a.g.m.*, s. 91.

⁶⁵ 1990'lardan sonra, uluslararası metinlerde, aile planlaması kavramının yerine daha geniş kavramlı üreme hakkı ve üreme sağlığı kavramı kullanılmaktadır.

1960 yılından sonra gelişmekte olan ülkelerin pek çoğu, nüfus artış hızını azaltma ve anne ve çocuk sağlığını iyileştirme isteğiyle aile planlaması programlarını başlatmıştır. Erkekler için doğum kontrol yöntemi araçlarından prezaratif 1854'de Gabirello Fallapius tarafından icat edilmiş ve 1840'da sentetik maddelerden üretilmeye başlanmıştır.⁶⁶ Aile planlamasında doğum kontrol hapları ilk defa 1956 yılında insanlar üzerinde denendikten sonra, 1960 yılında ABD'de onaylanarak kullanıma girmiştir. Daha sonraları rahim içine yerleştirilen araçlar ve vücuda enjekte edilen metodlar geliştirilmiştir. 1959'da ilk doğum hapları piyasa sürülmüştür.⁶⁷ Bu tür bir planlamanın birinci amacı istenmeyen gebeliklerden koruyarak, hem sosyal hem de sağlık açısından kadını özgürleştirmektir.⁶⁸ Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde, kadına ulaşmak açısından aile planlaması uygulamaları bir araç olarak kullanılmaktadır. Son on yıl içerisinde aile planlaması programının amacı, kadının sağlığını ve refahını artırmayı da içerecek şekilde genişletilmiştir.⁶⁹

Günümüzde küreselleşme etkisi ile nüfus sorunu bütün ülkeleri ilgilendiren bir hal almaktadır. Günümüz dünyasını diğer dönemlerden ayıran Anthony Giddens, nüfusun büyük bir kesiminin, daha önceki dönemlerde görülmemiş bir biçimde birbirine bağımlı hale geldiği bir dünyada yaşadığımızı vurgulamaktadır.⁷⁰ Bugün artık nüfus konusu, tek tek ülkelerin dışında bütün ülkeleride kapsayan karar ve uygulama mekanizması haline dönüşmeye başlamıştır. Dünyadaki bütün ülkelerin bir parçası olmaya başladığı küresel demografik dönüşüm, yüzyılımızın en önemli hareketlerinden birisidir. Ehrlich'in, *Population Bomb* (Nüfus Patlaması) adlı eseri, 1960'larda yayınlanmasından sonra, nüfusun kapasitesini zorlayacak şekilde artışının, adeta Malthus'un kasvetli kehanetinin gerçekleşiyormuşçasına, engellenmesi için doğum oranının normale çekilmesi gerekliliği dünyada en çok tartışılan konular arasına girmiştir.⁷¹ Bu nedenle nüfus politikaları çoğunlukla doğum kontrolü ile nüfus artış oranının azaltılması şeklinde olmuştur. Dünyanın her hangi bir yerindeki nüfus artışı diğer bölgeleri de sosyo-politik açıdan ilgilendirmektedir. Bu bakış açısıyla bireyi hedef alan aile planlaması çalışmalarında, gebelikten korunmanın bir birey hakkı olduğunun tanınması ve her türlü kısıtlamanın kaldırılması, 1965 de

⁶⁶ Hasde, *a.g.m.*, s. 91.

⁶⁷ Nuriye Ortaylı, "Doğum Kontrolü'nin Hikayesi", *Toplum ve Bilim* (İstanbul: Birikim Yay., 1989), S. 45, s. 57.

⁶⁸ Caldwell, *a.g.m.*, ss. 1-10.

⁶⁹ <http://www.fhi.org/en/RH/Pubs/wsp/wrkngpapers/TowConceptFrame.htm>

⁷⁰ Giddens, *a.g.e.*, s.122.

⁷¹ Thorns, *a.g.e.*, ss. 41-65.

gerçekleşmiştir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler, 1966'da "Aile büyüklüğüne, her aile kendince özgür karar verebilmeli kararını kabul etmiştir. Aynı anlayışla, 1968'de Tahran'daki uluslararası insan hakları konferansında evli olmayan çiftleri de içerecek biçimde "Her çiftin istediği sayı ve aralıkta çocuk sahibi olmak ve doğum kontrolü hakkında yeterli bilgi ve eğitimi almak hakkıdır" şeklinde bir ifade kullanılmıştır. 1969'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı ile "Hükümetlerin aile planlaması konusunda hizmet vermesi gerektiği" görüşü ilan edilmiştir.⁷² Bu bir hak olarak bugün de her ülke için geçerlidir. Bu konuda Birleşmiş Milletler ülkelerin uyguladığı aile planlaması faaliyetlerini hem maddi hem de stratejik eylem planı oluşturma alanında desteklemektedir.⁷³

⁷² Ortaylı, *a.g.m.*, s. 58.

⁷³ <http://www.unfpa.org.eg/AboutUs/Default.htm>

BÖLÜM 2

MISIR'DA AİLE PLANLAMASI

Mısır, modernleşme ve kalkınma hedeflerine ulaşma amacını gerçekleştirirken, nüfusunu kontrol etmek ve yeniden biçimlendirmek için aile planlaması faaliyetlerini uygulamaktadır. Bu bölümde tarihi süreç içinde uygulanan aile planlaması üzerinden Mısır toplumunda yaşanan değişim anlatılacaktır.

2.1 Mısır'da Aile Planlamasının Önemi

Mısır, hem Afrika'da hem de Asya'da toprakları olan bir ülkedir. Asya'daki komşusu Filistin yönetimine bağlı Gazze Şeridi ile İsrail, kuzeyde Akdeniz, Batı'da Libya ve Güney'de ise Sudan ile çevrilidir. 1.001.450 km² ile dünyanın 30. büyük alanına sahip ülkesidir. Toprakların %4'ne karşılık gelen, 33.000 km²'si sulanabilir durumdadır. Ülke topraklarının geri kalanı çöldür.⁷⁴

Mısır'da nüfus sayımı ilk defa 1882'de yapıldı. Bu tarihte nüfus 6.7 milyon kişidir. Her on yılda bir nüfus sayımı yapılmaktadır. 1996'daki nüfus sayımına göre nüfusu 59,3 milyon, 2006'da ise 72,5 milyon kişidir. Kahire yılda %10,7 ile, Mısır'da nüfusu en hızlı artan şehirdir. Onu % 8,64 ile Giza izlemektedir. Ülke nüfusunun 20 milyonu Kahire'de yaşamaktadır. Kahire bu özelliği ile dünyada aynı zamanda, kilometre kareye en fazla insanın düştüğü şehirler arasındadır.⁷⁵

Mısır'da nüfus her dakika bir kişinin nüfusa katılması ile hızla büyümektedir. Nil vadisi Mısır için çok önemlidir. Nil nehri dünyanın en uzun nehridir. 4.187 mil uzunluğundadır. Tarih

⁷⁴ Egypt State Information Service (Mısır Devlet Bilgi Servisi), www.sis.gov.eg/En/Land&people/Population, 07.01.2007 tarihinde alınmıştır.

⁷⁵ Ibid.

boyunca, Nil'in hareketine göre bölge halkının tarımı şekillenmiştir.⁷⁶ Sulanabilir tarım arazisinin çoğu bu bölgede olduğu için, nüfus da gün geçtikçe bu bölgede hızla artmaktadır. Bu yüzden Nil vadisi gün geçtikçe etrafında yaşayanları daha az besleyebilmektedir. Bu nüfus problemi her geçen gün politik, diplomatik ve ekonomik ilişkileri belirleyen bir sorun haline gelmektedir.⁷⁷ Mısır'da yaşayan nüfusun % 97'si Nil nehrine bağımlı olmasına rağmen bu nehrin sularını Etiyopya ve nehrin yukarısındaki diğer sekiz ülkeyle paylaşmaktadır. Askeri açıdan zayıf olan bu komşu ülkelerin tamamı hızlı nüfus artışı ve uzun süreli kuraklık döngüleri ile karşı karşıyadırlar.⁷⁸

Kısacası, kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek isteyen ve global dünyaya entegre olmaya çalışan Mısır'da nüfus, önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1930'larda, kendini hissettiren bu problem için her dönemde ülke gerçekleriyle örtüşen çözüm yolları aranmıştır. Bulunan çözümler ise yeni Malthusçu yaklaşımla aynı çizgidedir.⁷⁹

Mısır'da Nasır dönemi (1952-1970), kalkınma hedeflerine ulaşmada en önemli engelin hızlı artan nüfus olduğu gerçeğinin ilk vurgulanmaya başladığı evredir. Bu dönemden itibaren nüfus konusu Mısır'ın gündeminde önemli bir yer almıştır. Kimi dönem etkili politikalar izlenmiş, kimi evrelerde ise üretilen çözümler beklentileri karşılamakta yetersiz kalmıştır.

Nüfusun hızlı artışı, ülke topraklarının sadece %4'ünü sulanabilir tarım arazisine kullanan Mısır için önemli bir problemdir. Bu yüzden, tarım arazilerinin yetersizliği, artan işgücü ve bu işgücünün kentlere yönelmesi Mısır'da şehirleşme problemini ortaya çıkarmıştır. 1989 yılında yayınlanan USAID⁸⁰ raporuna göre, göç sonucu Mısır'da ortaya çıkan hızlı ve plansız şehirleşme

⁷⁶ Kamran Asdar Ali, *Planning The Family in Egypt : New Bodies, New Selves* (Austin: University of Texas Press, 2002), s.23.

⁷⁷ Jean Lacouture ve Simone Lacouture, *Egypt in Transition* (New York: Criterion Books, 1958), s. 357 Aktaran: Kamran Asdar Ali, *Planning The Family in Egypt : New Bodies, New Selves* (Austin: University of Texas Press, 2002),Ibid., ss.2-3.

⁷⁸ Mastny ve Cincotta, *a.g.m.*, s. 38.

⁷⁹ Yeni Malthusçu yaklaşım geri kalmışlığın nedenini aşırı nüfus artışı ile açıklamakta ve geri kalmış ülkelerde aile planlaması programlarının uygulamalarını desteklemektedir.

⁸⁰ USAID (U.S. Agency for International Development: ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı) bağımsız federal bir hükümet kuruluşudur. USAID'in tarihi İkinci Dünya Savaşı sonunda Avrupa'yı yeniden yapılandıran Marshall Planı'na ve Truman Dönemi *Point Four* Programına dayanmaktadır. 1961 yılında, Başkan John F. Kennedy tarafından kurulmuştur. Uzun vadeli tarafsız ekonomik büyümeyi destekleyen USAID, ekonomik büyüme, tarım,

ve buna karşılık sınırlı iş olanakları, şehirlerde yüksek düzeyde işsizlik sorununa, kırsalda ise tarım arazilerinin kaybına yol açmaktadır.⁸¹ Devletin uyguladığı neo-liberal ekonomi politikaların bunda önemli bir rolü vardır. Diğer gelişmekte ülkeler gibi, Mısır'da küresel ekonomiyle bütünleşmek amacıyla öncelikle kendi nüfus kontrolü programını geliştirmekte, kaynaklarını tespit edip bu kaynakları nüfusa göre tekrar düzenlemekte ve ekilebilir arazi ve uygun işgücünü sağlayarak uluslararası kalkınma programına ülkeyi adapte etmeye çalışmaktadır.⁸² Aile planlamasıyla beşeri nüfusunu yeniden düzenlemeyi hedefleyen Mısır'da iktidara gelen hükümetler ise uyguladıkları politikalarla dolaylı olarak modern devletin istediği modern vatandaşın oluşumuna katkıda bulunmaktadır.⁸³

Mısır'daki ekonomik ve sosyal yapının değişimine baktığımızda, devletin kalkınma öncelikleri ile şekillenen aile planlaması faaliyetlerini daha iyi anlayabiliriz. Mısır'da doğurganlık oranındaki düşüş ve aile planlaması metotlarını kullananların sayısındaki artışın sadece ülkede uygulanan ulusal nüfus politikaları ve bu politikalara dinsel desteğin sağlanmış olmasından kaynaklanmamaktadır. Değişen ekonomik ve sosyal koşulların da bunda önemli bir payı vardır.

Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde, nüfus kontrolünün kalkınma motivasyonu etrafında şekillendiği görülmektedir. Aile planlaması, ülkenin kalkınması için Klasik Demografik Teorideki⁸⁴ toplumun değişimi yerine bireyin dönüşümüne doğru bir değişim yaşamıştır. Mısır'daki değişim ve üretilen yeni nüfus politikaları da bu yönde olmuştur. 1994 Uluslararası Kalkınma ve Nüfus Konferansı, eşitlik, adalet ve kadınların güçlendirilmesine odaklanan bir

ticaret, küresel sağlık, demokrasi, çatışmaların önlenmesi ve insani yardım konularında ABD'nin dış politika hedeflerinin geliştirilmesini amaçlamaktadır.

⁸¹ Gillespie Duff, Constance, Carrino Charles Johnson ve Barbara Seligman, *Egyptian Population Assessment: A Report for USAID Cairo* (Arlington, VA: Associates Inc. and International Science and Technology Institute), Aktaran: Ali, a.g.e., s. 3.

⁸² <http://egypt.usaid.gov/Default.aspx?pageid=13>

⁸³ Aile planlamasının modern sorumluluk sahibi vatandaş oluşturma hedefiyle doğrudan olmasa da dolaylı olarak ilişkisi vardır. Bu yüzden modern devletin nüfus politikalarında aile planlaması, hukuki haklara sahip yeni bireyine geçişinde bir uygulama alanıydı. Başka bir deyişle, aile planlaması ülkede üreme açısından insanların yaşamlarını yeniden düzenlemeyi hedefledi. Bu sayede insanlar kendileri hakkında karar verir duruma geliyor, seksüalitetlerini, bedenlerini, doğurganlıklarını iradeleriyle yönlendiriyorlardı. Özellikle yoksul kesimde gözlenebilen dönüşümler, ülke için ayrı bir önem kazanıyordu. Bknz., Laila Nawar, Cynthia B. Lyord, Barbara İbrahim, "Women's Autonomy and Gender Roles in Egyptian Families", *Family, Gender and Population in The Middle East*, Ed., Carla Makhlof Obermeyer (Cairo: American University in Cairo Press, 1995), ss.146-177.

⁸⁴ Klasik Demografik Teori, kaynaklarla, nüfusun artışının arasındaki dengesizliğin nüfusun kontrol altına alınarak giderilmesini içerir. Bireyin değişimi ise daha sonra yeni Malthusyencilerin katkıda bulunduğu bir alandır.

konferans olmuştur.⁸⁵ Bir ülke için global dünyanın bir parçası olmak, özellikle neo-liberal ekonomide belli bir düzenlemeyi de beraberinde getirmektedir. Nasır döneminden günümüze, Mısır'ın yaşadığı ekonomik değişime bakmak aslında aile planlamasının anlaşılmasında bir zemin hazırlayacaktır.

2.2. Mısır'da Ekonomik Değişim

Mısır'ın sosyal ve kültürel olarak aile planlamasını uygulaması sürecinde ekonomi hep önemli bir rol oynamıştır. Nasır hükümeti 1952'deki devrim ile başa gelmesinden sonra ülke çapında sosyo-ekonomik ve politik yapıyı yeniden yapılandırmaya yönelik sayısız politikalar üretmiştir. 1950'lerde ve 1960'larda üretilen bu politikalar, tabandan yukarı doğru bir sosyal hareketlenmenin gerçekleşmesini sağlamayı amaçlamaktaydı. Bu politikaların işlevsel hale getirilmesinde uygun sosyal şartların oluşturulması için devletçi bir politika güdülmüştür.

Nasır'ın ülke yönetiminde olduğu 1952-1970 yılları arasında, devletin sosyal ve ekonomik alanlardaki kontrolü çok fazla artmıştır. Bu dönemde Nasır'ın uyguladığı sistemin amacı eşitlikçi bir toplum yaratmak ve sınıf ayrımını ortadan kaldırmaktır. Rejim, aynı zamanda yukarıya doğru sosyal hareketliliği esas alarak eğitim konusunda kadınları desteklemiş ve eşit ücret ve fırsat konusunda kadınlar teşvik edilmiştir. Özellikle kadınların eğitim durumlarının yükseltilmesi ile çocuk ölümleri azalmış ve daha küçük aile isteği özellikle iyi eğitilmiş kadınlar arasında giderek yaygınlaşmıştır.⁸⁶

Nasır döneminde yaşanan ekonomik değişimler toplumda köklü dönüşümlere neden olmuştur.⁸⁷ Toprak reformu ile Mısır'lı köylülerin topraklarını genişletmeye yönelik politikalar, endüstri sektöründeki hızlı gelişmeler, anahtar roldeki sektörlerde devlet kontrolünün artması, halk sağlığı ve eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması, tüketim ürünlerinin sağlanması, kira

⁸⁵ Furedi, *a.g.e.*, s.166.

⁸⁶ Eltigani E. Eltigani ve Hoda Rashand, "Explaining Fertility Decline in Egypt", *Islam, The State and Population*, Ed., Gavin Jones ve Mehtab S. Karim (London: Hurst & Company, 2005), ss.195-196

⁸⁷ Atacan., *a.g.m.*, ss.19-22

kontrolünün yapılması, yeni iş kanunlarına uyum, sosyal şartların iyileştirilmesi ve geliştirilmesi ve kadınlara eşit fırsat imkanının verilmesi, güdülen ana hedefler olmuştur.

Mısır'da 1950'lerden 1970'lerin ilk yarısına kadar ekonomide bir büyüme yaşamıştır. Bu dönemde ekonomi için belirleyici olan devlet kontrolünün hissedilir gücüdür. İhracatın artması ile endüstri alanındaki büyüme hızlanmıştır. Bütün bu ilerlemeye rağmen, 1956, 1967 ve 1973 yıllarında Mısır'ın dahil olduğu savaşlar, Milli savunmaya aktarılan maddi ve manevi kaynaklarla hükümetin gerçekleştirdiği kalkınma hedefleri, planlanan şekilde gerçekleşmemiştir.⁸⁸

Mısır'ın devletçi ekonomi politikası, uluslararası pazar gücünün etkisiyle 1974'te özel sektörün ağırlıklı bir ekonomik sisteme geçiş yaptı.⁸⁹ Bu politikalar “infitah” yani “açık kapı” olarak bilinmektedir. Ancak bu ekonomik dönüşüm ülke siyasetinin ve dinamiklerinin etkisiyle, tamamen eski ekonomik sistemi kaldırarak yerine yeni sistemi getirmek şeklinde gerçekleşmemiştir. Dönemsel olarak şekillenen bir değişim yaşanmıştır.

1973 Arap-İsrail Savaşı'nın sonuna rastlayan “infitah” politikalarının başlangıcında, devletin etkin olduğu Nasır dönemine benzer bir ekonomik gelişim ve büyüme izlendi. 1970'lerin yarısı ve 1980'lerde yaşam standardı oranında hızlı bir artış gözlemlendi. Devletin ödünç aldığı yabancı kaynaklı gelirler, çoğunlukla Amerika'dan alınan dış borçlar, Süveyş Kanalı'nın açılması, Sina petrol alanının geri kazanılması, uluslararası turizmin yeniden canlanması ve petrol ülkelerinde çalışan Mısırlı işçilerin yolladıkları döviz gelirleri, bu hızlı ekonomik büyümenin ana nedenleriydi. Bununla birlikte, 1986'da petrol fiyatlarındaki düşüşe diğer faktörler de eklenince beraber büyüme hızını hızla düşüdü.

Mısır'ın devletçi bir ekonomiden liberal bir ekonomiye geçiş sürecinde sosyal altyapıda dikkate değer bir gelişmeye tanık olunmuştur. Sağlık alanında yapılan yatırımlar sayesinde ölümlerde, özellikle çocuk ölümlerinde, dikkate değer bir düşüş gözlemlenmiştir. 1998'de ortalama her 1000 çocuktan 58'inin öldüğü tespit edilmiştir. 1978'de bu sayı 132'di. Böylece kısa

⁸⁸ W.C Robinson ve F. el-Zanaty, *The Impact of Policy and Program in Egypt: The Egypt Family Planning Success Story* (Cairo: National Population Council, 1995), Aktaran: Rashand ve Eltigani, *a.g.m.*, ss. 190-191.

⁸⁹ 1987'yi takiben, kamuya ait şirketlerin özelleştirilmesi, devletin küçültülmesi, ve yeniden yapılanma sürecinde sağlık ve eğitimde özel sektöre yetki verilmesi, yapısal değişim verilebilecek örneklerdir.

sayılabilecek bir dönemde bebek ölümü yarı yarıya azalmıştır. Aynı şekilde, 1960-1994 yılları arasında eğitimde de büyük bir sıçrama olmuştur. Yetişkin okur-yazar sayısında iki katı bir artış gerçekleşmiştir. 1960'da bu oran % 25 iken, 1994'te % 56'ya çıkmıştır. Öte yandan ilkokula yazılma oranı % 60'dan % 103'e, ortaokula yazılanları ise % 16'dan % 69'a yükselmiştir. 1994'de artık 21.000 köye elektrik ulaşmıştır. Aynı dönemde telekomünikasyon sistemi ve elektronik medya ülkenin her bir köşesine ulaştırıldı. Yirmi yıl içerisinde karayolu ulaşımı üç katından fazla arttırıldı.⁹⁰

Ülkenin sosyo-ekonomik yapısındaki bu değişim hissedilir bir değişim olmuştur. Kalkınmayı hedefleyen devlet halkın sosyal refahını artırırken kaynakların yeterliliğini göz önünde bulundurmuş ve bu refahın paylaşımı için nüfus kontrolü politikaları izleme gereği duymuştur. Nasır döneminden itibaren, bu politikaların uygulama alanı olan aile planlaması faaliyetleri şekillenmiştir.

2.3. Mısır'da Aile Planlamasının Tarihi

Mısır'da hazırlanan aile planlamalarının hedefe ulaşma başarıları baz alındığında, 1970'lerin sonu bu hususta bir kırılma noktası olarak kabul edilebilir. Bu yüzden bu bölümde Mısır'ın aile planlama tarihi 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

2.3.1 Mısır'da 1980 Öncesi Aile Planlaması Uygulamaları

Mısır'da 1980 öncesi uygulanan aile planlamasına baktığımızda, ülkede nüfus artık bir sorun olarak gündeme geldiğini ve ülkenin ihtiyacı doğrultusunda aile planlaması faaliyetlerinin başladığını, ancak ülkenin girdiği savaşlarla beraber bu faaliyetlerin aksadığını görürüz. Cemal Abdül Nasır'ın iktidarda olduğu yıllarda program kendi içinde farklı uygulama dönemlerine

⁹⁰ Institute of National Planning, *Egypt Human Development Report 1996*, arapça, (Cairo: Al-Ahram Commercial Press, 1996), Aktaran Rashand ve Eltigani, *a.g.m.*, ss. 191

ayrılırken, Enver Sedat dönemiyle beraber aile planlaması kalkınma ile eş bir kavram haline dönüşmüştür.

2.3.1.1. Mısır’da Nüfus Probleminin Tanımlanması

Mısır’da nüfus, özellikle 1930’dan bu yana, hızlı bir şekilde artmaktadır. Hızla artan nüfus ve kırsaldan şehire göç, bir çok seçkinin bu konu ile ilgilenmesine neden oldu. 20. yüzyılın başında yapılan nüfus sayımı da, bu konudaki endişeyi doğrular nitelikte idi. 1932’de, Kahire Üniversitesi’nden, coğrafyacı Abbas Ammar ve Kahire Amerikan Üniversitesi’nden Wendel Cleland, nüfus probleminin Mısır için çok önemli bir sorun olacağını ilk haber verenlerdi. Daha sonraları, al-Nahda (Rönesans), al-Ruwward (Öncüler) ve Mısırlı Feminist Birliği gibi sivil toplum kuruluşları da bu konuya dikkati çekenler arasında yerlerini aldılar.⁹¹

Mısır’da nüfus problemi, sonunda 1937’deki Ulusal Sağlık Birliği’nin toplantısında gündeme getirildi. Sosyal Sorunlar Bakanlığı da, 1939’da nüfus problemi ve onun neden olduğu sorunlar üzerine çalışma başlattı.⁹² Büyük Müftü Şeyh Abdel Meguid Salim tarafından dini fetva da alınarak doğum kontrolünün uygulanmasına yönelik adımlar atıldı. Mısırlı entellektüeller ise kendi aralarında yoksulluk, yüksek doğum oranı ve üreme kararında kadının rolünün etkili olmaması gibi konular hakkında 1930 ve 1940’larda tartışmaya başladılar.⁹³

1952’de monarşiye karşı askeri bir darbeye ülke yönetimini ele geçiren Nasır, başa geldikten sonra Mısır’ın sosyo-ekonomik problemlerini çözmek üzere seferber oldu. Sosyal Sorunlar Bakanlığının isteğiyle halk sağlığı servisi ülkenin nüfus politikalarının planlanması için

⁹¹ Saad Eddin İbrahim, “State Women and Civil Society: An Evaluation of Egypt’s Population Policy”, Ed., Carla Makhlof Obermeyer, *Family, Gender, and Population in The Middle East* (Cairo: American University in Cairo Press, 1995), s. 79.

⁹² Laura Kathryn Landolt, *Norms, Population Control, USAID and Egypt*, The University of Arizona, Department of Political Science, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Arizona, 2004, ss.108-111.

⁹³ Ibid., ss.111-113

gerekenleri içeren bir doküman hazırladı. 1950'lerin başında ise nüfusla ilgili bu çalışmalar Ulusal Nüfus Komisyonu devredildi.⁹⁴

2.3.1.2. Mısır'da Aile Planlamasının Başlaması

Mısır'da, 1950'lili yıllara kadar devlet, nüfus artışı sorununa çözüm olan aile planlaması faaliyetlerini desteklemekte isteksiz kaldı. 1950'lili yılların başlarında ekonomik yapılanma gündeme gelince nüfus problemi önem kazandı ve kalkınma için çözülmesi zorunlu bir sorun haline geldi. Böylece bu dönemde aile planlaması faaliyetlerinin ülkede yapılanması şekil değiştirmeye başladı. 1955'de Ulusal Nüfus Komisyonu, bir çok kadın örgütünün işbirliğiyle Kahire ve İskenderiye'de deneme amaçlı doğum kontrolüne hazırlık sağlayan sekiz adet aile planlaması kliniğini açtı. Takip eden yedi yıl içerisinde bu sayı yirmisekize yükseldi. Bu organizasyonda çalışanlar doğum kontrolü uygulamasında bazı kriterleri göz önüne alıyorlardı. Örneğin, doğum kontrolü araçları dağıtılmadan önce, gelen kadınların evli olup olmadığı soruluyordu. Eğer evli ise kocasından izin alıp almadığı kontrol ediliyordu. Halihazırda üç çocuğu olanlar ve kocalarından izin alanlar bu kliniklerden faydalanabiliyorlardı.⁹⁵

Mısır parlamentosu, bu dönemde, kliniklerin işlevleri konusunda araştırma yaptırdı ve bu klinikler vasıtasıyla doğum kontrolü kullanımının yaygınlaştırmasına dair destek konusunda kesin bir karar vermediklerini açıkladı. Bundan sonra klinikler gönüllü organizasyonlar haline dönüştü. Aile planlaması konusunda ülkenin lideri de kararsız durumundaydı. 1959'da yapılan bir görüşmede, Nasır, doğum kontrolüne odaklanılacağına ülke kaynaklarının gelişimine ağırlık verilmesinin daha doğru olacağını söylüyordu.

Mısır'da 1960'ların başlarında hükümetin aile planlamasına yaklaşımında büyük bir değişim gözlemlendi. Ekonomide yaşanan zorluklar ve nüfusun sürekli büyümeye devam etmesi, aile planlamasına desteği vazgeçilmez yaptı ve ekonomik kalkınma karşısında doğum kontrolü

⁹⁴ Ibid., s.115

⁹⁵ Kathryn M. Yount, "Discourses on Women, Gender, and Health in Muslim Societies: An Historical Perspective", yayınlanacak eser, *Encyclopedia of Women and Islamic Cultures*, Ed., Suad Joseph, (Leiden: Brill Academic Publishers), <http://www.intact-network.net/main2-document>, 9 Nisan 2006.

desteğinin uygulanmasını zorunlu kıldı. 1962’de Ulusal Kalkınma Programı, geçmişteki uygulamalarla karşılaştırıldığında, daha farklı bir yere oturuyor ve hükümet o güne kadar uyguladığı politikalarını ve prensiplerini terk ediyordu. Ulusal Çizelge, nüfustaki artışın Mısır insanını çok zorlu bir döneme sokacağını, yaşam şartlarını çok zorlayacağını ve üretim standartlarının yükselmesini engelleyeceğini açıkça ifade ediyordu. Bunun için de aile planlaması konusunun ciddiye alınması ve modern bilimsel yöntemlerle konuya yaklaşılması gerekiyordu. Nitekim, o dönemin Bakanlar Kurulu, nüfus konusunda neler yapabilecekleri hakkında biraraya gelip tekrar bu konuyu görüştüler.⁹⁶

Bu bağlamda *Aile Planlaması için En Yüksek Danışma Birliği* ve *Aile Planlaması için Yönetici Kurul* oluşturuldu. 1965’de ilk aile planlaması programı uygulanmaya konuldu. Devlet ilk nüfus hedefini, yani her yıl doğum oranını binde bir oranında aşağıya çekme hedefini, açıkladı. Bu Kurul aile planlama hizmetlerini planlama, koordine etme ve takip etme şeklinde belirledi.

1965’de ki bir açıklamasında Nasır, dine göndermeler de yaparak bu yeni yaklaşımını şu şekilde belirtti:

“Mutlaka doğum kontrolünü uygulamalıyız, çünkü bizim ihtiyacımız sahip olduğumuzdan çok daha fazlasıdır ... Şu an hali hazırda sahip olduğumuz çocuklarımıza en iyi yaşam standartlarını vermeliyiz. Biliyoruz ki tanrı verecektir. Bu konuda peygamberimiz de akıllıca düşünmemizi, kadercı olmamamızı söylerdi.”⁹⁷

Nasır’ın bu beyanı daha önceki nüfus kontrolüne dair politikasındaki değişimin bir göstergesi olarak görülebilir. Bu tarihten itibaren aile planlaması, ulusal kampanyalarla desteklenen bir politika haline dönüştü ve bir program oluşturuldu. Kahire’de, televizyonlarda, sinemalarda, basında, okullarda, işçi birliklerinde, kadın kulüplerinde ve camilerde aile planlamasına dair mesajlar yer aldı. Mısır’ın en önemli prestijli İslam enstitüsü, üniversitesi ve

⁹⁶ Rashand ve Eltigani, *a.g.m.*, s.180.

⁹⁷ *Ibid.*, s.181.

camisi olan El-Ezher⁹⁸, bu kampanyalara tam destek verdi. Prof. Ahmet al- Sharabassi, içinde İslamın aile planlamasına bakışını da içeren, modern teoloji hakkında yeni bir kitap yazdı..⁹⁹ Mayıs 1966'da *London Observer*'da yayınlanan bir köşe yazısında Mısır'daki aile planlaması çalışmalarına yer verdi. Bu, o dönemde konuya verilen önemi göstermektedir.¹⁰⁰

2.3.1.3. 1967 Savaşı ve Aile Planlamasının Geri Plana İtilmesi

Mısır'da 1967 savaşı ile beraber çok önemli bir değişim yaşandı. Savaş koşullarında öncelikler değişmeye başladı. Aile planlaması konusu merkezi önemini yitirdi ve hazırlanan program uygulanmaya konulmayıp kağıt üzerinde kaldı. Ekonomik ve askeri konular ve hedefler nüfus planlaması hedeflerinin önüne geçti.

Bu programın uygulamasında birçok zorluklarla karşılaşıldı. Yetersiz bütçe, programın yüksek ve artan cirosu, Sağlık Bakanlığı ile Aile Planlaması Kurulu arasındaki bölünme ve fikir ayrılıkları, eğitilmiş elemanların ve kadroların yetersizliği, doğum kontrol araçlarının yetersizliği, düşük kalitede hizmet gibi nedenler bu programı olumsuz yönde etkiledi.¹⁰¹ Sonuçta çalışmalar başarısız oldu. Doğum kontrol yöntemlerinin kullanım yaygınlığı, toplam doğurganlık oranı ve evlilikle doğurganlığın arasındaki oransal ilişki gibi konularda araştırma yapılmadan programa başlanması ve birçok konuda ön bilgilerin eksik olması uygulamayı dar boğazlara sürükledi. Buna rağmen, Nasır dönemini değerlendirdiğimizde, Körfez ülkelerine işçi göçü nedeniyle evlilik doğurganlığı oranında bir düşüş görülmektedir. Ayrıca, özel sektörün sağladığı doğum kontrol araçlarına çiftlerin rahatlıkla ulaşabilmesi sayesinde doğurganlık oranında bir düşüş tespit edilmiştir.

⁹⁸ El- Ezher 5 Örgütten oluşmaktadır. Bunlar, baş şeyhin başkanlığında Yüksek Konsey, İslami Araştırmalar Akademisi, İslami Kültür Yönetimi, El-Ezher Üniversitesi, ve El-Ezher ilk ve orta öğretim kurumlarıdır. Fulya Atacan, "Otoriterizm Kısacasında Mısır", *Değişen Toplumlar ve Değişmeyen Siyaset*, Der. Fulya Atacan, (İstanbul, Bağlam Yay., 2004) s.25

⁹⁹ S. Gadalla, S. Mehanna ve C. Tennant, *Cultural Values and Population Policies in Egypt*, yayınlanmamış eser, (Cairo: Social Research Center, 1978), s.31, Aktaran Rashand ve Eltigani, *a.g.m.*, ss.186-190

¹⁰⁰ *Ibid.*, s.181

¹⁰¹ Rashand ve Eltigani, *a.g.m.*, s.182

Sonuç olarak, 1967 savaşına kadar devlet tarafından desteklenen aile planlaması, 1967-1970 yılları arasında öncelikli konumunu yitirdi. Daha sonraları, devlet ve uluslararası örgütlerin modernizasyon aracı olarak aile planlamasını yeniden gündeme getirmesiyle aile planlaması yeniden önem kazandı.

2.3.1.4. Sedat Dönemi Aile Planlaması

1970 ve 1981 arası Sedat döneminde aile planlaması çalışmaları, Nasır dönemine kıyasla farklı bir şekilde yapıldı. 1973 savaşıdan sonra aile planlaması servisi, adeta kalkınma servisleri haline dönüştü. Yeni bir program hazırlanarak, yeni alanları da kapsayacak şekilde genişletildi. Bu programda, aile planlaması servisini geliştirmek, kalitesini yükseltmek, toplumu sosyal ve ekonomik kalkınma programına göre yeniden oluşturmak gibi hedefler yer aldı. Nüfus ve kalkınma planına uygun bir şekilde hazırlanan bu program doğum kontrolünü de desteklemekteydi.¹⁰²

Ayrıca bu yeni aile planlaması programı, insanların ait oldukları sosyo-kültürel yapı değiştirilmedikçe uygulamada başarıya ulaşılmayacağını varsayıyordu. Bu dönemde aile planlamasına dair en önemli çaba, Mısır kırsal hayatının yeniden yapılandırılmasında gözlemlendi. 1979'da hazırlanan Nüfus ve Kalkınma Programı, kırsal nüfusun yüzde 70'ine ulaşmayı planladı.¹⁰³ Ancak Eltigani E. Eltigani ve Hoda Rashand'ında belirttiği gibi, kalkınma faaliyetlerinin doğum kontrol yöntemi kullanım yaygınlığını etkilediği ve bunun doğurganlık oranını düşürdüğüne dair bir sonuç elde edilmemiştir. Tam tersine, proje bölgesinde bu programın nüfus kontrolü üzerine çok az bir etkisi olduğu tespit edildi. Rashand ve Eltigani'ye göre bu çok da şaşırtıcı bir sonuç olmamıştı çünkü ülkenin iç dinamiklerini göz ardı eden ve doğrudan kalkınmayı hedefleyen bu çalışma, aile planlaması faaliyetlerinin önceden saptanan hedefe ulaşmasını zaten sağlayamayacağı için, başarılı olamazdı.¹⁰⁴ Bu programın başarısızlığının bir başka nedeni de programın yönetiminden kaynaklanmaktaydı. Nüfus ve aile planlaması için

¹⁰² J. Mayone Stycos, Hussein Abdel-Aziz Sayed ve Roger Avery, "An Evaluation of the Population and Development Program in Egypt", *Demography* (New York, 1985), Cilt 22, S. 3, ss. 431-443.

¹⁰³ Proje, 1978'da 800 köye, 1979'da 500 köye ve 1980'lerin sonunda 3000 köye ulaşmıştır.

¹⁰⁴ Rashand ve Eltigani., *a.g.m.*, s.183

politika üreten programın yönetim ve karar alma mekanizması, hızlı bir şekilde çalışmıyor, bu da programın etkinliğini belirliyordu. Bu dönemdeki uygulamalardan kaynaklanan eksiklikler ise, bir sonraki dönemin başarısı için önemli veriler sağladı. Bu verilerden çıkarılan en önemli sonuç, bir önceki dönemde aile planlamasının hükümet politikaları arasında öncelikli kılınmamış olmasıydı. Aile planlamasındaki başarısızlığın bir diğer nedeni ise, aile planlamasına dair ilaç tedarikinde sürekli kesintiler gibi sorunlarla karşılaşılmasıydı. Nüfus ve Kalkınma Programı'nın yaklaşımını eleştirenler ve çalışma verimliliğini değerlendirenler, Mısır'daki aile planlaması programının belirlenen hedefe ulaşacağından şüphe duyuyorlardı. Her şey bu şekilde devam ederse geleceğin karanlık olacağı sonucuna varmışlardı.¹⁰⁵ Sonuç olarak, Sedat dönemi, özellikle aile planlamasının, kalkınma önceliğiyle koordine edildiği bir dönemdir.

2.3.2. 1980 Sonrası Aile Planlaması Uygulamaları

1980'den sonraki dönem, uygulanan aile planlaması programının ulaştığı başarı açısından, diğer dönemlerden ayrılmaktadır. Bu dönemde uygulanan program, daha önce uygulanan aile planlaması programlarının başarısı ve başarısızlıklarından sonuçlar çıkarılarak hazırlanmış bir program olmuştur.

2.3.2.1. Hüsnü Mübarek Dönemde Aile Planlaması

Sedat'tan sonra yönetimin başına gelen Hüsnü Mübarek, her fırsatta artan tüketim yüzünden halkı suçlamakta ve ülkenin borç krizinin içine giriş nedenini artan nüfus olarak açıklamaktaydı. Bu yüzden bu dönemde nüfus politikalarının hedefleri alınan tedbirlerle kesin bir şekilde oluşturulup, uygulama yerlerine göre üretilen stratejik politikalarla işlevsel bir hale dönüştürülmüştür.¹⁰⁶ Yeni nüfus politikalarıyla eş zamanlı yürülüğe konan (1984'deki Ulusal Nüfus Konferansı, 1985'de Ulusal Nüfus Kurulu'nun oluşturulması, ekonomide uygulanan neo-liberal politikalar ve bunların başarısı gibi) bazı faaliyetler, oluşumlar ve politikalar bu dönemin

¹⁰⁵ Ibid., s.184.

¹⁰⁶ İbrahim, *a.g.m.*, ss. 61-63.

etkin olmasında önemli adımlardır. İlk zamanlardan itibaren, Başbakan Mübarek'in Ulusal Nüfus Kurulu'nun başında olması, konuya dair verdiği önemin de bir göstergesiydi.

1986'da Ulusal Nüfus Kurulu, nicel verilerle ve objektif bir şekilde hazırlanmış dokümanlarla, ulusal nüfus planı hazırladı. Mısır'daki nüfus ve kalkınma arasındaki ilişkiyi tekrar tanımlayan ve çözüm getiren bir plan oluşturuldu. 1994'de Kahire'de Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nı ev sahipliği yapacak olan Mısır, 1993'de Nüfus ve Aile Bakanlığı kuruldu. Bu arada Hüsnü Mübarek, ülke için yedi önemli konuyu açıkladı ve ilk defa nüfus da bunların içindeydi. Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı, eşitlik, adalet, ve kadınların güçlendirilmesine odaklanan bir konferans oldu.¹⁰⁷ Bu konferanstan çıkan kararlardan birisi de aile planlaması çalışmalarının düzenlenmesiydi. O zamana kadar yapılan aile planlaması çalışmalarının değiştirilmesine karar verildi. Yeni çalışmalarda üç hedef üzerine yoğunlaşıldı. Bunlar bilgi, eğitim ve iletişimdi.¹⁰⁸ 1996'da, Sağlık Bakanlığı, Sağlık ve Nüfus Bakanlığı olarak yeniden yapılandırıldı.

1990'lı yıllara gelindiğinde dünyada neo-liberal politikaların etkisiyle gelişmekte olan ülkelerde özel teşebbüse verilen önem artmıştır. Hakkında uluslararası stratejilerin üretildiği ve küresel nüfus artışını düzenleyen, en önemli araçlardan birisi olarak aile planlamasının içeriği bütün dünyada olduğu gibi Mısır'da da değişmişti. Bu değişim Devlet dışındaki aktörlerin de etkisiyle bireyciliğin güçlenmesini sağlamış ve insan haklarına verilen önemi de güçlendirmiştir.¹⁰⁹

2.3.2.2. 1980 Sonrası Aile Planlaması Politikalarının Oluşumunda Dış Etkenler

Aile planlaması programı, 1980'lerin son dönemlerinden itibaren çok daha işlevsel bir program haline geldi. Programın işlevselliği, yeni taktikleri uygulayarak halihazırdaki programın

¹⁰⁷ Rashand ve Eltigani., *a.g.m.*, s.184

¹⁰⁸ Betsy Hartmann, *Reproductive Rights and Wrongs: The Global Politics of Population Control* (Boston: South And Press, 1995), s.155.

¹⁰⁹ Ünalın, *a.g.m.*, s.13.

etkinliğini artırmak ve planlamaların uygulanmasını sağlamaktı. Aşağıdaki aşamaların programa dahil edilmesi, programın etkinliğine katkıda bulunmuştur:

- Hüsnü Mübarek liderliğinde etkili bir ciroya sahip olunması;
- Programın uygulama aşamalarında kitle iletişiminin en etkili ve yaygın şekilde kullanılması;
- Doğum kontrol yöntemi ürünlerine özel eczanelerden de ulaşılabilmesi;
- IUD (spiral şeklindeki doğum kontrol aracı) kullanımının bütün ülkede hızla popüler hale gelmesi; ve
- Müşterilere kaliteli hizmetin verilmesi servis verenlerin eğitilmesi.¹¹⁰

Nüfus politikası yapılanması, diğer ülkelerde olduğu gibi, Mısır'da da aile planlaması şeklinde gerçekleştirmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi, 1955'de açılan sekiz deneme kliniği, kadınlara aile planlaması hizmeti vermekteydi. Ancak bu kliniklerden hizmet alabilmek olanağı kısıtlıydı. İzleyen yıllarda, aile planlaması kliniklerinin sayısı durmadan arttı. USAID'in 1997 verilerine göre, kent ve kırsalda, toplam 3.700 adet aile planlaması kliniği hizmeti vermektedir.¹¹¹ Bu hizmetlerin ilgili kişilere ulaşımında Sağlık ve Nüfus Bakanlığı'nın çok büyük katkısı vardır. Bu hizmetler, hastanelerde, ana ve çocuk sağlığı merkezlerinde ve kırsaldaki sağlık ünitelerinde verilmekteydi. Bu dönemde nüfus politikalarındaki değişime paralel olarak aile planlaması programının yaygınlaşmasında dünyadaki siyasal ve ekonomik dönüşümünde büyük ölçüde payı vardır. Sedat döneminde başlayıp, Mübarek döneminde şekillenen liberal ekonomik yapı, uluslararası ilişkilere de yön veren bir yapı olmuştur. Özellikle "sürdürülebilirlik" kavramı 1994 Kahire Konferansı'ndan sonra bütün dünyada hem nüfus için hem kalkınma için yönlendirici bir kavrama karşılık gelirken, Mısır'da da belirleyici olan politikalarından birisi olmuştur.¹¹²

Bu dönemde devletin olanaklarının yanı sıra, STK'lar (NGO)¹¹³ ve özel sektöre ait kurum ve kuruluşlar, eczaneler, hastaneler ve klinikler aile planlaması hizmetlerinin ulaşımında önemli rol oynadılar. Bir sivil toplum kuruluşu olan Aile Planlaması Birliği, 450 aile planlaması kliniğini

¹¹⁰ Rashand ve Eltigani., *a.g.m.*, s.184

¹¹¹ *Ibid.*, s.184.

¹¹² Ünalın, *a.g.e.*, ss.13-14.

¹¹³ NGO: Devlete bağlı olmayan organizasyonlar.

yönetmektedir. Aynı zamanda dinsel organizasyonlar (Müslüman ve Hıristiyan) aile planlaması hizmetleri vermektedirler. Koptik Evanjelik Sosyal Servis Organizasyonu, Piskoposluk Halk Ekümenik Sosyal Servisi ile Sosyal Akım için Koptik Birliği, on iki valiliğe bağlı olarak, kırsal kesimdeki sağlık kliniklerinde ve bölgede doğum kontrol araçları dağıtılan yerlerde aile planlaması hizmeti vermektedirler. Diğer taraftan, Piskoposluk Halk Ekümenik Sosyal Servisi ile Sosyal Bakım için Koptik Birliği çoğunlukla yukarı Mısır'da onbir valiliğe bağlı yirmi üç klinikte aile planlaması hizmetini sağlamaktadırlar.¹¹⁴

2.4. Mısır'da Aile Planlaması Uygulamalarının Değerlendirilmesi

2.4.1. Mısır'da Uygulanan Aile Planlaması Çalışmalarının Sonuçları (1960-1998)

Aile planlaması hizmetlerindeki artış ve servislere erişim kolaylığı, evli çiftler arasında aile planlaması metodlarını kullananların sayısını sürekli bir şekilde arttırmıştır. 1960'lar da % 5 kadının doğum kontrol yöntemi kullandığı tahmin edilirken, 1970'lerde bu oran % 10 yükselmiştir. 1980'lerde ise evli kadınlar arasında aile planlamasına ulaşım oranı % 24'e kadar yükselmiştir.¹¹⁵ Son veriler göstermektedir ki, evli kadınların yarıdan fazlası artık aile planlaması metodlarını denemektedirler. Yaklaşık olarak kadınların dörtte üçü bir kere de olsa aile planlaması programının metodlarını kullanmıştır.¹¹⁶

1980 den 1995'e kadar Mısır'da, doğum kontrol yöntemi kullanımı bütün bölgelerde artış göstermiştir. Doğum kontrol yöntemi kullanımının yaygınlığına aynı zamanda, metodların kullanımının değişikliğinin yaygınlığı da girmektedir. Aile planlaması programının uygulanmaya konulduğu ilk on yılda, doğum kontrol hapı dağıtımı ve kullanımı kadınlar arasında yaygın olmasına rağmen, hedeflenen doğurganlık oranı yakalanamamıştır. Aynı zamanda hap

¹¹⁴ USAID/Cairo 1997, *Report on The Cost of Family Planning Program in Egypt : The Cost of Family Planing Activities Which Received Funding From The Public Sector*, Aktaran: Rashand ve Eltigani., *a.g.m.*, s.185.

¹¹⁵ Hallouda , *The Egyptian Fertilty Survey* (Voorburg: International Statistical Institute, 1980), Cilt 2, Aktaran: Rashand ve Eltigani., *a.g.m.*, s.185.

¹¹⁶ F. El-Zanaty ve W.C Robinson, *Egypt Demograhic and Health Survey* (Maryland: National Population Council, Egypt and Macro International Inc., 1998), Aktaran: Rashand ve Eltigani., *a.g.m.*, 2005.

kullanımında bazı problemler yaşanmıştır. Örneğin, yanlış kullanım bu yöntemin etkinliğini azaltmıştır.¹¹⁷

1970'lerin başında Mısır'da IUD (Intra Uterine Device)¹¹⁸ kullanımı başlatıldı. IUD'nun başarısını artırmak için, çok dikkatli bir strateji izlenildi. IUD kullanımı hizmeti verecek olan kişilere, IUD'nun yan etkilerinin neler olduğunu anlatılması için özel eğitim çalışmaları yapıldı. 1980'lerde IUD kullanımının sonuçları gelmeye başladı. Aile planlamasından yararlanan kadınların üçte ikisi doğum kontrol hapi¹¹⁹ kullanırken, sadece beşte biri IUD kullanmaktaydı. 1998'e gelindiğinde ise durum tersine dönmüştü. Kadınların % 17'si doğum kontrol haplarına güvenip onu kullanırken, % 66'sı IUD kullanmaktaydı.¹²⁰

Aile planlaması faaliyetlerine baktığımızda toplumdaki değişimi görünür kılan verilerden bir tanesi doğum oranlarındaki değişimdir. Doğum oranlarının değişimi, ülkenin nüfus politikalarının ve aile planlaması faaliyetlerinin görünür yüzüdür.

2.4.2. Mısır'da Doğum Oranlarındaki Değişim (1960-1998)

Arap ülkeleri içinde Mısır, sağlık konusunda büyük riskleri taşıyan, nüfus artışı yüksek, ekonomik büyüme hızı ve sosyal refah seviyesi düşük bir ülke olarak baş sıralardadır. Sayısal

¹¹⁷ E. Hassan and M. Fathalla, "Broadening Contraceptive Choice: Lessons From Egypt", Ed., C. M Obermeyer, *Family, Gender and Population in The Middle East: Policies in Context* (Cairo: Auc Press, 1995), ss. 219-226

¹¹⁸ IUD, bir sağlık profesyoneli tarafından rahim içine yerleştirilen T şeklinde bir aygıttır. IUD'nin hamileliği nasıl önlediği tümüyle açık değildir. Muhtemelen, ya dölyatağı borusuna ilerleyen spermleri hareketsizleştirerek ya da rahim iç çeperini döllenmiş yumurtanın tutunamayacağı biçimde değiştirerek spermlerin ve yumurtaların karşılaşmasını engellemektedir. IUD en düşük başarısızlık oranı gösteren gebelik önleme yöntemlerinden biridir.

¹¹⁹ Haplar, kadınlık hormonları içerir. Her gün düzenli ağızdan alındığında, yumurtanın oluşumunu engeller. Ayrıca, rahim ağzındaki salgıları kalınlaştırarak spermin geçip rahme ulaşmasını önler. Çok etkili bir yöntemdir ancak, cinsel ilişki olsa da, olmasa da, her gün aynı zamanda unutulmadan alınmalıdır. Kadın hapi almayı unutursa, gebe kalma tehlikesi vardır. Daha önce hiç gebe kalmamış kadınlar rahatlıkla kullanabilir. Gebeliği önleyici hapları, eczanelerden ve sağlık kuruluşlarından (sağlık ocağı, ana çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezleri ve hastanelerden) alınabilir. Ancak, hapların kullanılmaya başlamadan önce, danışmanlık alınarak kullanmak isteyen kişiye uygun bir yöntem olup olmadığına karar verilmesi, kan basıncının ve vücut ağırlığının ölçülmesi gibi bazı işlemlerin yapılması gerekmektedir. Bu nedenle hap kullanmadan önce ve kullanırken belirli aralıklarla bir sağlık kuruluşuna başvurulmalıdır.

¹²⁰ Doğum kontrol yöntemlerini kullanmada kullanan kişinin, doğum kontrol yönteminin başarısızlığından dolayı bu yöntemden vazgeçme oranını karşılaştırdığımızda, hap kullananlarda bu oran, IUD kullananlara göre daha yüksektir.

olarak verilere baktığımızda, 1960'ların başında, % 7.0 olan doğum oranı, nerdeyse 40 yıl gibi bir sürede yarı yarıya inmiştir.¹²¹

1952'den beri başa geçen yönetimler doğumların sınırlandırılmasına dair bütün idari tedbirleri yürürlüğe koymalarına rağmen, 1980'lere kadar doğum oranlarında düşüş istenilen oranda gerçekleşmemiştir.¹²² Mısır'ın dünya ekonomisine entegre olma çabalarının etkisiyle, ekonomik şartlarındaki iyileşmenin hane halkına yansımaları, 1980'den sonra doğurganlık oranının düşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Rashand ve Eltigani' ye göre, Mısır'daki doğurganlık oranındaki bu düşüş birbirine bağımlı üç etkenden kaynaklanmaktadır: 1) nüfus politikaları, 2) kültürel dinamikler, 3) sosyo-ekonomik koşullar. Bu faktörlerin her biri, birbirleriyle de etkileşimli bir şekilde, aile planlaması faaliyetlerinin oluşturulmasında önemli katkıları sağlamaktadır.¹²³

1) Nüfus Politikaları: Nüfus politikaları, ailelerin kendi büyüklüklerini ayarlamalarına yönelik hazırlanmıştır. Genelde çekirdek aile modeli özendirilmekte ve ailelere bunun avantajları anlatılmaktadır. Örneğin, aile bireylerinin sayısı azalacağından, kadınlar psikolojik olarak daha rahat olacaklar; ayrıca, hanenin giderleri azalacaktır. Bu sayede ülkenin doğurganlık oranı da düşecektir.

2) Kültürel Dinamikler: Kültürel faktörler doğurganlık oranını belirleyen en önemli faktörlerden birisidir çünkü ne zaman ve kaç sayıda çocuk yapmaya dair karar, geleneksel Mısır'da bireysel alınan bir karar değildir. Ayrıca kültürel faktörlerin yeni fikirlerin yayılmasında hem kolaylaştırıcı hem de engelleyici etkisi vardır. Örneğin, dinsel tartışmalarda aile planlaması en çok ele alınan konulardan birisidir. Hükümet aile planlamasını sürdürmek ve desteklemek için, dinsel yorumu da bu konudaki faaliyetlerine eklemiştir. Bununla birlikte muhalefetteki bazı gruplar aile planlaması hakkında farklı dinsel yorumlarıyla ülkedeki uygulamalara karşı çıkıp yasaklanmasını istemişlerdir. Günümüzde bu müdahaleler ve yorumlar genel inancı etkilemekte ve aile planlaması çalışmalarında sıkıntılar oluşturmaktadır. Toplumda kültürün taşıyıcısı olarak

¹²¹ Rashand ve Eltigani., *a.g.m.*, s. 174.

¹²² P. Fargues, "State Policies and Birth Rate in Egypt: From Socialism to Liberalism", *Population and Development Review*, Cilt 23, S.1, ss.115- 138.

¹²³ Rashand ve Eltigani., *a.g.m.*, ss.175

anne kimliği üzerinden kendini ve toplumdaki yerini var eden kadının doğurganlığını denetim altına alması bu sıkıntılara bir örnek olarak verilebilir.

3) Sosyo-Ekonomik Yapılanma Faktörü: Sosyo-ekonomik yapılanma ile doğurganlık arasında olumsuz bir ilişki vardır. Sosyo-ekonomik yapının değişim sürecinde yeni bilgiler ve fikirlerin aktarılması çocuk yapma istemini belirlemede ve değişen sosyo-ekonomik koşullara uygun olarak aileler tekrar şekillenmektedir.

Özetle, Mısır'da, nüfus politikaları, dinsel söylemler ve 1960'dan bu yana yaşanan sosyo-ekonomik koşullardaki değişimlerle şekillenmiştir.¹²⁴ 1960-1998 yılları arasında doğum oranında yarı yarıya bir azalma olmuştur. Bu yıllar içinde doğum oranı % 7.1 den % 3.4'e düşmüştür. Ancak 1980 öncesindeki doğum oranındaki düşüş, sürekli bir düşüş değildir. 1967-1972 yılları arasındaki düşüş hızlı, 1960-1967 arasındaki yavaş ve 1972-1980 arasındaki de sabit olmuştur. 1967'ye kadar ekonomide yaşanan zorluklar, 1967 ve 1973'teki savaşlar yüzünden ertelenen evlilikler veya kocaların askere gitmesinden dolayı yaşanan yokluklar gibi etkenler, 1960-1972 dönemindeki hızlı düşüşe neden olarak gösterilebilir.¹²⁵ Savaşların sona ermesi, liberal ekonomiye geçişle birlikte yaşam şartlarındaki iyileşmesi ve Körfez ülkelerine çalışmaya giden işçilerden ülkeye gönderilen dövizler sonucu doğum oranında 1972-1980 arasında az bir artış olmuştur. 1980'e takip eden yıllarda ise düşüş dalgalı olmuştur. 1980-1985 arası her yıl % 12'lik bir düşüş gerçekleşmiştir. 1985-1990 yılları arasında bu düşüş oranı artmıştır. Her yıl % 20'lerde bir düşüş gözlenmiştir. 1990 ve 1996 arası ise doğum oranlarındaki düşüş tekrar 1980-1985 seviyesine (% 11) dönmüştür.¹²⁶

Özetle, Mısır'da aile planlaması uygulamalarına baktığımızda, Nasır, Sedat, özellikle de Hüsnü Mübarek döneminde bu uygulamaların bir modern ulus politikası haline dönüştüğünü görmekteyiz. USAID'in Mısır için açıkladığı 2000-2009 stratejik planında, GOE, UNFPA, MOFP, MCH¹²⁷ ve diğer sivil toplum kuruluşları ile birlikte, çok daha etkin bir aile planlaması

¹²⁴ İbrahim, *a.g.m.*, ss. 69-75.

¹²⁵ Birritta Bucht, M. A. El-Badry, "Reflections on Recent Levels and Trends of Fertility and Mortality in Egypt", *Population Studies*, Cilt 40, Mart 1986, ss. 101-113.

¹²⁶ Mısır Doğurganlık Araştırması 1960 ve 1998 arası, Aktaran: Rashand ve. Eltigani, *a.g.m.* ss.177

¹²⁷ GOE, Government of Egypt, Mısır Hükümeti.

MCH, Maternal Child Health, Anne ve Çocuk Sağlığı.

alışması hedeflemektedir. 2007'den itibaren Mısır bütün doğum kontrol araçlarını kendisi dağıtmaktadır.¹²⁸ Hukuki yapısının bir bölümünü İslami kurallara göre düzenleyen Mısır'ın, ülkede aile planlaması gibi modern bir oluşumu uygulayabilmesi için İslami otoritelerle uzlaşma araması gerekmektedir. Mısır toplum yapısında belirleyiciliği olan dinin rolü düşünüldüğünde bu kaçınılmazdı.

MOHP, Ministry of Health and Population, Sağlık ve Nüfus Bakanlığı.

¹²⁸ http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PDACA516.pdf (USAİD, Egypt Strategic Plan Update, 2000-2007).

BÖLÜM 3

MISIR'DA AİLE PLANLAMASI FAALİYETLERİNİ ETKİLEYEN ULUSAL VE ULUSLARARASI ETKENLER

Bu bölümde Mısır'da aile planlamasının uygulanabilmesi ve başarıya ulaşabilmesi için toplumu düzenleyen ve belirleyen en önemli sosyo-kültürel değerlerden birisi olan dinin aile planlamasına uygun bir şekilde düzenlenmesi gerekiyordu. Diğer taraftan, Mısır'da aile planlaması konusunda faaliyet gösteren uluslararası örgütler ve bu örgütlerin çalışmaları da, aile planlaması faaliyetlerinin anlaşılmasında önemlidir.

3.1. İslam ve Aile Planlaması

Günümüzde İslamda modernleşme, geleneksel ile modern arasındaki geriliminin yaşandığı bir alandır. Değişim, geleneksel olanın moderne dönüşmesi, bu gerilimin içinde de kendini gerçekleştirmektedir. Mısır'da ki El-Ahram gazetesinden Hasan Ebu Talib, modernleşmenin, daimi değişim, maddi ve manevi anlamda dengeli bir gelişme, akla dayalı planlama ve bireyin değerinin, cemaati, vatani ve milleti çerçevesinde yüceltilmesi¹²⁹ olduğunu savunur. O zaman İslamın modernleşme ile örtüşmesi kaçınılmazdır. Yine de modernleşmenin toplumu değiştiren gücünün, dinin gelenekselliği içeren ve sonraki kuşaklara aktaran kodlarını çözmesi tarih boyunca hep sancılı olmuştur. Kalkınma ve dünyaya eklemlenme gerçeği, günümüz de ister istemez bu kodların sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu süreç içinde aile planlaması kilit bir rol oynayarak, toplumu hedeflenen bir dönüşüme hazırlama fonksiyonunu üstlenmiştir.

İslamla şekillenen sosyal sistem içerisinde kültürün en önemli temel yapı taşlarından birisi ailedir. Aile toplumun özüdür. İslami yaşam kurallarının kaynağı olan kutsal kitap Kuran,

¹²⁹ El-Ahram, 3/03/2007. *Radikal Gazetesi*, 11/03/2007'den alınmıştır.

aileyi ve karı-kocayı kutsamaktadır. İslamda aile kişilerin sükunet ve huzur bulduğu bir kurumdur. Karı ve koca arasında işbirliği, karşılıklı anlayış, destek ve huzuru sağlamanın yanı sıra ailenin temel fonksiyonu kültürel ve hukuki bakımdan meşru yollarla cinsi ihtiyaçları tatmin etmek ve gelecek nesillere çocuk yetiştirmektir. İslamda aile, dini ve ahlaki eğitimin verildiği, çocukların sosyalleştiği ve sorumlulukların kazanıldığı bir ortamdır.¹³⁰ Aile aynı zamanda toplumda, mali, sosyal ve duygusal desteğin sağlandığı ve ruh ve beden sağlığının korunduğu çok önemli bir kurumdur.¹³¹

Bütün bu bilgilerin yanı sıra İslam dini, ailelerin çocuk sahibi olmaları konusunda diğer dinlerden farklı bir yaklaşıma sahiptir. İslam dininde çocuk sahibi olmak kutsanmakla birlikte, evlenildiğinde ne pahasına olursa olsun çocuk sahibi olmak ulaşılmaması zorunlu bir amaç değildir. Seksüel ilişki ve tatmini de çok önemlidir. İslami açıdan üreme, huzuru getirdiği sürece arzu edilen bir olgudur, zorunlu değildir. Çocuğun aile içinde yaşadığı ortam önemli olduğundan, istenilen aile yapısının düzenlenmesinde doğum kontrol yöntemleri önemli bir rol oynamaktadır. Başka bir deyişle, doğum kontrolü ailenin çocuğa hazır olduğu zaman ona sahip olmasını sağlayan bir araçtır. Kısaca, Müslüman toplumlarda aile önemli bir kurum olmasından dolayı, farklı İslami bakış açılarına rağmen, aile planlamasına gereken ilgi gösterilmiştir.¹³²

Farklı İslami yaklaşımlar ve okullar, aile planlaması için doğum kontrol yöntemlerinin kullanımını değişik şekilde yorumlamaktadır.¹³³ İslami din bilginlerinin büyük bir kesimi, Kuran ve Sünnete uygun olduğu müddetçe doğum kontrol yöntemlerine izin verilebileceğini düşünmektedir, çünkü onlara göre Kuran karı-kocanın doğum arasına zaman koyma isteğini yasaklamamaktadır. Bu yüzden, doğum kontrolü konusunda Kuran'da bir bölümün olmaması bir eksiklik olarak yorumlanmamaktadır. Kuran'da yer aldığı gibi, İslam bütün zamanlara gelmiş bir din ve Allah da herşeyi bilen ise, bu konu aile planlaması ile çelişmemektedir. Üstte İslamın ilk yıllarından itibaren, aile planlaması amacıyla, “geri çekme” metodu çok yaygın bir şekilde

¹³⁰ Abdel Rahim Omran, *İslam Kültüründe Aile Planlaması* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Noları, 1997), ss. 17-24.

¹³¹ *Ibid.* a.g.e., s. 68-72

¹³² Farzaneh Roudi Fahimi, “*Islam and Family Planning*”, Population Reference Bureau, www.prb.org, 10.11.2006.

¹³³ Doğum Kontrolü: Tahdid al-Nasl
Aile Planlaması: Tahdid al-Ustra

kullanılmaktadır. Ancak bu yöntemin uygulanması için kadının onayı şart koşulmaktadır.¹³⁴ Başka bir deyişle, İslama göre, seksüel haz ve üreme kadın için bir hak olduğundan, bunların sınırlandırılmasında kadından izin alınması gerekmektedir. Sonuç olarak, bazı İslami din bilginlerine göre, “geri çekme” yöntemi müslüman toplumlarda uygulanan bir yöntem olduğundan, bu durum aile planlamasının kullanımını büyük ölçüde meşrulaştırmaktadır.

Bunun yanısıra, annenin ve çocukların sağlığı ve onların iyi yetişmesi söz konusu olduğunda İslam dini aile planlamasına sıcak bakmaktadır. Bu yüzden, anne, eğer fiziksel görünümünün bozulmasını istemiyorsa veya baba çocuklarına bakamayacak durumda olduğu için toplum içine çıkmaya utanıyorsa, İslam hakkında yorum yapan bazı hukuk bilginleri doğurganlığın düzenlenebileceğini ve kontrol altına alınabileceğini belirtmektedirler. Ancak, aynı din bilginleri, aile planlaması uygulamalarına bazı durumlar için bazı sınırlandırılma getirmektedir. Onlara göre, aile planlaması uygulayanların, doğum kontrol yöntemlerini kullanmak için yeterli gerekçelere sahip olmaları gerekmektedir. Hem erkekde hem de kadında geri dönülemez bir yöntem olan kısırlaştırma uygulamasına karşı çıkma nedenleri ise, bu uygulamanın Allahın işine karışmak veya Allahın yarattığını değiştirmek olduğuna inanmalarındır. Başka bir deyişle, İslamda hadım etme ile erkeğin kısırlaştırılması arasında bir benzerlik görüldüğü için bu yönteme izin verilmemektedir. Bu örnekte de olduğu gibi, kullanılma amacı konusunda fikir birliği olmasına rağmen, bazen doğum kontrolü için kullanılan yöntemlerle ilgili farklı yaklaşımlar olabilmektedir.¹³⁵

Öte yandan aile planlamasına karşı olan din bilginlerinin yaklaşımlarına baktığımızda, İslami inanışla aile planlaması düşüncesinin çeliştiğini görmekteyiz. Bu bilginler, aile planlaması ile Tanrıya güvenme anlamına gelen *tevekkül* ve Tanrının verdiği nimetlere karşılık gelen *rızık* kavramlarının birbirleriyle ters düştüğünü savunmaktadırlar.¹³⁶ Aile planlaması faaliyetlerinin uygunluğuna dair fetva çıkartılırken muhalif İslami gruplar doğum kontrolüne iki gerekçeyle karşı çıkmaktadırlar. Bunlardan birincisi, İslamın ilk yıllarından itibaren, “geri çekme” yöntemi gibi isteğe bağlı bir yöntem halihazırda kadını gebe kalmaktan korumaktadır. Diğeri ise, doğum kontrolü hamile kalmayı sürekli engellediği için yasaklanmalıdır.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Hatem, *a.g.m* ss.74-75

¹³⁶ Fahimi, *a.g.m.*, 10.11.2006.

Doğum kontrol yöntemlerine karşı çıkanlar bu yöntemin dünyadaki müminlerin sayısını azaltacağını ve Müslüman birliği zayıflatacağını savunmaktadırlar. Bu kişiler ümmet kavramına vurgu yapmaktadırlar. Unutulmaması gereken bir diğer unsur da aile planlamasının Batı kaynaklı oluşudur. Muhalifler, aile planlaması çalışmalarının Müslümanların güçlerini kontrol etmek ve sayılarını azaltmak için bir komplo olduğunu düşünmektedirler. Bu yüzden aile planlaması programının Müslüman ülkelerde siyasallaştırılması sık karşılaşılan bir olgudur. Bir çok Müslüman ülkesinde hükümetlerin aile planlaması programları politik bir hareket olarak algılanmıştır.¹³⁷

Oysa tarihte genel olarak toplum için faydalı olan üstün gelmektedir. Örneğin 1979'da, İran İslam devrimi sonrasında, ülkede uygulanan aile planlaması Batı'nın bir pilot çalışması olarak düşünüldüğünden kaldırılmıştır. Ancak, devrimden on yıl sonra hızla artan nüfus karşısında İran yönetimi tekrar aile planlamasını uygulamaya karar vermiştir. Günümüzde İran, gelişmekte olan ülkeler arasında en başarılı aile planlaması uygulayan bir ülkedir. Buna benzer Cezayir'de de daha önceleri aile planlaması, emperyalist güçlerin bir komplosu olarak nitelendirilirken, daha sonraları ise kalkınma planının bir parçası ve dolayısıyla nüfus politikalarının uygulaması olarak görülmüştür.

2003 Birleşmiş Milletler'in dünya nüfus raporuna göre Müslüman ülkelerden hiçbiri aile planlaması hizmeti ve bilgisi almak konusunda kendini kısıtlamamıştır. 1970'ten itibaren, Birleşmiş Milletler'in Nüfus Bölümü, her ülkeye sürekli dünya nüfusunun nereye gittiğine ve nüfus konusunda bir uluslararası kuruluş olarak ne düşündüğüne dair raporlar göndermektedir. Yine aynı raporun araştırma sonuçlarına göre aile planlaması devlet ya da sivil toplum kuruluşlarının etkinlikleriyle desteklenmektedir.¹³⁸ Bu ülkelerde anne ve çocuk sağlığına öncelik verilerek sağlık hizmetleri verilmektedir. Hükümet aile planlaması konusunda sadece aile mensuplarını bilgilendirmekten sorumlu değildir. Aynı zamanda istenmeyen hamilelikleri önlemek ve anne ile çocuk sağlığını korumakla da sorumludur. Bu yüzden modern devlet anlayışının aile kurumu ile kurduğu iletişimde hükümet politikaları çok önemlidir. Kalkınmanın

¹³⁷ Ali, *a.g.e.*, 155-158.

¹³⁸ Fahimi, *a.g.m.*, 10.11.2006.

önündeki ekonomik engellerin ortadan kalkmasını hedefleyen hükümetler, ailelerden kendi geçimlerini sağlayabilmeleri için daha az sayıda çocuk yapmalarını bunun için de doğum kontrol yöntemlerini kullanmalarını tavsiye eder. Bu amaçla hükümetler doğum kontrol yöntemlerinin kullanımını yaygınlaştırmak ve sosyal ve kültürel engelleri ortadan kaldırmak için eğitim sistemini ve medyayı kullanır.

İslam dininin toplumsal yapı içindeki davranışları düzenlemesi Yemenli kadınlar örneği üzerinden izlenebilir. Ortadoğu'da, Yemen en yüksek doğum oranı olan bir ülkedir. Aynı zamanda Ortadoğu'da en yüksek seviyede anne ve çocuk ölümlerinin olduğu bölgedir. Doğum oranı hâlâ çok yüksek olan Yemen'de kadınlar, İslamın doğum kontrol yöntemlerini yasakladığına inanmaktadırlar. Yemen'de kadınlar arasında doğum kontrolü kullanma oranı Ortadoğu'daki diğer İslam ülkeleri arasında en düşük olandır. Evli kadınlarda bu oran 1997'de % 21 ve 2003'te % 23'tür. Yemen'de doğum kontrol yöntemlerini kullanma konusunda yapılan bir araştırmaya göre kadınların üçte ikisi geleceklerini düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Doğum kontrol metotlarının bu ülkede uygulanamamasının bir diğer nedeni de kocalarının doğum kontrolü kullanımına karşı olmasıdır.¹³⁹

3.1.1 Mısır'da Aile Planlamasına Dinsel Destek ve Muhalefet

Mısır'da hükümet programları aile planlaması faaliyetlerini de kapsamaktadır. Mısır'da bulunan El-Ezher Üniversitesi ve El-Ezher camisi İslami öğretinin merkezidir. Bu merkez modern doğum kontrollerinin kullanımına dair fetvalar vermektedir. Bu fetvalar sayesinde Mısır'da aile planlaması sağlık hizmetleri veren merkezlerde başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Dinsel iznin çıkarılmasına rağmen daha sonraları kültürel sebeplerden dolayı bir çok Mısırlı çift aile planlaması uygulamasına katılmamıştır.¹⁴⁰ Mısır'da kültürel yapının en önemli düzenleyicilerinden birisi olan İslam dininin, aile planlaması faaliyetleri üzerindeki etkilerine daha geniş bir açıdan bakıldığında, bu faaliyetlerin zaman içinde aldığı yol çok daha iyi anlaşılacaktır.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid.

Müslüman toplulukların çoğunda olduğu gibi Mısır'da da dinin, hem kamu hayatında, hem de özel hayatta önemli bir işlevselliği vardır. İbadet etmenin yanı sıra toplumsal sistem içinde varlığı her zaman hissedilen ve toplumu düzenleyen bir olgudur. İslam'da ailenin kutsallığı Mısır toplumunda da hissedilir. Toplumda aile kurumunun düzenlenmesi gerektiğine inanılır. Örneğin, eş seçiminde, hamileliğin zamanının belirlenmesinde, çocukların iyi bir şekilde yetiştirilmesi pratiğinde bu özellikler aranır. Bu noktada aile planlaması, İslam'da ailenin düzenlenmesine dair bir kavrama denk gelmektedir.¹⁴¹

Devlet ve aile planlaması faaliyetleri arasındaki ilişkinin düzenlenmesinde İslam'ın onayı, Mısır gibi çoğunluğun müslüman olan bir ülkede çok önemlidir. Mısır'da aile planlaması çalışmalarının başladığı ilk yıllarda, devlet bu çalışmalara destek olmada temkinli bir tutum sergilemiştir. Ülkenin hedeflediği kalkınma stratejisinin önemli bir parçası olan aile planlamasına devletin bu yaklaşımı, doğurganlığın düzenlenmesi sürecinde kadının hedef alınması ve ona müdahale edilmesi yüzünden yönetime karşı dinsel muhalefetin artabileceği kaygısından kaynaklanmaktaydı. Bu durum Mısır'da devletin sonuç getiren politikalar üretmesini etkilemiştir.

Mısır'da ilginç olan devletten önce bireyin bu konuda bir fetvanın çıkartılmasını sağlamasıdır. Mısır Baş Müftüsü'ne başvuran bir adam, bir çocuğa sahip olduğunu ve iyi bir şekilde yetiştiremeyeceği için birden fazla çocuğun sorumluluğunu taşımaktan korktuğunu söylemiştir. Bunun üzerine, 1935'de Mısır tarihinde ilk defa bir fetvayla Mısırlı bir adamın doğum kontrol yöntemi kullanmasına izin verilmiştir. Böylece doğum kontrol yöntemi kullanımının yolu açılmıştır.¹⁴²

1962'ye kadar Mısır'da doğum kontrolünü içeren ulusal nüfus politikalarının üretilmesinde dinsel muhalefet engelleyici bir rol oynamıştır. Bu yüzden İslam'ın toplumun üzerindeki etkisini göz önünde bulunduran hükümet, ilk aile planlaması programını 1964'de hazırlamaya başladığı zaman El-Ezher üniversitesinin onayını istemiştir. Program taslağını inceleyen El-Ezher Üniversitesi, aile planlamasının, İslam hukukuna ve Mısır geleneklerine

¹⁴¹ Omran, *a.g.e.* ss.17-31.

¹⁴² Eltigani, *a.g.m.*, ss.186-190

uygun olduğuna dair bir fetva yayınlamıştır. Aile planlaması konusunda dini liderlerin desteği sadece fetva düzeyinde kalmamıştır. Bir yandan halkın eğitiminde devlete yardımcı olurken; diğer yandan, devletin medya kampanyalarına bir fiil katılmışlardır.¹⁴³

Her ne kadar aile planlamasına yönelik uygun bir fetva ve aktif bir destek ülkedeki en önemli dini kuruluşun bu konuya bakışını yansıtsa da, aile planlaması ilk defa uygulanmaya konulduğunda doğurganlığın sınırlandırılmasından kaçınılmış, daha çok bireysel sağlık ve refah konusuna odaklanılmıştır. Ayrıca bu konuda İslam ülkelerindeki dini liderler arasında fikir ayrılığı yaşanılmaktaydı. 1971’de Fas’da 23 İslam ülkesinin katıldığı konferansta dini liderler aile planlaması konusunda aldıkları ortak kararları açıklamışlardır.¹⁴⁴ Bu toplantıda ele alınan başlıca konular şunlardır: Aile planlaması uygulaması konusunda bireylere özgürlük tanınması, kısırlaştırma uygulamalarının onaylanmaması ve anne hayatına dair bir tehlike arz etmedikçe ilk dört ay dışında kürtajın yasaklanması. Bunların içinde sadece ilk dört ay içinde kürtaja izin verilmesi konusunda toplantıda değişik görüşler yer almıştır.¹⁴⁵ Diğerleri oybirliğiyle kabul edilmiştir.¹⁴⁶

Aile planlaması taraftarları, Müslümanların gelecekte sayılarının daha fazla olmasından çok beşeri nüfusun kalitesi, dindarlığı ve dayanışmaları önemli olduğuna inanmaktadırlar. Onlar İslam dünyasını nicel olarak değerlendirmemektedirler. Bu yüzden asıl amacın Müslüman toplumlar arasında dayanışma ve yardımlaşma olduğunu, sosyo- kültürel ve teknik alanlarda eğitim ve işbirliği gerektiğini vurgulamışlardır. Aynı şekilde bu görüşe göre, İslam ülkelerinde hızlı nüfus artışı gelişmenin önündeki en büyük engeldir. Omran, Mısır’da Nasır yönetiminin ilk dönemlerinde, Nasır’ın kendisinin nüfus planlamasına şiddetle karşı çıkmasına rağmen

¹⁴³ http://www.usaid.gov/our_work/global_health/pop/news/clinic_opening.html

¹⁴⁴ Eltigani, *a.g.m.*, ss.186-190

¹⁴⁵ Ne Kur’an ne de Hadis’lerde kürtaj konusuna doğrudan yer verilmemiştir. Hiç bir kutsal kitaba dair yorum tek bir model olarak modern ne hukuku ne de pratik olarak karşımıza çıkmamaktadır. Örneğin, beş İslami büyük okula göre farklı kürtaj anlayışı vardır. Bütün bu büyük okullar, annenin hayatı tehlikeye girdiğinde kürtaja izin vermektedir. Kürtaja izin verilmeye en önemli kıstas ceninin ruhlanıp ruhlanmadığıdır. Bazıları gebe kalındığından 120 gün içinde ceninin içine ruhun girdiğini söyler, bazı okullara göre de gebe kalındığından 40 gün içinde cenine ruh girmektedir. Devlet kürtaja, Azerbaycan, Bahren, Tajikistan, Tunus ve Türkiye çok az bir hukuki engel koyarken, Afganistan, İran, Lübnan, Mali’de sadece hamile kadının hayatını kurtarmak için izin vermektedir. Kathryn M. Yount, “Discourses on Women, Gender and Health in Muslim Societies: An Historical Perspective”, Forthcoming, *Encyclopedia Of Women and Islamic Cultures*, Ed., Suad Joseph, (Leiden: Brill Academic Publishers, www.intact-network.net.main2-document, Nisan 2006.

¹⁴⁶ *Ibid.*, s.187

kontROLSÜZ nüfus artışından dolayı daha sonra bu kanaatini değiştirdiğini belirtmektedir.¹⁴⁷ Nasır, Mısır halkının etkin ve yeterli bir şekilde üretim standartlarını geręekleřtirmesi karşısındaki en büyük tehlikeyi nüfus artışında görmüştür.¹⁴⁸ Nasır'dan sonraki ülke yöneticileri nüfus artışının tehlikeli olduğunu açık bir şekilde söylemlerine eklemeye başlamıştır. İslami destek alınması gerektiğinde ise, doğrudan El-Ezher gibi ülkenin temel dini kuruluşlarına baş vurulmuştur.

Aile planlamasına karşı çıkanlar ise, yukarıda bahsedildiği gibi, ümmetin çoğalmasını arzu edenlerdir. Omran'na göre dinsel muhalefet aile planlamasına karşı oluş nedenlerini aşağıdaki dokuz gerekçe üzerinden meşrulaştırmaktadır:

1. İnsan Allah'ın yeryüzündeki halifesidir.
2. Çocuk sahibi olma evliliğin gayesidir.
3. Sünnet çoğalmayı destekler.
4. Sünnet doğurgan bir hanım istemeyi destekler.
5. Peygamberin kıyamet gününde ümmetin çokluğu ile iftihar edebilmesi için Kuran kadını tarla olarak nitelendirir.
6. Çok olmak güç ve gelişme kaynağıdır. İşgücü, askeri güç ve ekonomik güç değerlendirilerek o ülkenin gelişmesine katkıda bulunur.
7. Aile planlaması Müslümanların sayısını ve gücünü azaltmak için bir komplodur.
8. Müslüman azınlıkların yaşadığı yerlerde aile planlaması onların kaybolup gitmelerine neden olur.
9. Ve'd ve Rızık meselesi. Gebeliği önlemek bir çeşit öldürmedir. Aile planlaması Allah'ın iradesine karşı gelmektir ve rızık verici olduğuna güvenmemektir.¹⁴⁹

Bütün bu gerekçelerden dolayı, Müslümanların sayısının artması gerektiğine inanan Mısırdaki Müslüman Kardeşler gibi iktidara Muhalif gruplar, aile planlamasına karşı çıkmaktadırlar. Doğurganlığı destekleyen ve meşrulaştıran görüşler ele alındığında, Mısır'da aile planlamasına dinsel desteğin sağlanmış olması ülke için önemli bir başarıdır. 1950'lerden sonra laik bir anlayışla yönetilen Mısır'da din hala toplumda önemli bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir. Aile planlaması faaliyetleri, Mısır'da var olan hükümetin siyasi yaklaşımına, siyasal sisteme ve El-Ezher'e karşı olan muhalif gruplara kendi politikalarını savunmada önemli bir zemin oluştırmaktadır.

¹⁴⁷ Omran, *a.g.e.*, s 109.

¹⁴⁸ Cemal Abdül Nasır, *Proclamation of The National Charter* (Cairo: Information Department, 1962), s. 335. Aktaran: Omran, *a.g.e.*, s 109

¹⁴⁹ Omran, *a.g.e.*, s. 114.

Ulusal konularda makro ilginin bir ifadesi olarak aile planlaması uygulaması muhalefetteki gruplar tarafından en çok eleştirilen konudur. Ülkede bir kısım muhalefet grupları, ülkenin ekonomik zorluklarının nüfus problemlerinden kaynaklanmadığını, bu nedenle doğum kontrolünün desteklenmemesi gerektiğine dair inançlarını ifade etmektedirler. Bu yüzden, iktidardakilere karşı üretilen politikalarda aile planlaması kilit işlev görmektedir. Mısır'da siyasal muhalefet, aile planlamasına karşıtlığı aynı zamanda özel hayata müdahale edilmesi üzerinden de yürütmektedir. Onlara göre aile planlaması, aile hayatına girerek, fertlerinin yönlendirmekte ve onların bireysel yaşamına müdahale etmektedir.¹⁵⁰ Bu müdahale ise toplumun yapısının bozulmasına neden olmaktadır.

Aile Planlaması konusu Fas-Rabat (1971), Bencul (1979), Dakar (1982) Konferanslarında; Nüfus Politikası, Açe Kongresinde (1990); ve iki çocuk arasındaki zaman dilimi konusu Mogadişu Konferansında (1990) ele alınarak bu konuların dinen uygun olup olmadığı farklı bakış açılarıyla tartışılmıştır.¹⁵¹ Bu konferanslar, ortak bir bakış açısını oluşturmayı hedeflese de, bir çok Müslüman ülkede olduğu gibi Mısır'da da aile planlamasına farklı yaklaşan yeni muhalif grupların oluşumuna neden olmuştur. Aynı konuya dair farklı bakış açısını savunanların halkın kanaatını etkilemek için çalışmışlardır. Kamuoyu oluşumunda hükümetler, merkezi dini otoriteleri, devletin desteklediği camileri ve resmi basını aracı olarak kullanırken, muhalif gruplar devlet tarafından eleştirilen özel camilere kendilerini desteklemeleri için yönelmişlerdir. Bu iki bakış açısı arasında kalan Mısır halkının kararı ise içinde yaşadığı koşullara göre değişmektedir.

Muhalif kesimin aile planlaması yorumundan etkilenen Mısır kırsalındaki köylünün kadercı yaklaşımı, onun doğum kontrol yöntemi kullanımını etkilemekte ve ona engel olmaktadır. Kentlerde yaşayanlar ise genellikle aile planlamasını destekleyen merkezi dinsel otoritenin söyleminden etkilenmektedirler.¹⁵² Yapılan araştırmalar ise, İslami grupların faaliyetlerinin zirvede olduğu 1980 ve 1990 yılları arasında artan dinsel muhalefete rağmen aile planlaması

¹⁵⁰ İbrahim, *a.g.e.*, ss.70-72.

¹⁵¹ Omran, *a.g.e.*, s.245.

¹⁵² Eltigani, *a.g.m.*, s. 190.

metotlarını kullananların oranının arttığını ve 1970'den sonra dinsel bakış açılarından dolayı aile planlamasına karşı olan kadınların sayısında da bir düşüş yaşandığını göstermektedir.¹⁵³

3.2. Aile Planlaması ve Uluslararası Örgütler

Mısır'da aile planlaması faaliyetlerinde uluslararası örgütlerin işlevinin daha iyi anlaşılması için devletle uluslararası örgütler arasındaki ilişkisiye bakmamızda fayda vardır. Mısır'da aile planlamasının başarısında uluslararası örgütler önemli bir rol oynamıştır.

3.2.1. Mısır'da Aile Planlaması Faaliyetlerinde Devlet ve Uluslararası Örgütlerin İlişkisi

Mısır tarihinde en etkin aile planlaması uygulayan Hüsnü Mübarek, gelişmenin ve kalkınmanın karşısında aşırı nüfus artışına devletin müdahalesinin gerekli olduğuna inanmaktadır. Mübarek, 1991'de el-Ahram'a verdiği bir demeçte, hızlı nüfus artışı karşısında toplumun, ekonominin ve siyasetin olumsuz bir şekilde etkilendiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Mısır'da yaşayan ailelerin hayat standartlarını aşırı nüfus artışı etkilemektedir. Vatandaş için bütçeden ayrılan limitin hizmet şeklinde geri dönmesini etkilemektedir. Bu da bütçede açığı ve aynı zamanda enflasyonu artırmaktadır. Diğer ülkelerden borç alınmasını zorunlu kılmaktadır. Büyük aile, çocuklara yeterince iyi bakımı da engellemektedir. Bazı aileler 10-12 çocuğa sahiptir. Bu çocuklar cahil, eğitimsiz kalmaktadırlar. İleride büyüdüklerinde mecburen hırsız olacaklardır. Bu durumda, toplumun sağlıksız bir ferdi haline dönüşeceklerdir.”¹⁵⁴

Hüsnü Mübarek nüfusun artışını Malthusçu bir yorumla geometrik olarak arttığını vurgularken aynı zamanda, yeni Malthusçu bakış açısı ile bireye yönelmekte ve bireyin vatandaş

¹⁵³ Ibid., s.190.

¹⁵⁴ *El-Ahram*, 2 Mayıs 1991, Aktaran: Ali, *a.g.e.*, s.36.

olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Böylece Mısırlı olmanın anlamı değişmekte, birey devlet karşısında yeniden tanımlanmaktadır.

1990’larda, devlet ile bireyin ilişkisini yeniden düzenleyen politikaların giderek daha belirginleşmesi, yeni bir aile yapısının oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Bu süreç sonunda geleneksel aileden çekirdek aileye geçiş gerçekleşmiş ve çekirdek ailenin ar bastığı bir dönem başlamıştır.¹⁵⁵ Modern çekirdek aileye geçiş, geleneksel ailenin “biz”inden, modern ailedeki bireyin “ben”nine doğru bir geçiştir. Bu dönemde, sorumlu bir vatandaş olarak birey özgürce seçim hakkı devlet tarafından önemsenmiştir. Özgür seçim hakkının gündeme gelmesi ise uluslararası antlaşmaların belirleyiciliği ile hukukun evrenselleşmesiyle oluşmuştur.¹⁵⁶

Günümüzde evrensel hakları savunan, onları yayan ve denetleyen kuruluşlar arasında en etkin olanları kuşkusuz uluslararası örgütlerdir. Örneğin, bu konuda faaliyet gösteren ve uluslararası bir örgüt olan Population Council (Nüfus Konseyi) çalışmalarını, bireysel hakların artık ülke haklarıyla sınırlı olmadığı, bireylerin evrensel haklara sahip olduğu tezi üzerine oturtmuştur. Uluslararası örgütler tarafından hazırlanan evrensel haklar, ülkelerin kararlarını da etkilemektedir. Nüfus Konseyi’nin Ortadoğu ofisinde çalışanlar, Ortadoğulu kadının sağlığına uluslararası standartlarda yaklaşılması gerektiğini savunmuşlar ve de bu konuda bir bildiri hazırlamışlardır. Nahid Taubia ve Abdullah An-Na gibi araştırmacılara göre, Ortadoğu bölgeleri olarak incelendiğinde, hukuksal pratikle sosyal hayatın örtüşmesi her bölgede farklı bir biçimde olmaktadır.¹⁵⁷ Sonuç olarak şeriat ve onun yorumu, bölgesel olarak biçimlense de, aynı zamanda aile ve kişi haklarının kaynağını oluşturmaktadır. Taubia ve An-Na, Ortadoğu’ya dair hazırladıkları bildiri de, aile ve birey hakları yeniden oluşturulurken, bu hakları düzenleyenlerin evrensel hakların varlığına duyarlı olması gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁵⁸

Mısır’da toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kültürel ve hukuksal açıdan hem özel hem de kamu hayatında belirgin bir şekilde görülmektedir. Mısır gibi küresel dünyaya eklemlenmeye

¹⁵⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (Ankara: Ayraç Yay., 2000), ss.147-180.

¹⁵⁶ Taylor., *a.g.e.*,s.27-30

¹⁵⁷ Bu bildiriye hazırlayanlardan Sudanlı doktor Nahid Taubia, Ortadoğulu kadının sağlığına dair çalışmaların düzenlenmesine, yine Sudanlı hukukçu Abdullah An-Na’im ise Arap kadının sağlık konusunda hukuksal haklarının hazırlanmasına çalışmaktaydı.

¹⁵⁸ Ali, *a.g.e.*, s. 36.

çalışan ülkeler için global dünyanın vaat ettiği evrensel haklar, kültürel yapının içinde var olan geleneksel hakları şekillendirmektedir. Taubia ve An-Na'nın hazırladıkları raporda, gerçek anlamda özgürlüğün ancak toplumsal cinsiyet ayrımcılığın ortadan kalktığı zaman gerçekleşeceği belirtilmektedir.¹⁵⁹ Mısır'da bu ayrımcılığın önünde ki engellerin neler olduğu irdelendiğinde, devletin otoriter ve baskıcı, sivil toplumun ise zayıf olması gerçeği yatmaktadır. Bu yüzden, hükümetin imzaladığı uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmesi için Mısır'da sivil toplum kuruluşlarının hükümete baskı yapmalarının, hakların elde edilmesinde çok önemli bir işlevselliği vardır.¹⁶⁰

Devletin uluslararası antlaşma maddelerini uygulaması aynı zamanda devletin uluslararası alanda kabulü ve uyumu için de önemlidir.¹⁶¹ Bu noktada ise yeni tartışma alanları açılmaktadır. Bir taraftan Mısır'ın ulusal egemenliği; diğer taraftan ise, uluslararası standartlarının üstünlüğünün kabulü, bu tartışma alanının iki ucudur. Bu yüzden devlet bürokrasisi ile uluslararası kurumlar arasında oluşan gerilim, uluslararası anlaşmalara uyum sürecinde sürekli gündeme gelmektedir.

3.2.1.1. Mısır'da Aile Planlaması ve Uluslararası Örgütler

Mısır'da nüfus konusunda en etkili ve önemli üç tane uluslararası örgüt vardır. Bunlardan ilki Uluslararası Kalkınmadan Sorumlu Birleşik Devletler Kurumu (United States Agency for International Development, USAID)dir. USAID, 1961'de, kalkınmakta olan ülkeleri desteklemek üzerine Amerika Birleşmiş Devletleri tarafından kurulmuş bir yardım kuruluşudur. Kalkınmakta olan ülkelere sosyal ve ekonomik strateji planları üreten bu kamu kuruluşu, aynı zamanda bu ülkelere maddi anlamda destek de olmaktadır.¹⁶² Diğer uluslararası kalkınma kurumlarının, nüfus üzerine siyasetlerinin yeterli ve etkili olmadığını düşünen USAID, kurulduğu dönemde nüfus üzerine çalışmalara daha çok ağırlık vermiştir. ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı olan USAID'in

¹⁵⁹ Ibid, ss. 36-38.

¹⁶⁰ Rebecca Cook, "International Human Rights and Women's Reproductive Health", *Studies in Family Planning*, 24,(2) 1993, ss. 73-86.

¹⁶¹ Nahid Touiba and Abdullah An-Na'im, "Legal Dimensions of the Health of Women in Arab and Muslim Countries", *Population Council and Ford Foundation*, Yayınlanmamış Eser, ss.18-24. Aktaran, Ali, *a.g.e.*, ss. 34-37.

¹⁶²http://www.usaid.gov/our_work/features/egypt/

Mısır ile ilişkileri ise 1975’de başlamıştır.¹⁶³ Programıyla 1977’de Mısır Devleti’ni doğum kontrolü kullanmaya yönlendiren USAID, bütün uluslararası örgütler içinde en yüksek bütçeye sahip bir örgüttür. Mısır’da USAID desteğinin başladığı dönem, aynı zamanda İsrail ile Mısır arasında yürütülen barış süreciyle de aynı zamana denk gelmektedir. 1977-1983 yılları arasında USAID, Mısır devletinin doğum kontrolü ve aile planlaması programına 87 milyon Dolar yardımda bulunmuştur. 1985’te de bu yardım 20 milyon Dolar’dır.¹⁶⁴

Bir diğer uluslararası örgüt ise Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)’dır.¹⁶⁵ UNFPA, her kadının, erkeğin ve çocuğun yaşamının değerli olduğunu, yani her bireyin mutlu bir yaşam hakkına sahip olduğunu savunmaktadır. Bu yüzden, her ailenin aile planlaması servisi hizmetini alma hakkı olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶⁶ Günümüzde dünyada 350 milyon çiftin henüz aile planlaması hizmeti almadığını belirten UNFPA, gelecek on beş yıl içerisinde bütün dünyada aile planlaması servisinin % 40 artmasını beklemektedir. 1969 yılından bu yana UNFPA, yoksullukla mücadele edebilmek ve sürdürülebilir bir kalkınmanın uygulanması için ülkelerin nüfus politikalarını desteklemekte ve mali yardımda bulunmaktadır.¹⁶⁷ Mısır’da 1972’den bu yana, UNFPA 5 yıllık planlarla faaliyetlerini sürdürmektedir. Mısır nüfus çalışmaları konusunda UNFPA ile antlaşma yapan ilk ülkedir. Ayrıca 2002-2006 yılları arasında, Mısır’ın da içinde olduğu 7 ülkede, nüfus planlaması, kalkınma ve cinsiyet eşitliği konularını içeren bir kampanya sürdürmüş ve 18 milyon Dolar harcamıştır.

Üçüncü büyük bir örgüt olan Population Council (Nüfus Komisyonu), John D. Rockefeller’in desteğiyle 1952’de kurulmuştur.¹⁶⁸ 1954’de, Birleşmiş Millet’lerin Roma’daki Dünya Nüfus Konferansını düzenlemiştir. Hindistan’ın isteğiyle dünyadaki ilk hükümet

¹⁶³ Takip eden 30 yıl içerisinde USAID tarafından Mısır’a 28 milyar dolarlık bir bağış yapılmıştır. USAID, Mısır’da aile planlaması yanı sıra desteklediği konular şunlardır: Ekonomik ve demokratik reformların yapılması, ülkede okulların kurması ve geliştirilmesi, sağlık hizmetleri ve ilaçların sağlanması, kliniklerin kurması ve geliştirmesi, çiftçilere ürünlerinden daha iyi verim sağlamaları için destek olmak. http://www.usaid.gov/our_work/features/egypt/
¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ United Nations Population Fund (UNFPA), dünyanın en büyük nüfus ve cinsel sağlık programlarına uluslararası kaynak sağlayan bir kuruluştur. 1969’da faaliyetlerine başlayan UNFPA, bugüne kadar gelişmekte olan ülkelere 6 trilyon dolarlık yardım sağlamıştır. UNFPA, hükümet kuruluşları ve STK’lar ile birlikte 140 üzerinde ülkeye kendi istekleri doğrultusunda destek sağlamaktadır. UNFPA, aile planlaması, istenmeyen hamilelikler, hamilelik dönemi, güvenli doğumun sağlanması ve kadınlara karşı şiddetle mücadele gibi konulardaki programlarını destekler. <http://www.unfpa.org/about/index.htm>

¹⁶⁶ <http://www.unfpa.org/AboutUs/Default.htm>

¹⁶⁷ Population Issues Overview, <http://www.unfpa.org/No.s/10/10/2006>.

¹⁶⁸ <http://www.popcouncil.org/about/timeline.html>

düzeyinde oluşturulan aile planlaması programını desteklemiş ve bu programın kurulması aşamasında yer almıştır. İkinci desteklediği ülke ise Pakistan olmuştur. 1963’de, Birleşmiş Milletlerin Bölgesel Nüfus ve Araştırma Birimi’nin Kahire’de kurulmasına yardım etmiştir. Kendi ofisini ise, şimdiki ve gelecek nesillerin sağlığını geliştirmek misyonuyla, 1977’de Kahire’de kurmuştur. Burası zamanla Asya’nın Batısı ve Afrika’nın Kuzey’ine hizmet veren bir merkez haline dönüşmüştür.

1985’de Mısır’da, USAID, UNFPA ve Population Council gibi uluslararası örgütler, ulusal nüfus planında tamamen aile planlamasına odaklandılar. Bu noktada yapılacak olan yenilik, ailelere ulaşacak merkezlerin öne çıkmasına öncülük etmektir. Burada amaç, her ailenin “özgür tercihini” yapması ve aile planlaması faaliyetleri ile nüfus kontrolünün oluşturulmasıydı. Bu etkinlikler, aynı zamanda belirli alanlarda kalkınma faaliyetlerini de teşvik ediyordu. Sivil toplum kuruluşlarının rolünün anlaşılması, siyasi parti faaliyetlerine katılma, kadının güçlendirilmesi, kitle eğitimi ve çevre koruma üzerine etkinliklerin artması açısından önemliydi.¹⁶⁹

1988’de Population Council, Mısır’da nüfus büyüme oranını % 2.8’den, 2001 yılına kadar % 2.1’e çekmeyi amaçladı. Population Council bu amaca ulaşmak için doğum kontrolü kullanmak zorunda olan ailelerin %51’iyle görüşmeyi hedefledi. Bu ulaşılmak istenilen ailelerin, % 35.4’ü halen doğum kontrolü kullanmaya karşı olan ailelerdi.¹⁷⁰ 1996’daki demografik araştırma, evli kadınlarda doğum kontrolü kullanma oranının % 47 olduğunu saptanmıştır. 1960’ların sonu ile karşılaştığımızda doğurganlık oranında % 6.6’lık, 1990’ların başı ile karşılaştığımızda da %3.9’luk bir düşüş gözlenmiştir.¹⁷¹ Bu başarılı performanstan dolayı demografi üzerine etkinliklerini yoğunlaştırmış uluslararası örgütler faaliyetlerini, hem kamuda hem de özel hayatın içinde yaymak için çalışmışlardır. Uluslararası örgütlerin, nüfusun artış oranının istatistiksel olarak elde ettikleri verilerle çok yüksek olduğunu işaret etmeleri ile nüfus üzerine üretilen politikalar daha da önem kazanmıştır. Özellikle bu örgütlerin iddia ettikleri gibi bu artış oranı sadece nüfus artışı değildir. Araştırma, hızla artan işsizlik oranı, tarım alanlarının

¹⁶⁹ İbrahim a.g.m., s. 60.

¹⁷⁰ USAID, *Betrayal: An Analysis in Three Acts. in Scattered Hegemonies*, Ed., Inderpal Grewal and Caren Kaplan (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994), ss. 90-100.

¹⁷¹ Ali, a.g.e, s.33.

kaybı, şehirleşmenin oranı, her bir kişiye ayrılan eğitim yatırımlarının azalması gibi hususları ortaya koymaktadır.¹⁷²

1990'ların başlarında, hızla artan nüfus, kalkınma göstergelerini ve hayat şartlarını kötü bir şekilde etkilemiştir.¹⁷³ Bu dönemde, uluslararası örgütlerin müdahaleleriyle Mısır'da aile planlaması programında değişiklikler yapılmıştır. Mısır'da yapısal değişim ve sosyal adalet kavramlarının toplum tarafından içselleştirilmesi sürecinde davranışların değişimi, özellikle doğum kontrolü seçeneklerinin genişlemesiyle, belirgin hale gelmiştir. Davranış değişimi için nüfusun belli bir kısmının onayının alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu konuda bölgesel sivil toplum örgütlere etkin bir rol verilmiştir. Bunların yanı sıra uluslararası yardım kuruluşları iki önemli değişime katkıda bulunmuşlardır. Bunlardan birincisi, toplumda bireyselleşmenin yapılandırılması; ikincisi ise, erkeklerin aile planlaması programının öncelikleri içine dahil edilmesidir.

Günümüzde USAID, UNFPA ve Population Council, Mısır'daki sağlıkla ilgili çalışmaların, aile planlaması adı altında verilmesini desteklemektedir.¹⁷⁴ Aile planlaması adı altında verilen hizmetlere, çocuk, bebek ve anne sağlığı, sağlık kontrolü, hastalıklardan korunma, çocuk emzirme eğitimi de dahil edilmiştir. Kadının daha az ve daha sağlıklı çocuk sahibi olmayı tercih etmesini sağlamak aile planlaması programının amacıdır. Hangi doğum kontrolü yöntemini kullanacağı kararını veren kadın, bu seçim hakkı üzerinden, hem bedeniyle hem de kendiyile, "yeni bir ben" oluşturulmaya da çalışmaktadır.¹⁷⁵

Mısır'da, kitle iletişim araçlarıyla aile planlamasına dair reklamlarla verilen mesajlar, John Hopkins Üniversitesi, İletişim Programı Merkezi rehberliğinde, USAID'ın amaçlarına uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Bu mesajlar, özellikle erkeği, yani ailede karar vereni hedeflemiştir. Bir şekilde aile planlaması konusunda ailede karar verme aşamasında kadın güçlendirilirken, erkek de yönlendirilmektedir. Hazırlanan bu reklamlarda verilen mesajlarla aile

¹⁷² Ali., *a.g.e.*, s.33

¹⁷³ Futures Group, "Strengthening Egypt's Population Program" (Cairo: USAID, 1992).
<http://www.usaid.gov/pubs/cp98/ane/countries/eg.htm>

¹⁷⁴ <http://www.popcouncil.org/me/egypt.html>

http://www.usaid.gov/our_work/features/egypt/

¹⁷⁵ Judith Bruce, "Women's Organizations: A Resource for Family Planning and Development", *Family Planning Perspectives*, Cilt. 8, Sayı.6, 1976, ss. 291-297.

sorumluluğu konusunda erkekler desteklenmiş ve sorumluluklarını yerine getirmede neler yapabilecekleri konusunda bilgilendirilmişlerdir. Bu reklamlarda iki tür erkek tiplmesi kurgulanmaya çalışılmıştır. İlkinde, tutucu, geleneksel ve doğum kontrolüne karşı bir erkek tipi verilirken, onun tam karşısında, modern, karısına aile planlaması konusunda destek olan ve karısının kararlarına eleştirel yaklaşmayan bir tip kurgulanmıştır.

Bu reklamlarda tanımlanan bir diğer tiplleme de kayıtsız ve umarsız köylüdür. Görsel olarak, bu köylü eşeğin üstünde giderken karısı yanında kafasının üstünde büyük bir yükü taşıyarak yürür. Yine bu reklamlarda çizilen geleneksel ve modern erkek tiplmeleri, reklamın konularına göre belirlenmiştir. Örneğin, kentli modern erkek tiplmesinde erkek ev işlerinde ve çocukların bakımında karılarına yardım etmektedir. Geleneksel tutucu bir erkek ise bu reklamlarda aile planlamasına karşı bir tip olarak çizilir. Bu yüzden düşünmeden yaptığı birçok çocukla fakirliğe düşüşü anlatılır. Hazırlanan sosyal içerikli bir başka reklamda ise, sosyal görevli, çok çocuğa sahip bir babayı, çocuklarının eğitimini sağlamadığı için azarlamaktadır. Buradan görüntü utanan babaya geçer ve ekranda “Gerçek erkek bakabileceği kadar az çocuk yapandır” diye bir iç ses duyulur. Bu tiplmeler özellikle şu iki mesaja vurgu yapmaktadır: 1)Aile planlaması annenin ve çocukların sağlığı ve yarınları için çok önemlidir. 2)Bakabileceği kadar çocuğa sahip olmak, erkeği güçlü bir erkek yapar.¹⁷⁶ Kitle iletişim araçlarından halka aktarılan modern, ideal aile ve birey tiplmeleri, onların kendilerini bu örnek tiplere göre düzenlemelerine yönelik hazırlanmıştır. Özellikle ulaşamadıkları erkeklere bu ortam üzerinden ulaşmayı amaçlamışlardır.

¹⁷⁶ Ali ,a.g.e., s. 122.

BÖLÜM 4

MISIR'DA AİLE PLANLAMASI VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Doğurganlığı, zorunlu bir eylem olmaktan çıkararak seçenek haline dönüştüren aile planlaması faaliyetleri, bu süreçte dolaylı olarak hedef aldığı kadını bir değişimin içine sokmaktadır. Kadın, modern olma ölçütünde ve birey olma farkındalığı içinde bu değişimi genelde olumlu karşılamıştır. Bu faaliyetlerin içinde kadın ne kadar hedef olarak ele alınsa alınsın, toplumdaki kadınlık bilgisi, toplumdaki erkeklik bilgisiyle beraber olduğundan bu bölümde, Mısır'da ki erkeğin üreme ve aile planlaması karşısındaki davranışları da irdelenecektir.

4.1. Mısır'da Aile Planlaması Sürecinde Bireyin Değişimi

Timothy Mitchel'e göre, 19. yüzyılda Mısır'ın sömürgeleşmesiyle beraber yaşanan önemli toplumsal ve ekonomik değişim, daha sonraları Mısır'ın modernleşmesinin altyapısını oluşturmuştur.¹⁷⁷ Bu dönemdeki Mısır'da modernleşme faaliyetleri devlet yapısında belirgin izler bırakmıştır. Periyodik nüfus sayımının yapılması ve sağlık ve hijyen konusunda yeni fikirlerin ortaya çıkması bu dönemle birlikte başlamıştır. Aynı zamanda, eşitlik ve adalet ile ilgili kavramların toplum içinde yeniden düzenlenmesi yine bu döneme rastlamaktadır. Bu dönemde Mısırlıların hayatında Avrupa'nın etkisi belirgin ve sistematik bir şekilde görülmektedir. Mitchel göre, bu etkinin oluşumunda, Mısır'lı insanın modern eğitimle tanışması yatmaktadır.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Timothy Mitchell, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi* (İstanbul: İletişim Yay. 2001), ss.18-88.

¹⁷⁸ Mitchell, *a.g.e.* ss. 171-223.

19. yüzyılın sonlarında Mısırlı reformistler, geleceğin Mısır ulusunu temsil edecek bir değişimin yaşanması gerektiğini düşünmekteydiler. Bu tarihten itibaren devletin temsilcisi olarak halkı eğiten ve düzenleyen, bireysel hakları gözeten Mısırlı elit, modernleşmenin yönlendiricisi olarak tarih sürecinde rol almıştır. Mısır’da bireyin dönüşümü ise, modern devletin yapılanması içine gizlenmiştir. Yeni ahlak ve hukuk kuralları birbirleriyle ilişkili ve etkileşimli bir şekilde, akla uygunluk, bireysel ve toplumsal sorumluluk ve cinsel hakların gözetilmesi gibi olgular bireyin yaşadığı dönüşümün aşamalarını göstermektedir.¹⁷⁹

Mısır’da aile planlaması programı oluşturulurken klasik demografik teori temel alınmıştır. Bu teoriye göre, endüstrileşme sürecine henüz girmemiş toplumlarda, hızlı nüfus artışını kontrol altına almak için, yoksullar ve köylülerin doğum kontrolü kullanma oranının artırılması ve doğurganlığı düşürmeye yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu sayede, düşen doğum oranı ile uygulanan yapısal değişimlerin toplum üzerinde daha çok hissedilmesi sağlanacak ve bütün nüfusun hayat standardında bir iyileşme gerçekleşecektir.

Günümüzde demografik teorilerdeki en önemli değişim, bireye vurgu yapılmasıdır.¹⁸⁰ Modern bireyin inşasında ulus devlete özgü kurumlar örgütlü güçlerini ve yöntemlerini kullanarak, disipline edilmiş, söyleneni dinleyen ve çalışkan bir siyasi öznenin oluşumunda önemli rol almaktadır.¹⁸¹ Bu yeni modelde, bireyin kendi isteğine göre doğum kontrolü kullanması öncelik taşımaktadır. Bu yüzden aile planlaması faaliyetlerindeki amaç, kadını ikna yoluyla “seçim yapan” haline dönüştürmektir. Başka ifadeyle, aile planlamasının amacı, bilimsel fikirler ışığında, kadınları kendileri, bedenleri ve doğurganlıkları konularında bilgilendirmek ve geleneksel bilgilerinin sorgulanmasını sağlayarak kendisi için en iyi kararı veren bir bireye dönüştürmektir.¹⁸²

¹⁷⁹ Hatem, *a.g.m.*, ss. 63-77.

¹⁸⁰ Ali, *a.g.e.*, ss.13-14.

¹⁸¹ Mitchell, *a.g.e.*, ss. 13-41.

¹⁸² Yount, <http://www.intact-network.net.main2-document>, Nisan 2006 alındı

Bu bağlamda, Mısır'daki aile planlaması programının amacına bakıldığında, artık amacın, başlangıç yıllarında olduğu gibi, sadece nüfusun büyüklüğünü azaltmak olmadığı görülmektedir. Artık günümüzde Mısır'da da aile planlama programı “bireysel seçim fikri”nin kişide oluşmasını amaçlamaktadır. Bireyin kendine dair kararları kendinin alabilmesini, yani kendi hayatını kendisinin düzenlemesini hedeflenmektedir. Bu yüzden, başka yerlerde olduğu gibi Mısır'da da aile planlaması programının önceliği kadın bedenidir. Ancak erkek bedeni de göz ardı edilmemiştir.

Modernleştirme süreci içinde davranış kalıplarını belirleyen devlet, kendi öncelikleri doğrultusunda toplumsal cinsiyeti tekrar tanımlamaktadır. Bu sistemde artık kadınlar için doğru davranış kalıplarını belirleyen din ya da gelenek değil, ulus devletin kendisidir. Bu nedenle ulus devletin kadınların hayatını düzenleyen projeleri, devlet ideolojisinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Fatma Bertkay'ın ifade ettiği gibi:

“Yeni ulus devletin ataerkilliği, kadınlık metaforundan, hem modernleşme amacı açısından hem de milli birlik ve düzenin istikrarının sağlanması açısından simgesel bir öge olarak yararlanır. Kadınlar hem geleneksel yaptırımların, hem de devlet merkezli modern politikaların nesnelere durumundadırlar”.¹⁸³

Bertkay'ın bu yorumu kadın hakları için de söz konusudur. Bir yandan cinsiyetlerarası temel farklılıklara karşı çıkılırken, yeri geldiğinde kadın ve erkek arasındaki temel farklılıkların olduğu ileri sürerek kadın haklarının ihlallerine göz yumulmaktadır.¹⁸⁴ Örneğin Mısır'da devlet, bir yandan büyük bir çaba harcayarak aile planlaması için hedeflenen kadınlara ulaşmakta ve onları birey olmanın bilgi ve sorumluluklarıyla donatmaktadır; diğer yandan da, başka alanlarda onlara yönelik hak ihlali ve ayrımcılık yapıldığında sessiz kalarak bu ikircikli tutumunu sürdürmektedir.

4.1.2. Aile Planlaması Eğitim Merkezleri

¹⁸³ Fatmagül Bertkay, *Tarihin Cinsiyeti*, (İstanbul: Metis Noları, 2003), ss:153.

¹⁸⁴ Pınar İlkaracan, “Giriş”, *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik*, Der. Pınar İlk Karacan, Çev: Ebru Salman, (İstanbul: İletişim Yay, 2003), ss. 10-32.

Bu merkezlerin işlevini anlamak için Antropolog Kamran Asdar Ali'nin, Mısır'da 1992-1994 yılları arasında aile planlaması faaliyetlerinin yaygınlaştırılması için hazırlanan özel eğitim programlarından aktardığı bilgilere bakmak gerekmektedir. Eğitim programlarında aile planlaması çalışmaları için kliniklerde çalışacak doktorlar ve diğer elemanlara, aile planlaması danışmanları adayı olarak, danışma teknikleri öğretilmekteydi. Bu eğitim merkezlerinden bir tanesi Kahire'deki Ain-Shams Üniversitesi'ndeydi. Bu merkezin destekleyicisi USAID idi. USAID'in yönlendirmesi ile John Hopkins Üniversitesi de programa sponsor olmuştu. Kahire'deki bu bölgesel aile planlaması eğitim merkezi, aile planlaması çalışanlarının eğitimine yönelikti. Bu merkezde halka, aile planlaması hizmeti verecek olan doktorlara, hemşirelere ve diğer aile planlaması konusunda çalışacak olan kişilere yönelik uzun veya kısa dönemli kurslar düzenlendi. Mısır'ın farklı 20 bölgesinden gelen kadın ve erkek doktorların katıldığı ve üç-dört gün süren bu seminerlerde katılımcılara, üreme fizyolojisi ve doğum kontrol yöntemlerinin avantajları ve dezavantajları hakkında dersler verildi. Bu eğitimlerde, bölge halkının sağlık yaklaşımı konusunda tecrübeli olan sağlık mensuplarına, halk ile kurulacak aile planlaması için en uygun iletişim yöntemleri hakkında bilgiler verildi.¹⁸⁵

Eğitim sırasında doktorlar, aile planlaması hizmeti alacak kişiyle karşılaştıklarında ilk sorularının ne olması ve nasıl soru sormaları gerektiğini öğrenmek istediler. Eğitimci bu konuda onlara, iyi bir ses tonu ile konuşmaya başlamaya gayret etmelerini, dostça bir tavır almalarını ve medikal terminolojiyle konuşmamalarını önerdi. Bu davranışlarla kadınları rahatlatıcak ve bir güvenin oluşmasını sağlayacaklardı. Böylelikle doğru ve sağlıklı bir hizmet veren-alan ilişkisi kurulmuş olacaktı. Dikkat etmeleri gereken bir başka husus da, aile planlaması konusunda danışmanlık yaptıkları kişilere yönlendirici sorular sormamalarıydı. Böyle bir yaklaşım kişiyi endişeye sevk edebilir, onun ilişkide korkak davranmasına neden olabilirdi.¹⁸⁶

Eğitmene göre, görüşme sürecinde görüşülen kişi kendini rahat hissetmeliydi. Olabilecek en az çaba ile bilgi elde edilmeliydi. Kadının soru sorması teşvik edilmeli ve destek veren kişi onu dikkatle dinlemeliydi. Bu aşamanın özellikle çok önemli olduğu vurgulanıyordu. Görüşülen kişinin yanlış bir bilgiye sahip olup olmadığı; bilinçli olup olmadığı; yeterli bilgiye sahip olup

¹⁸⁵Ali, *a.g.e.*, s.50.

¹⁸⁶Ibid, s. 51.

olmadığı; ve de kendi bilgisine güvenip güvenmediği önemliydi. Bu konuda, hedef kitle olarak kadının aile planlamasına dair motivasyon seviyesi ölçülmeliydi. Aile planlaması hakkında kadınların görüşleri bu aşamada rahatlıkla alınabilirdi. Eğitimci, eğitime katılanlara bu aşamanın bir sonraki aşamalar için ne kadar hayati olduğu konusunda uyarıyordu.

Dinsel bilgilerin, aile planlaması hizmetlerinin alınmasını olumsuz yönde etkileyebileceği kaygısıyla eğitime katılanlar dinsel konularda bilgilendirildiler. Dinle aile planlamasının uyumluluğu, onlara Kuran'dan alıntılarla kanıtlanmaya çalışıldı.¹⁸⁷ Aynı zamanda eğitimsiz kişilere, ait oldukları bölgedeki eğitimli ve önemli kişilerin de doğum kontrolü kullandıkları bilgisinin verilmesinin çok önemli olduğu hatırlatıldı. Bu şekilde, toplumda kabul görmüş kişilerin davranışının örneklendirilmesi, kadınların doğum kontrol yöntemini kullanmalarını yaygınlaştıracak ve güvenli metodu bulmalarını sağlayacaktı.¹⁸⁸

Eğitimciler, sahada aile planlaması hizmeti verecek kişilere, uygulama aşamasında aşağıdaki beş evreyi takip etmelerini tavsiye ettiler:

“KARŞILAŞMA: Görüşeceğimiz kişiyi karşılayacağız. Onları karşılarken nazik ve kibar olacağız. Yanımıza oturmak isteyip istemediğini soracağız. Üstelik klinik olarak onu rahatlatmak ve kendini iyi hissettireceğiz. Ne yapabiliriz, bunu öğrenmek için ısrar edeceğiz ... SORMAK: Bir sonraki aşama sormaktır. Kişisel olarak, kendi geçmişlerini soracağız. Bu sorular arasında, kaç kez hamilelik yaşadıkları, kaç çocuk sahibi oldukları, aile planlaması uyguladıysa kullandıkları yöntemleri, sağlık durumları ve seksüel yaşamları vardır. Aynı zamanda kadınları, kendileri hakkında soru sormak ve bu soruları cevaplamak konusunda desteklemeliyiz ... SÖYLEMEK: Bize danışan kişilere aile planlamasına dair bütün seçenekler konusunda bilgi vermeliyiz. Hangi metotlar mevcut, bu metotlar, vücudu hamilelikten korumak için nasıl bir işlev görür ve yan etkileri nelerdir. Bu konuda görüşülen kişiler bilgilendirilmelidirler ... YARDIM: Hangi modelin daha iyi olacağını danışan kişilerle seçmek ... AÇIKLAMA: Metotların her birinin nasıl kullanılacağını danışan kişiye açıklamak, Örneğin eğer ilaçla korunacaksa ilacın zamanını kaçırmaması gerektiği söylenmemeli, aynı zamanda hangi ilacın nasıl bir yan etkisi olduğu anlatılmalıdır ... DÖNÜŞ: Danışma için gelen kişiye düzenli genel bir kontrol

¹⁸⁷ Omran, *a.g.e.* ss. 68-77.

¹⁸⁸ Ali, *a.g.e.*, s. 52-53.

için ne zaman geleceği sorulmalıdır. Örneğin, IUD kullanıcıları için ilk ziyaret bir ay sonra iken, daha sonra sırasıyla, 6 ay, 1 yıl, en sonra da yılda bir kez merkeze gelmeleri sağlanmalıdır. Eğer enjekte edilen bir metot kullanıyorsa, bir sonraki enjeksiyon zamanında gelmesi aile planlamasının sürdürülebilirliği için çok önemlidir.”¹⁸⁹

Bu beş aşama eğitim veren ile eğitim alan arasındaki ilişkiyi düzenleyen şekilde oluşturulmuştur. Birey kavramı ön plana çıkarılmıştır. Birey’in bu yöntemler aracılığıyla elde edeceği fayda, onun kendi deneyimleri gözetilerek aktarılmaktadır. Bu aşamadan sonra ise birey yani kadın artık doğum kontrol yönteminin hangisinin kendisine en uygun olduğuna karar verecektir. Kendine ve bedenine dair kararı bu bilgilerin ışığında kendi alacaktır. Modern sağlık hizmeti verenler ve modern sağlık hizmeti alan arasındaki ilişki danışmanlık ve kontrol aşamalarında sürekliliğini koruyacaktır.¹⁹⁰

4.2.Mısır’da Aile Planlaması ve Kadın

Mısır toplumu geleneksel toplum yapısından, modern toplum yapısına doğru bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim sürecinde birey ön plana çıkmaktadır. Modern toplumda ön plana çıkan birey sorumluluklarını ve toplumla ilişkilerini yeniden düzenlemektedir.¹⁹¹ Bu bölümde, Mısır’da yaşayan kadının ve erkeğin modern sağlık düşüncesi üzerinden geleneksel üreme davranışlarının değişimi incelenecektir.¹⁹²

Kalkınma ve modernleşme söyleminde, aile planlaması faaliyetleriyle kadının yeni toplumsal kimliğinin oluşturulması sürecinde, kadın ait olduğu toplum için ölçüt ve görünen olduğundan, aynı zamanda değiştirilen ve dönüştürülen de olmuştur. Aynı şekilde, kalkınma ile nüfus ilişkisini ele aldığımızda, hem ulusal hem de uluslararası ekonominin kendini kadının üreme seçimi üzerinden yeniden şekillendirdiğini görmekteyiz. Mısır örneğinde olduğu gibi

¹⁸⁹ Ibid., s.52.

¹⁹⁰ Aile Sağlığı Eğitim Notları, *Halk Eğitim Merkezleri Eğitici Eğitim Projesi*, (TAP Vakfı ve M.E.B. 2000) ss.69-79.

¹⁹¹ Giddens, 2000, ss.148-153

¹⁹² Harry Ooterhuis, “Medical Science and the Modernisation of Sexuality”, *National Histories, Sexual Cultures*, Ed., Franz X. Eder, Lesley Hall ve Gert Hekma (Manchester University Press 1999), s. 222.

kalkınmayı öncelikli hale getiren çoğu ülke, aşırı nüfus artışını önlemek için kadın vücudunun kontrol edilmesini öngörmektedir. Başka bir deyişle, aile planlaması faaliyetleriyle doğurgan olan kadına ulaşılmak istendiğinden, hedeflenen kadının vücududur.

Mısır toplumundaki kadının durumuna baktığımızda, kadın doğurma eylemini yapan olmasına rağmen, hangi sayıda ve ne zaman çocuk doğuracağına karar vermede çok da etkin olmadığını görülmektedir. Mısır'da kalabalık geniş ailelerde, aileye katılan her birey aynı zamanda üretim faaliyetleri için de yeni bir iş gücü olarak düşünüldüğünden, doğum kararı konusunda belki de en az söz sahibi olan yine doğumu yapacak olan kadındır. Bu yüzden Mısır'da aile planlaması faaliyetleriyle hedeflenen modern kadın, kendine güvenen, kendi bireyselliğini kazanmış, kendi kararlarını veren, kamu hayatına katılan, mutlu ve sağlıklı bir kadındır.

19. yüzyıl sonlarında yaşayan Kasım Amin, Mısır'da kadının modernleşmesi gerektiğini söyleyen önemli bir feministtir.¹⁹³ Bu dönemde, Amin bir modernist reformcu olarak, kadının eğitim alması gerektiğini savunmuş, geleneksel toplumdaki kadını, toplumdaki sorumluluklarını hatırlatarak eleştirmiştir. Ona göre, Mısır toplumunun modernleşmesi için, önce kadının modern olması gerekmektedir. Amin'in kadının eğitime öncelik vermesi ise, kadının toplumsal bir değer olan anne olarak çocuğunu büyütürken yüklediği sorumlulukla ilgilidir. Amin geleceğin kadın portresini çizerken şunları söylemektedir:

“Geleceğin toplumunun oluşturulmasında kadının modernleşmesi önemli olacaktır ... Kadında beklenen, modern kadın olmak ve modernliği yaratan olmaktır ... Özgürleştirilmiş, Avrupa

¹⁹³ Mısırlı yargıç Kasım Amin (1863-1908) aristokratik bir Osmanlı ailesinin ferdi olarak Mısır'da doğdu. Çoğu kimse tarafından ilk Arap feminist olarak kabul edilen Amin, *Tahrir al-Mara* (Kadınların Özgürleşmesi) adlı eserinde, cahil, tembel ve eğitime muhtaç olarak nitelediği aristokrat Mısır kadının kendi evinde mahpus tutulduğunu ve bir köleden bile daha kötü durumda olduğunu öne sürmüştür. Amin, kadının bu durumunu İslami bilgiyi kaynak olarak eleştirmiştir. Amin, *Abudiat al-Mara* (Kadınların Köleliği) adlı eserinde, "Şüphesiz ki erkeklerin karılarını hapsedme kararı kadınların doğal hakları olan özgürlükle çelişki arzemektedir. Bir hizmetçinin görevleri haricinde kendini eğitmesi yasaklanan veya eğitim arzusu sınırlanmış kadın kesinlikle bir köledir çünkü doğal içgüdüleri ve Tanrı vergisi yetenekleri, ahlaki köleleştirmeye eşdeğer olarak ikincil plana atılmıştır. Tamamiyle -kolları, bacakları, bedeni- örtülü olduğunda zorunluluk haricinde yürüyemez, bineğe binemez, nefes alamaz, göremez olmak köle olmak hükmündedir", diyerek Mısır'daki kadının toplumsal konumunu tartışmaya açmıştır. Ted Thornton, *The history of the Middle East Database*, Department of History and Social Science http://www.nmhschool.org/tthornton/mehistorydatabase/qasim_amin.htm

deneyimleri ile yeni fikirlere sahip kadınlar, topluma şekil verecek ve yetiştirdiği çocuklarla bunu gerçekleştirecektir.”¹⁹⁴

Aile planlama faaliyetleriyle kadınların doğurganlıklarına dair davranış değişikliği yaratılma aşamasında onların kendi bedenleriyle ilgili nasıl bir bilgiye sahip oldukları çok belirleyicidir. Mısır’da kadınların doğurganlık bilgileri üzerinden kendileri ve bedenleri konusunda ne düşündükleri incelendiğinde ise, dönüştürülen kadının nasıl bir değişim yaşadığı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, bedensel sınırları, akıntıları, istenmeyen gebeliklere karşı ürettikleri çözüm yolları, cinselliklerinin anlamlandırılması, gebe kalma kadar gebe kalamamanın onlar için ne ifade ettiği, üreme sağlıklarına dair karşılaştıkları olası sorunların kökenlerini nerede aradıkları ve buldukları iyileşme yollarının neler olduğu gibi konular çok önemlidir.

4.2.1 Kadının Beden Sınırları ve Akıntıları

Kadının üreme ile ilişkilendirdiği ve beden sınırlarından birisi olan menstruasyonu nasıl anlamladığı, bir kadının bedeni ile kurduğu ilişkinin anlaşılmasında önemli bir bilgidir. Mısır’da yapılan bir araştırmada, görüşülen kadınlar, menstruasyonun düzenli olmasının doğurganlık ve üreme için önemli olduğunu; ancak, menstruasyon döneminin kendilerinde endişe, kaygı ve vesveseye yol açtığını belirtmişlerdir.¹⁹⁵ Kentli genç bir kadın olan Magda, kendini kötü hissettiren bu kötü kokulu kandan nefret ettiğini, menstruasyon dönemi bittikten sonra duş alıp temizlendiğini, ve hamilelik döneminde bu kan kesildiği için kendini iyi hissettiğini belirtmiştir.¹⁹⁶ Magda’nın söylediklerinden, kadınların kendi bedensel sınırları ile kurdukları anlamsal ilişkinin, onların doğurganlıkları ile kurdukları ilişkiyi de etkilediği anlaşılmaktadır. Ayrıca menstruasyonun, kadınların zihninde yıkanınca geçip gidecek vücutsal bir kirlilik olarak algılandığı görülmektedir. Bu araştırmada elde edilen bir başka sonuç da, gebelik sırasında bir çok kadının karınlarında büyüyen bebeğin vücudun diğer parçalarındaki kirli kanı topladığına inanmalarıdır. Onlara göre, bu saf olmayan kan, çocuk doğarken vücuttan dışarı

¹⁹⁴ Ted Thornton, *The history of the Middle East Database*, Department of History and Social Science http://www.nmhschool.org/tthornton/mehistorydatabase/qasim_amin.htm

¹⁹⁵ Ali, s.110

¹⁹⁶ Ibid., ss. 109-111.

atılıyordu. Bir başka bulgu da, Mısır'daki bazı geleneksel ebelerin (dayaların), depolanmış bu kanın hamilelik sırasında bir çeşit besin işlevi görerek fetüsün büyümesini sağladığına inanmalarıydı.¹⁹⁷

Janet Chawla, kadınların kendi bedenlerine ve hamileliğe bakışlarını, bir başka vücut salgısı olan süt ile menstruasyon kanı arasındaki ilişkiyle açıkladıklarını belirtmektedir.¹⁹⁸ Başka bir deyişle, kadınlar kendi bedenlerini bu sıvılar üzerinden “temiz” ve “pis” olarak ayırt etmektedirler. Onlara göre menstruasyon kanı insanı kirli hissettiren bir kandır. Oysa yeni doğmuş bebeğe besin olan süt temizliktir. Sadece temiz sıvı süt, tekrar hamile kalmayı engelleyen sıvıdır. Bu yüzden kadınlar anne sütünün onları hamile kalmaktan koruduğunu düşünmektedirler. Doğumdan sonra iki yıllık emzirme dönemi kültürel olarak doğum için bir ara dönemdir. Bu dönem annenin sağlıklı kalmasını ve çocuğunu beslemesini sağlar. Diğer taraftan, eğer anne bebeğine süt verirken tekrar hamile kalırsa, bu durumun hem sütünü etkileyerek annenin, hem de bebeğin hayatını tehlikeye soktuğuna inanmaktadırlar.

4.2.2. Doğurganlık ve Kısırlık

Caraoline Bledsoe, Allan G. Hill, Umberto D'Alessandro ve Patricia Langerock'ın yazdıkları ortak bir makalede, dünyanın farklı bölgelerinde farklı doğum kontrol yöntemlerinin uygulandığını belirtmektedirler.¹⁹⁹ Örneğin, Afrika'da, doğumdan sonra iki yıl seksüel ilişkiden uzak durma şeklinde bir uygulama söz konusudur. Bu durum, doğumun kontrol altına alınması için yerel kültürün içinden çıkan bir uygulamadır. Doğal bedensel fonksiyonunu denetim altına almak ve gebe kalmamak için uğraş veren kadın, her kültürde, bir şekilde, gebe kalmasını önleyici tedbirler arayıp bulmaktadır.

¹⁹⁷ Ibid., ss.111-112.

¹⁹⁸ Janet Chawla, “Hint Dinsel Geleneklerinde Kadın Bedeni ve Toprağın Birlikteliği: Tohum, Toprak ve Tahılın Cinsiyetlendirilmiş Temsilleri”, *Bedenler Dinler ve Toplumsal Cinsiyet* (Ankara: Ütopya Yay, 2006), ss. 254-269.

¹⁹⁹ Caroline Bledsoe, Allan G. Hill, Umberto D'Alessandro ve Patricia Langerock, “Constructing Natural Fertility: The Use of Western Contraceptives in Rural Gambia”, *Population and Development Review*, S. 20, 1994, ss.81-113.

Kısaca, tarihin her döneminde, yaşam koşullarının belirlediği ölçüde, doğurganlığın düzenlenmesi farklı kültürlerde farklı yöntemlerle uygulanmış gelmiştir.²⁰⁰ Mısır'daki kadınların kendi doğurganlıklarını düzenlemesine dair geliştirdikleri bazı pratikler vardır. Bu pratikler gebeliğin farklı aşamalarının kontrol edilebilmesine göre şekillenmiştir.²⁰¹ İstenmeyen gebeliklerin geleneksel yöntemlerle sona erdirilmesi farklı düşük yapma teknikleriyle gerçekleştirilmektedir. Mısır'da uygulanan, geleneksel düşük teknikleri günlük hayatın içinde farklı şekillenmektedir. Bunlardan bazıları, soğan ve sarımsak sularını karıştırarak içmek, soğuk kola içmek, ağır şeyleri kaldırmak gibi sıralanabilir. Modern yöntemlerden de faydalanılarak uygulanan bir diğer düşük yapma yöntemi de, doğum kontrol hapını birkaç gün normal dozda kullandıktan sonra, normal dozdan daha fazla alarak düşük yapmaya çalışmaktır. Bu uygulama gebeliği sonlandıracağı düşüncesiyle menstruasyon dönemini tekrar başlatmak için yapılmaktadır. Uygulanan en tehlikeli yöntemlerden bir diğeri de, eczanelerden kulaktan duyma uterus kaslarını çalıştıran ilaçlar alıp, bunları kendilerine enjekte edip düşük yapmayı deneme yöntemidir. Bu, kadınların kendilerini hayati tehlikeye sokacak farklı yolları deneyerek gebeliklerine son vermeye çalıştıklarını göstermektedir.

Her kadının kendi yaşamında doğurganlığını düzenlenmek istemesi çok önemlidir. Eğer bir kadın doğurganlığını modern sağlık yöntemleriyle sağlığını koruyacak şekilde düzenleyemiyorsa, bunu geleneksel ve tehlikeli yöntemlerle gerçekleştirecektir. Bu genellikle hizmet götürülemeyen kırsal kesimdeki kadınlar için söz konusudur.²⁰² Diğer yandan, istenmeyen gebeliklerden kurtulma yöntemlerinden birisi de kürtajdır. Mısır'da kürtaj annenin hayatı tehlikeye girdiğinde onu kurtarmak için yasal olarak uygulanabilmektedir.

Geleneksel ailelerde çocuk sahibi olmak, çiftler evlendiğinden itibaren istenilen ve beklenilendir.²⁰³ Anne, kızı evlendiğinde, ona bir an önce çocuk sahibi olması konusunda ısrar eder. Kocasının annesi de, yeni evlenen gelininin hamile olmasını beklediklerini bazen açıkça

²⁰⁰ Hatem, a.g.e., ss. 63-77.

²⁰¹ Kadınlar salyongoz kabuğuna basmak, hurma çekirdeği gömmek ve tuzlanmış keçi penisinden muska takmanın doğum kontrolünü sağlayacağını düşünmektedirler. Bir kadının dediği gibi “çocuk doğurmak hem iyidir hem de kötüdür. Allah vergisidir. Aile planlaması ise Allah'ın hizmetkarlarının işidir. Eğer bir şey yolunda gimezse onun Allah ile senin aranda kalması daha iyidir. Bu hizmetkarların aracılığından daha iyidir.” Lila Abu-Lughod, *Kadınların Dünyası*, Çev: Fuat Ertüzün, (İstanbul: Epsilon Yay, 2004), ss. 166-172.

²⁰² Ali, a.g.e., s. 109.

²⁰³ Jean Duncombe ve Dennis Marsden, “Love and Intimacy: The Gender Division of Emotion and ‘Emotion Work’” *The Sociology of The Family*, Ed., Graham Allan (Oxford: Blackwell Publisher, 2000), ss. 91-111.

bazen de gizlice belirtir. Hem kırsal kesimde, hem de şehirde, kadın kısır olarak damgalanmaktan çekinir. Bu yüzden, çocuk sahibi olmaya dair dışarıdan baskı gelmeden veya çocuk sahibi olamayacağına dair söylentilerin artmasından önce doğum yapmak her yeni evli çiftin en büyük arzusudur. Genelde Mısır'da bir kadın çocuk sahibi olduktan sonra doğurganlığını düzenlemek amacıyla doğum kontrolünü kullanmaktadır.²⁰⁴

1992-1994 yılları arasında Mısır'da Ali'nin yaptığı alan çalışması sonuçlarında, kısırlığa dair kadınların düşünceleri aktarılmaktadır. Bunlar arasında, özne olarak seçilen kadının kendi doğurganlığı veya doğurganlığının engellenmesi hakkında ne düşündüğü ve nasıl çözüm yolları geliştirdiği önemli bilgilerdir. Örneğin, Nefise'nin yaşadıkları, yukarıda belirtilenlere iyi bir örnek teşkil etmektedir. Nefise, şehirde yaşayan, 5 ile 12 yaş arasında dört çocuğa sahip bir kadındır. Kitapta Nefise başından geçen kısırlığa dair bir tartışmayı anlatmaktadır. Tartışma kendi annesi ile kocasının annesi arasında geçmektedir. Bu tartışmanın nedeni, evlendikten sonra altı ay geçmesine rağmen hâlâ Nefise'nin hamile kalmamasıdır. Nefise ve kocası ise Tanrı istediği zaman Nefise'nin hamile kalacağına inanmaktadırlar. Yeni evli bir kadının, evlendikten hemen sonra hamile kalması için bazen açıkça bazen de dolaylı yollarla maruz kaldığı baskılar, bize aynı zamanda, toplumda anne olmanın getireceği sorumluluğun ve anne olmak üzerinden kadının elde ettiği özel yerin, bir kadının hayatında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, Ali'ye göre, Mısır'da kadınlar bir an önce hamile kalmak için modern yöntemlerin gelişini sıcak karşılamışlardır.²⁰⁵

Kısaca, kadının toplumdaki konumu büyük ölçüde “annelik” üzerinden değer kazandığından, anne kimliğini kazanmak kadın için o toplumda var olmanın olmazsa olmazıdır. Bir genç kadının evlendikten sonra uzun bir süre gebe kalamaması, onu geleneksel yapı içerisinde çok zor durumda bırakmaktadır. Bu kadınların doğurma yetisinden yoksun olma hali olarak nitelediğimiz, kısırlık hakkındaki düşünceleri ve bu bilgi sayesinde bedenleriyle nasıl bir ilişki kurdukları hakkında bilgi verecektir. Kadınların sık sık kendi aralarında gebe kalmalarını önleyen engellerin nasıl giderileceğinden söz ettiklerinden bahseden antropolog Lila Abu-

²⁰⁴ . Ali, *a.g.e.*, ss.90

²⁰⁵ Ibid 88-89.

Lughod'a, Mısır'da iki yıl süren bir alan araştırması sırasında, bir kadın kızının başından geçenleri ona şöyle anlatmıştır:

Evliliğin altıncı yılında bile hala çocukları olmamıştı. “Sonra orada bir kadın hocaya gitmişler. Bu kızın içinde çok çocuk var ama kızda engel de var. Bebeği yeni ölmüş bir kadının sütünü bulun ve kızı onunla yıkayın” demiş. Tanıdıkları bir kadın biraz süt göndermiş. Kız bir parça yünü sütün içine banmış ve onu içine vajinasına yerleştirmiş. Üç sabah üst üste bunu tekrarlamış. O ay adet görmemiş şimdi üç çocuğu var.”²⁰⁶

Bedensel fonksiyonların anlamı, sağlık, hastalık ve sosyal ilişkilerde her toplumda farklı farklı şekillerde anlamlandırılıp tekrar oluşmaktadır. Toplumsal dışlanmaya yol açan kısırlık, bedensel fonksiyon eksikliği olarak algılanmaktadır. Kadınlar, toplumun doğurganlığa verdiği değerle etkisiyle, kısır olma halinden kurtarmak için, kendi içlerinde çözüm yolları da üretmiştir. Geleneksel olarak kısırlık tedavisi, kısırlığa bir şeylerin neden olduğu ve kadının ondan kurtulması şeklinde bir tedaviyi içermektedir. Geleneksel yöntemlerde önce neden bir kadının çocuk sahibi olmadığına dair bir saptamada bulunulmaya çalışılıyordu. “Makbusa” olmak bunlardan birisidir. Makbusa, “kabsa” tarafından sıkıştırılmak kuşatılmak demektir. Genel inanişaya göre Makbusa'dan kurtulmak için birkaç yol vardır. Makbusa'dan kurtulunca kadının çocuğu olacaktır. Umm Tayab, bu durumu şöyle açıklamaktadır:²⁰⁷

“Yeni gelin ne zaman, bebeğini emziren veya yeni doğum yapmış bir kadın görürse, makbusa'ya tutulabilir ve hamile kalması engellenir. Bu aslında ne “şer” ne de “göz”dür. Sadece, yeni doğum yapmış veya emziren annenin yeni gelin üzerindeki etkisidir. Bu etkiden kurtulmak için, makbusayı iyileştirmek gerekmektedir. Bunun için yeni geline ben bir taş veririm. Yeni gelin, onu giysilerinin üzerinden yedi kez geçirir, sonra son Arap ayında bu taşın suyu ile yıkanır”.

²⁰⁶ Abu – Lughod, *a.g.e.*, ss. 170.

²⁰⁷ Ibid, ss. 90-92.

Umm Tayab geleneksel bir iyileştiricidir. Eğer kabsa birine musallat olmuşsa, Tayab bu kişinin ondan kurtulmasını sağlamakta ve onu toplumda kısırlık lekesinden dolayı uygulanan kötü muameleden kurtarıyordu. Çünkü kabsa, kadının hamile kalması ve çocuklarını kendi sütüyle beslemesi konusunda tehdit eden bir şeydir. Bu tehdit annenin toplumdaki rolü için de sosyal risk oluşturmaktadır. Süt doğurganlığın sembolüken, bir başka kadın için de kısırlığına neden olmaktadır. Çocuğunu süttten yeni kesmiş veya bebeği henüz ölmüş ve hatta yeni doğum yapmış bir kadının bile odaya girmesi, yeni bir annenin sütünün gelmesini belkide bundan sonraki gebeliklerini engelleyeceğine inanılmaktadır. Yeni doğum yapmış hayvanlar bile – köpekler kedileri ve eşekler- bunu yapabilmektedir.²⁰⁸

Ali'ye göre, geleneksel yöntemlerde iyileştirme süreci kadınların etrafında şekillenmektedir. Erkekler çok nadir olarak iyileşme için kendi aralarında yardımlaşmaktadırlar. Kadınlar ise tam tersine bu yardım etrafında birleşmekte, toplumda en önemli değerlerden birisi olan annelik değerini bu kadınlara kazandırmak için ortak uğraş vermektedirler. Kabsa kadınların hayatında bir sürü ciddi olayın meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu belirsiz gelecek onları çözüm yolları bulmaya itmektedir. Örneğin, ölüm törenine katıldıktan veya ölü bir beden gördükten sonra bir kişi yeni evli bir kadın görürse, yeni gelin *makbusa* olabilir ve bundan dolayı da kısırlaşabilirdi.²⁰⁹ Bu teşhis, evliliğinin ilk yılında gelin hâlâ hamile kalmamışsa konurdu. Bu durumu tersine çevirmenin bir çok yolu vardı. Mesela bir geleneksel ebe (*daya*)²¹⁰ bu konuda şunları söylemektedir:

“Bir ölünün kefen bezinden bir parça ve ölünün yıkandığı sabundan bir parça verip, Makbusalı kadından bu bezle ve sabunla banyo yapması isteniyor ... Biz bu parçaları Makbusa olan kadının kendi kendini temizlemesi için ölü evinden kendimiz alıp lazım olur diye saklıyoruz ... Bazen de kadınlar gidip ölü evine sorup izin

²⁰⁸ Abu – Lughod, *a.g.e.*, ss. 167-170.

²⁰⁹ Ali, *a.g.e.*, s. 92.

²¹⁰ Geleneksel ebeler, özellikle sağlık yöntemlerinin Mısır'da gelişmeye başlamasıyla birlikte, modern sağlık yöntemlerini savunanlar tarafından hep dışlanmışlardır. 19. yüzyılın ilk yarısında Mısır'da modern sağlık teşkilatlanmasının kurulmasından sorumlu, tıp ve ebe okulları kuran Clot Bey *dayaları*, boş inançlara batmış kişiler olarak tanımlayıp suçlamaktadır. Onları, modern tıbbın ilkelerine ve geliştirilmiş doğum sanatına uymayan cahiller olarak ilan etmiştir. Mervat F. Hatem, “19. Yüzyıl Mısır'ında Sağlık Mesleği ve Kadın Bedeninin Denetlenmesi”, Madeline C. Zılfi, *Modernleşme Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Çev. Necmiye Alpay, (İstanbul: Tarih ve Yurt Yay., 2000), ss. 63-76. Buna karşılık *dayalar* bu yeteneği kendilerine Tanrıların verdiği bir aramağan olarak görmektedirler. *Dayalar* uyguladıkları tedavi için para almamaktadırlar. Ancak sabun tütsü gibi küçük armağanları geri çevirmezlerdi. Abu-Lughod, *a.g.e.*, ss.164-166.

alındıktan sonra, doğurganlığını makbusa yüzünden kaybetmiş kadını doğurganlığının geri gelmesi için mezar kabrinin üzerinden yedi kez geçiriyorlardı.”²¹¹

Abu-Lughod, cenazeden dönen kadınların yeni anne olmuş birinin oturduğu bir odaya girmemeye özen gösterdiklerini belirtmektedir. Onları karşılamak için yeni anne olmuş kadının evden çıkması gerekmektedir.²¹² Bu ve benzeri yollara, kadının doğurganlığının kendi isteği dışında engellendiği durumlarda başvurulmaktadır.

Doğum gibi ölüm de her toplumun kendi içinde anlamlandırdığı önemli bir olgudur. Ali, El-Sayed Aswad’ın, 1987’de, yazdığı bir makalede ölüm ritüellerini incelediğinden söz etmektedir. Bu makalede Aswad, sembolik olarak doğum ve ölüm arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Kabristan ve türbelerin ailelere ait olduğundan yola çıkarak rahimlerin de ailelere ait olduğu sonucuna varmaktadır. Türbeler de rahimler gibi yılda birden fazla açılmazlar. Türbeler ve kabristanlar arasındaki kültürel anlamsal ilişki, kabristana giren ölü ve rahimden çıkan bebek arasında da kurulmaktadır. Ölüm ve yeniden canlanış arasındaki bu ilişki, adeta hayatın kendi dönüşümü arasında bir bağ oluşturmaktadır. Ölmüş olan ile yeni doğan arasında ritüellerin benzerliklerine baktığımızda, yeni dünyaya gelen bebek için nasıl 7 gün kutlamalar yapılıyorsa, aynı ekilde ölen için de, öldüğü günün sabah yapılan törenden sonraki ilk Perşembe ile bir sonraki hafta Perşembeye kadar süren sabah seremonileri yapılmaktadır.²¹³

Kadınlarda kısırlığa neden olan bir başka neden de korkudur (khadda). Birileri onlara karanlıkta sürpriz yapıp şaşırttıklarında veya tren yolunda karşıya geçerken korktuklarında, hissettikleri bu aşırı korkunun, kendilerini kısır yapabileceğini düşünmektedirler. Kısırlık eğer korkuyla gelmişse bunun dışında bir korkuyla yine iyileşebilmektedir. Bazı kadınlar gecenin bir yarısında mezarlığa gidip yeni ölmüş bebek veya çocukların mezarlarının yanına uzanarak bu durumdan kurtulmaya çalışmaktadırlar. Başka bir deyişle, kadınlar kendilerini, kısırlıktan

²¹¹ Ali, *a.g.e.*, a.g.e., s.92

²¹² Abu – Lughod, *a.g.e.*, ss. 171-172.

²¹³ El Aswad, El-Sayed, “Death Rituals in Rural Egyptian Society: A Symbolic Study”, *Urban Anthropology*, S. 16(2) 1987, ss. 210-222, Aktaran: Ali, a.g.e., s.93

kurtarmak için yeni bir “Khadda” ile tedavi etmektedirler.²¹⁴ Yukarıda verilen örneklerde olduğu kadın doğurma yetisini kullanabilmek için her türlü yöntemlere başvurmaktadır.

4.2.3. Geleneksel İyileştiriciler

Mısırlı kadının, hastalandığında ve bu hastalığının tedavi sürecinde kimlerden yardım istediği özellikle aile planlaması faaliyetlerinin yapılandırılmasında çok önemli bilgidir. Kadınlar her ne kadar modern sağlık hizmetleriyle iç içe yaşasalar ve üstünlüğünün farkına varsalarda yine de hastalıklarına başka nedenler de aramaktadırlar.²¹⁵ Çünkü, modern ve geleneksel yöntemlerinin hangisini tercih edecekleri hasta olma nedenlerini nasıl tanımlandıklarıyla ilişkilidir. Örneğin, geleneksel bilgiler onları geleneksel iyileşme yöntemlerine götürecektir. Mısır’da kadınlar kendi hastalıklarının nedenini tanımlarken sihir, büyü, bela, küfür, mikrop veya bütün bunların hepsinin hastalıklarına neden olduğunu söylemektedirler. İyileştirme aşamasında başvurdukları yöntemler ise, modern ve gelenekselin birbirinin içine geçtiği birkaç kademedede gerçekleşmektedir. İnsanlar doktora başvursalar da, aynı zamanda, kötü ruhları defetmek için ruh tedavi edici anlamına gelen “Shaykhs” a ve büyü ve beladan korunmak için de halkı iyileştiren anlamına gelen “Amils” e gitmektedirler. Mısır’daki kadınların kendi bedenlerini nasıl algıladıklarını anlamak, onların aile planlaması faaliyetlerinin farklı aşamalarında davranışlarını analiz edebilmek için önemlidir.²¹⁶

Mısır’da aile planlaması faaliyetlerinin devlet desteğiyle şekillenmesi sürecinde özellikle halk sağlığı çalışmalarına önem verilmiştir. Halk sağlığı kalkınmanın bir ölçütü olarak belirlenirken nüfus kontrolü de kalkınmak için öncelikler içinde yer almıştır.²¹⁷ Aile planlaması çalışmalarını başarılı bir şekilde yönetmek için eğitimli sağlık personeli doğumun her bir aşamasını, düzenlemesi ve kontrol etmesi gerekmektedir. Sağlık personelinin faaliyet göstereceği bu aşamaların içinde kadınların çocuk bakımı konusunda eğitimi, bebek ölümlerinde azalmanın

²¹⁴ Ali., *a.g.e.*, s.95

²¹⁵ Giddens, *Sosyoloji*, 2000, ss. 126-133.

²¹⁶ Ali, *a.g.e.*, ss.84-85

²¹⁷ [://www.usaid.gov/our_work/global_health](http://www.usaid.gov/our_work/global_health)

sağlanması, doğum kontrolü kullanımın sağlayacağı faydaları içeren bilgiler vardır.²¹⁸ USAID’li aile planlaması stratejistlerine göre, bu düzenleme ve kontrol etme sürecinde, ev ziyaretlerine odaklanmak önemlidir. Örneğin doğumdan sonra 40 gün içinde doğum yapan eve yeniden uğramak çok önemlidir çünkü bu ziyaret, “kırkı çıkarma”, yani iyileşme dönemine içine rastlamaktadır. Bu aynı zamanda çocuğa aşı yapma ve kadına da doğum kontrolünü anlatmak için uygun bir zamandır.²¹⁹

Geleneksel iyileştiricilerle rekabet edebilmek için onların kadınların hayatlarındaki yerini ve doğum kontrolü konusunda bu kadınların üzerindeki etkisini anlamak, kadınlara ulaşmada çok önemlidir. Geleneksel iyileştiricilerin kadınlarla kurdukları iletişim ve bilgi akışının içeriği aile planlaması faaliyetlerinin kabulü ve sürekliliği için önemli bilgilerdir. Mısır’da geleneksel iyileştiriciler ile modern iyileştiriciler arasındaki bu gerilim 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılın birinci yarısında kurulan modern sağlık hizmetleri faaliyetleri ve bu hizmetleri verenler üreme davranışı üzerinden yine kadını hedef almaktaydı. O dönemde hedef alınan kadın bedeni ise, daha çok çocuk yapabilmeleri için modern ebelerin eline teslim ediyordu.²²⁰

Günümüzde yoksul ve kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar, doğum sırasında hala daya’lardan hizmet görmektedirler. Dayalar bunu bir ücret almadan ve daha çok tek başlarına yapmaktadırlar. Mısır’da dayaların kadının doğumunun bütün aşamalarında yanında olmak isteyen modern sağlık görevlileri için rakip olduğu bir gerçektir. Aile planlaması süreci bu rekabetten etkilenmektedir.²²¹ Bir daya olarak yaklaşık kırk yıldır çocuk doğurtan *Sameha* kendi tecrübesiyle yaptırdığı doğumları²²² doktorlarıinkiyle karşılaştırırken onlarınkini şu sözlerle eleştirmektedir:

“Bu kadar insanın arasında bu kadınlar nasıl rahatlayacak? Bizim konuşmalarımız doktorlarınkinden farklıdır ve kadını rahatlatır. Herşey Allah’ın elindedir.”²²³

²¹⁸ Ali, *a.g.e.*, s.86.

²¹⁹ *Ibid.*, s. 86-87.

²²⁰ Hatem, *a.g.m.*, ss. 63-76

²²¹ *Ibid.*

²²² Mısır’da doğum uzmanının çoğu erkektir.

²²³ Ali, *a.g.e.*, ss. 84-85.

Dayaların yılların birikimi sonucu elde ettikleri tecrübeleriyle kadınlarla kurdukları bu özel bağ, mesleklerinin çevre tarafından meşrulaştırılmasını da sağlamaktadır. Dayalar, doğum sırasında karşılaşacakları bir travmanın annenin sağlığına nasıl zarar vereceğinin farkındadırlar. Doğuma başlamadan önce anneyi hazırlamak için yağlarla ona masaj yapmakta ve bu masaj doğumun daha kolay olmasına ve terlemenin engellenmesine yardım etmektedir. Bazen uterusu doğumdan sonra yerinde tutabilmek için fitil kullanmaktadırlar, çünkü doğumdaki bir travma uterusu olması gereken yerden oynatabilmektedir. Bundan sonraki aşama ise, sözlü olarak uterusu yerinde kalması için uyarmak şeklindedir. Ra'ifa, kıdemli, deneyimli bir ebe olarak, çocuk doğurturken uyguladığı yöntemi şöyle özetlemektedir:

“Bu süreç sonunda artık plesantanın dışarı gelmesine, Allah izin verecektir. Çocuk anne karnından çıktıktan sonra kadını temizliyoruz ve uterusunu yerine koyuyoruz. Daha sonra da bir parça pamukla, onu doğru pozisyonda yerine yerleştirip, üç kere ‘zamanın gelinceye kadar yerinde kal’ diyoruz.”²²⁴

Ra'ifa'nın doğum sırasında, kendini ifade ederken, ellerini ve sesini kullanması sayesinde doğum yapan kadınla karşılıklı kurduğu etkileşim iyileştirmenin gücü için önemlidir. Kadının doğuma hazırlanmasında, doğum sırasında, doğumdan sonra dayanın doğum yapan kadınla kurduğu bu etkileşimli ilişki onu rahatlatmaktaydı. Bu yüzden bir sonraki doğumlarda da yine dayalar doğum için çağrılmaktaydılar. Doğum yapan kadına uygulanan bu müdahaleler, medikal açıdan bakıldığında, şaşırtıcı bir şekilde uterusun sarkmasına karşı geliştirdikleri bir önlemdir. Sözlü olarak kurdukları ilişki ise kadını doğuma psikolojik olarak hazırlamaktadır.²²⁵

4.2.4. Cinsel bilgiler

Bir toplumda kadının statüsü ve gelişimine, karşılaştırmalı kültürler arası göstergeler üzerinden bakıldığı zaman, iki olgu dikkat çekmektedir. Bunlar, kadının özgür seçim yapabilmesi

²²⁴ Ibid., ss. 63-77.

²²⁵ Ibid., ss. 87-88.

ve kendi kararını verme hakkının kendi elinde olmasıdır. Kadınların özgürleşmesinde ve geleneksel kısıtlamalarının kaldırılmasında bu iki olgu evrensel bir önem taşımaktadır.²²⁶

Eril toplumsal düzen, adeta kadının cinselliği üzerinden anlamlandırılmış ve kurulmuştur. Bu noktada kadın cinselliği, hem temel yapıcı, hemde temel potansiyel yıkıcısıdır.²²⁷ Tarihiçi, Nikki Keddie Ortadoğu’da toplumsal cinsiyet ve kadın hakkında yazdığı bir makalede, Ortadoğu’ya dair bir çalışma yapılmak istendiğinde, özellikle de bu toplumsal cinsiyete dair bir problem ise, mutlaka seksüel davranışlarının da incelenmesi gerektiğinden bahseder. Keddie’e göre, seksüel davranışları ile Ortadoğulu kadın ve erkekler çok daha iyi anlaşılabilir. Ataerki düzeni oluşturanlar aynı zamanda bu düzene asıl meydan okuyanlar yine kadınlardır. Keddie’ye göre çocuk doğurma ve doğum kontrolü kullanmaları hakkındaki insanların davranışlarını anlayabilmek için, seksüel ilişkileri anlayabilmek, önemlidir. Yani, doğurganlık ve nüfus kontrol politikaları konusunda başarı ancak özel yaşam ile aile hayatı hakkında bilinen ayrıntılarla saklıdır.²²⁸

Cinsel bilgileri derinlemesine inceleyen araştırmalar, araştırmaya katılan hedef kitlenin cinselliğe bakış açısı hakkında bilgi sahibi olunmasını ve bu konuyla ilgili başka bilgiler elde edilmesini sağlamaktadır.²²⁹ Araştırmacılar, doğurganlık, evlilik, sağlık, hijyen, kişisel ilişkiler hakkında sorular sorarak bu konularda hedef kitleden aldıkları bilgileri ilgili kişileri aktararak onların organizasyon yapısını, teknolojisini ve yeniden düzenlemesine yardımcı olmaktadır.²³⁰

Mısır’da, doğum kontrol yöntemlerinin etkin kullanılmasını sağlamak için hedef olarak alınan kadını tanımak üzere bir çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalardan birisi de, Mısır’da 1992 ve 1994 yılları arasında Ali’nin de katıldığı, kadınların cinsel bilgilerini ve davranışlarını anlamaya yönelik derinlemesine görüşme şeklinde yapılan bir araştırmadır.²³¹ Ali bu araştırmanın, araştırmaya katılanların rahatça kendilerini ifade edebilmeleri amacıyla, kliniğe

²²⁶ Nawar, a.g.m., ss.146-177.

²²⁷ Charles Lindholm, *İslami Ortadoğu*, Çev. Balkı Şafak, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2004), ss. 385-414.

²²⁸ Nikki Keddie , “Problems in The Study Of Middle Eastern Women”, (*International Journal of Middle East Studies*: 10, 1979). Aktaran. Ali. a.g.e., ss.6-12

²²⁹ *Aile Sağlığı Eğitim Notları*, Halk Eğitim Merkezleri Eğitici Eğitim Projesi (TAP Vakfı ve M.E.B. 2000).

²³⁰ Deniz Kandiyoti, “Afterword:Some Awkward Questions on Women and Modesty in Turkey” Ed. Lila Abu-Lughod, *Remaking Women* (Princeton: Princeton University Press, 1998), s. 270-288.

²³¹ Ali, a.g.e. ss.80-90.

yakın bir evde gerçekleştirildiğini ve bu araştırma grubuna katılanların 25-50 yaş arasında evli kişiler olduğunu belirtmektedir. Bunlardan sadece bir tanesi yüksek okul mezunudur. Bu araştırma grubuna katılan kadınlara, bedenlerini algılayışları, şimdiye kadar yaptıkları doğumlar, erkeklerle ilişkileri ve diğer toplumsal ilişkiler hakkında sorular sorulmuştur. Bunun nedeni toplumsal cinsiyet ve cinsellik bilgileri ile eşlerin aile planlamasının konuşulması ve uygulanması arasında bir ilişki var olduğu kabul edilmektedir.²³²

Araştırmaya katılan kadınlara, ‘Yumurtalık nedir ve nerededir?’ diye sorulduğunda, görüşülenlerden bir tanesi bu soruyu, “Annenin içinde bebeği taşıyan şeydir” diye yanıtlamıştır. Böyle bir sorunun kendilerine sorulmuş olmasından rahatsız olan bir başka kadın ise aynı soruya sinirli bir şekilde, “Siz doktorsunuz, bizden daha iyi bilirsiniz nerde olduğunu” diyerek cevap vermiştir. Araştırmacılar bunun üzerine, katılımcıların kendi bedenleri konusunda bilgilerini ve anlayışlarını öğrenmek istediklerini belirtmişlerdir. Kadınlara seksüel ilişkileri veya evlenmeden önce kim tarafından bilgilendikleri sorulduğunda, verilen cevaplar genellikle kaçamak cevaplar olmuştur. “Evlenmeden önce bir kızın, cinselliğe dair her şeyi bilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? Yoksa bilgisiz mi olmalı?”²³³ diye bir soru sorulduğunda, yanıtlar alınmıştır: “Kızlara, cinsellik yüzünden hasta olmayacaklarına dair her şeyi söylemeliyiz”, “Kızlar her şeyi biliyorlar, eğitim oranı şimdi çok yüksek”, “Anne, kızına her şeyi söylemeli” ve “Anne veya bir arkadaşı ona her şeyi söylemeli” şeklinde verilmiştir. Burada kadınların

“Evlenmeden önce bir erkeğe, evlenmeden önce bir kadına vereceğimiz bilgidен daha fazlasını vermeli miyiz, ne düşünüyorsunuz?” diye sorulduğunda, cevaplar “Erkekler zaten daha fazlasını biliyorlar” doğrultusunda olmuştur. Yine bu kadınlara, “Eğer bir ders ayarlansa, bu derslerde, bir erkekle nasıl sevişilir, nasıl haz alınır gibi şeyler anlatılsa, böyle bir sınıfa katılmak ister misiniz?” diye sorulduğunda, cevap “Hayır, bütün bu öğretilenleriniz, buradaki kadınlar tarafından zaten biliniyor” olmuştur. “Bir kadın kocasından nasıl zevk (haz) alacağını düşünmeli midir? Buna katılıyor musunuz?” diye sorulduğunda, verilen cevap “Kızlar utangaçtır,

²³² Elvira Lutz, “Women's Groups, Sexuality and Sexology Conferences”, *Reproductive Health Matters*, Cilt.1, Sayı.1 (New York, 1993) ss.94-96

²³³ Bu soru deneklere araştırma yapanların neyi kastettiğine dair bilgi vermeden sorulmuştur.

katılmayabilirler” olmuştur. Ancak daha sonra kadınların çoğu kocalarından haz almadıklarını belirtmişlerdir.²³⁴

“Bu derslerle belki biz daha fazla haz alma konusunda size yardımcı olabiliriz. Ne düşünüyorsunuz?” diye sorulduğunda, cevap, “Bir kadın haz aldığını veya almadığını söylemeyecektir” şeklinde olmuştur. “Kadının haz veya zevk alması önemli, değil mi?” diye sorulduğunda ise, cevap “Kadın evde özgürdür. Ama kadın haz aldığını veya almadığını söylemeyecektir” şeklinde olmuştur. “Eğer bir kadının, dokunulunca ona haz verecek duyarlı yerleri neresi ise ona öğretsek, kadın bunu kocasına söylemeli mi yoksa söylememeli mi?” diye soru sorulduktan sonra sorudan rahatsız olan kadınlardan birisi “Söylememeli hayır” derken bir başka kadın ise “Söyleyebilir, çünkü kadın, böyle bir okula gidiyor o zaman söylemelidir tabi ki” oldu.

Bu araştırmada verilen cevaplara baktığımızda, kadınların kendilerine dair cinsel bilgileri paylaşırken önce çekinik ve savunmacı bir tutum sergilediklerini görürüz. Ama görüşmenin devamında ise toplumda edindikleri kendi kadınlık bilgilerinin dışına çok fazla çıkmamaya gayret ederek, aslında nasıl haz alınacağına dair bir ders için okula bile gidebileceklerini söylemişlerdir. Bu araştırma, kendi cinselliklerine dair bilgiler konusunda kadınların nasıl etkileşime açık olduğunun da bir göstergesidir. diğer taraftan, Giddens’a göre kadınlara, sadece kendi doğal özlerine bilgilerle onları donatarak, hayatın diğer alanlarından bu bilginin kopuk olması kadının hayatında istenen değişim ve dönüşüm için yeterli değildir. Çünkü toplumun toplumsal cinsiyetin öğretilme sürecinde verdiği kadınlık bilgisi ve “kadın” gibi davranma söylemden, öte gündelik pratiklerin içindedir. Bu bilgiler, toplumda hergün yeniden üretilmektedir.²³⁵ Arzu edilen değişim ve dönüşümü gerçekleştirebilmek, modern bir duyarlılıkla bireyin kendi bilincinin oluşturulmasıyla mümkündür. Kadınlar çoğu kendi hakları konusunda pasif durumdadırlar ve haklarının ne olduğunu da kendileri belirlememiştir. Geleneksel yaptırımlar tarafından engellenerek, kendi gelişimleri ve ilerlemeleri konusunda sorumluluk alamamaktadırlar.

Bir kadının edindiği en önemli değer olan annelik değerine sahip olma konusunda kendi tercihini belirleyen, feminist düşünür Simone de Beauvoir kendi hayatını anlattığı *Kadınlığın*

²³⁴ Ibid., a.g.e., ss. 81-84

²³⁵ Giddens, 2000, ss. 100-111.

Hikayesi kitabında çocuk sahibi olmak istemediğini, buna rağmen çevresindekilerin, çocuk sahibi olması gerektiğine dair nasıl üzerine geldiğinden bahseder.²³⁶ Anne olmayı düşünmemesi yüzünden nasıl amansız saldırıya uğradığını anlatır.²³⁷ Çünkü, kadının annelik kimliği üzerinde elde ettiği toplumsal kimlik, ona toplumda ideal olan kimlik olarak verilmekte, bunu tercih etmemek ise bir tercih olarak görülmemektedir.

4.2.5. Mısır’da Aile Planlamasının Kadınlar Üzerindeki Etkileri

Uluslararası Aile Sağlığı Örgütü tarafından Mısır’ın da içinde olduğu, 1994 ve 1999 yılları arasında, Kadın Çalışmaları Projesi hazırlanmıştır. USIAD tarafından gerçekleştirilen ve beş yıl süren bu proje 1999’da bitmiştir. Bu proje kapsamında araştırılan konu ise aile planlaması faaliyetlerinin, Mısırlı kadının hayatında yarattığı etkiler olmuştur. Mısır’da ki aile planlaması faaliyetlerinin aşağıdaki altı alanda kadınların hayatını etkileyip etkilemediğini, Saneya Saleh ve Donald Heise USAID araştırma sonuçlarını veri olarak kullanarak irdelenmişlerdir.²³⁸

- 1- Öz değer ve kişisel özerklik
- 2- Ekonomik etkinlikler
- 3- Eğitim
- 4- Aile ilişkileri
- 5- Kamu hayatına katılım
- 6- Psikolojik sağlık

Aile planlaması çalışmaları hakkında genel kanı, aile planlaması faaliyetlerinin, bu hizmeti alan kadınlara sadece aile planlaması hizmeti vermediği aynı zamanda ekonomik, sağlık, psikolojik gibi bir çok alanda yarar sağladığı üzerinedir. Bir kadının üreme hakkını kullanması,

²³⁶ Simone de Beauvoir’e göre kadının üreme özelliği onun toplumsal yaşam önünde ilerlemesinde en büyük engeldir. Gül Özhan, “Kadın Bedeni ve Üreme Teknolojileri”, *Pazartesi Dergisi*, İstanbul, Ekim-Kasım 2006, ss. 41-47.

²³⁷ Simone De Beauvoir, *Kadınlığının Hikayesi*, Çev. Erdoğan Tokatlı, (İstanbul: Payel Yay, 1997), ss. 36-37.

²³⁸ Saneya Saleh and Donald Heisel, “The Impact of Family Planning on the Lives of Egyptian Women”, *Family Health International*, October 1998, <http://www.fhi.org/egypt1s.pdf>, 10.10.2006 alınmıştır.

aile planlamasının hayatlarına yaptığı en önemli katkıdır. Bu araştırma verileri aile planlaması faaliyetlerinin kadınların yaşamlarındaki etkilerinin neler olduğu üzerine bir değerlendirmedir.²³⁹

Bu araştırmanın amacı, siyasetçiler ve aile planlaması program yöneticilerinin uygulanan aile planlaması faaliyetlerinin sonuçlarını analiz etmelerini ve halen uygulamakta olan aile planlaması hizmetlerini daha verimli hale dönüştürmelerini sağlamaktır. Aile planlamasının kadınların hayatındaki etkisini araştıran bu çalışma iki aşamada yürütülmüştür. Mısır'ın 26 şehrinde genel kitleyi yansıtacak şekilde seçilen örneklem üzerinde düzenlenen bu araştırma, anket çalışması ve derinlemesine görüşmeler şeklinde yapılmıştır.

4.2.5.1.Öz değer ve Kişisel Özerklik

Doğum kontrolü yöntemlerini kullanmayla, kişinin özdeğerinin artması arasında pozitif bir ilişki olduğuna dair bir hipotez vardır. Burada bu hipotezi besleyen temel fikir, kadının doğurganlığını kontrol ederek kendi varlığına dair değer artırılmasıdır. Modern doğum kontrol yöntemleri kullanımı ile özdeğerin oluşumu arasındaki ilişkiye bakıldığında, Yukarı Mısır'da hiç doğum kontrol yöntemi kullanmamış kişiler arasında özdeğer oranının en düşük olduğu görülmektedir. En yüksek özdeğer oranı ise, aynı bölgede, geçmişte modern doğum kontrol yöntemleri kullanmışlar arasındadır. Derinlemesine görüşmelerde ise kişisel özerkliğin ne olduğuna dair bir soruya, Mısırlı, çöp toplayarak hayatını kazanan, okuma-yazma bilmeyen bir kadının verdiği cevap şöyle olmuştur:

“Kişisel özerklik çiftlerin birbirine yakınlığı ile ilgilidir. Eğer ilk baştan itibaren birbirlerinin fikirlerini almaya başlarsa bu böyle

²³⁹ Saneya Saleh ve Donald Heisel bu sonuçlarda değişken olarak alınan parametrelerin, hem nesnel hem de öznel olarak kadınlara dair raporların sonuçları üzerinden ölçülebilir olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü kadınların farklı hallerine dair odaklanmış çalışmalarda, aile planlamasının faydalarını içeren veriler çok iyi belgelenmiştir. <http://www.fhi.org/egypt>

devam eder. Eğer bir koca karısına evde domuz gibi davranırsa o zaman bu kadın hiç bir kararı alamaz.”²⁴⁰

Kadınların kişisel özerkliğini kullanımına baktığımızda, görüşülen kadınların çoğu, herhangi bir durum için karar almak zorunda kaldıklarında, kocalarının konuyla ilgili fikrini mutlaka aldıklarını ve kocalarının son sözü söyleyen olmasını sevdiklerini belirtmişlerdir. Araştırmadan elde edilen bir başka bulgu da, az veya hiç eğitim almamış ve herhangi bir ücretli işte çalışmayan kadınların çoğu, kendi ailelerini veya arkadaşlarını ziyarete gitmeden önce aynı zamanda ev için herhangi bir şey almaları gerektiğinde daima kocalarından izin aldıklarını belirtmişlerdir. aynı kadınlar Çocuklarının hasta olma durumunda dahi, çocuklarını doktora götürmediklerini, bunun yerine kocalarına hemen eve gelmesi için haber verdiklerini belirtmişlerdir. Gecekondu bölgesinde yaşayan bir kadın, kendi kişisel özerkliği konusunda neler düşündüğünü, kendi isteğini ifade etmek yerine neden kocasının istekleri doğrultusunda karar verdiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu, özellikle bir kadının herkesin önünde kocasından nasıl bir şey istediğine bağlıdır. Belki kadın kocasının herkesin önünde iyi gözükmesini isteyecek, boyun eğen bir kadın olacak ya da kocasının küçük düşmesine neden olarak karşı çıkacaktır”.²⁴¹

Öte yandan aynı konuda ki görüşlerini, Beni Suaef’de yaşayan, yüksek eğitim almış, ücretli bir işte çalışan bir kadın şu şekilde belirtmektedir:

“Acil durumlar dışında kocama danışmadan kendi kararımı alabilirim. Bir zorunluluk olduğunda kendim hemen ne yapmam gerekiyorsa yaparım. Daha sonra eve gelince kocamada ne yaptığımı söylerim.”²⁴²

Araştırmaya katılanlar arasında evliliğin bir paylaşım olduğunu düşünenler de vardı. Bu kişiler çocukların eğitimi konusunda eşleriyle beraber karar aldıklarını söylemişlerdir. Çocuklarının hayatlarının kendi hayatlarından daha iyi olmasını arzu etmekte olduklarını

²⁴⁰ Ibid. a.g.e. s.6

²⁴¹ Ibid. a.g.m., s.6.

²⁴² Ibid. a.g.m., s.7.

belirtmişlerdir. Kadınların çoğu özellikle kızlarının okuması konusunda fikir birliği içinde olmuşlardır.

Araştırma sonuçlarının derlenmesi sonucunda, aile planlaması ve kadının özerkliği arasında sınırlı bir ilişkinin var olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma grubundaki eğitim kadınlar, kendi hayatlarına yön verebildikleri için doğurganlıklarını kontrol edebildiklerini söylemişlerdir. Bu araştırma sonuçlarına göre, Menoufia ve Kahire’de yaşayan daha önce modern doğum kontrol yöntemleri kullanmış veya hala kullanmakta olan kadınların kendi ailelerini ziyaret etmek istediklerinde bunun iznini bile, kocalarından veya kocalarının ailelerinden aldıklarını belirtmişlerdir.

4.2.5.2. Ekonomik Etkinlikler

Araştırmaya katılan az eğitilmiş kadınlar, bir işte çalışıp para kazandıklarında, bunun bir kısmını kendilerine ayırdıklarını ancak ev giderlerini kocalarıyla paylaştıklarını söylemişlerdir. Çalışmanın kadın için çok önemli olduğunu vurgulayan daha eğitilmiş kadınlar, çalışmanın hem kendi kimliklerini oluşturmada hem de psikolojik ve sosyal mutluluğa erişmede yararlı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca araştırmaya katılanlar, kendi özgüvenlerine, özerkliklerine ve bağımsızlıklarına sahip olmada, eğitim almış ve çalışıyor olmanın çok önemli olduğunu vurgulamışlardır. Kadınlar kararlarında güçlü bir sese sahip olsalar da en iyi kararın kocaları ile görüşmelerle verileceğini düşünmekteydiler. Evli kadınlar için çalışma hayatı, onlara çifte bir sorumluluk getirmekteydi. Onlara göre kadınlar, hem işçi, hem öğretmen, hem anne, hem ev kadını gibi rollere sahipken kocalar sadece danışmak için ortalıktaydı. Bütün yük kadınların omuzlarındaydı. Araştırmaya katılan kadınlardan bazıları, iş hayatına katılmanın, para kazanmanın ve çocuk doğurmanın olumsuz etkilerinden bahsetmişlerdir.²⁴³ Bir tanesi kendi hayatından bahsederken, bu etkinin kendi hayatını nasıl yönlendirdiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben evlendiğim zaman benim iş kariyerim değişti. Hemen bir çocuğum oldu. Üniversitedeki öğretmenlik görevimden istifa ettim, çünkü kötü eş olmaktan korkuyordum. Doktoramı bitirmedim, eczacı olarak çalışmaya başladım. Kendi işimde başarılı olsam da

²⁴³ Ibid. a.g.m., s. 7

yine de doktoramı bitirmek isterdim. Şimdi sanki sadece emekli olmak için çalışmaya devam ediyorum.”²⁴⁴

Araştırmanın verileri, modern doğum yöntemlerinin kullanımının kadının çalışma hayatına katılımını ve aldığı eğitim seviyesini artırmasını önemli bir şekilde desteklemediğini göstermektedir.

4.2.5.3. Eğitim

Bu araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu, kendi kızlarının eğitim almasına önem verdiklerini söylemişlerdir. Bu kadınlardan biri, kızının okumasını çok istediğini, sonuna kadar okutacağını ve finanse etmek için gerekirse üzerindeki giysiyi satacağını söylemiştir. Sadece yukarı Mısır’dan bir kadın kızının okula gitmesini istemediğini, evde yardımına ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Diğer bir kadın, kocasının ve kayınvalidesinin kızının okula gitmesini istemediklerini ve bu yüzden okula göndermediklerini söylemiştir. Kadınların neredeyse hepsi, ebeveyn olarak çocuklarının eğitim konusunda karar verilirken düşüncelerini söylediklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan okuma yazma bilmeyenlerin oranı, Giza’da % 26, Beni Suef’te %80’dir. Ortaokulu bitirenlerin oranı ise, Beni Suefte % 6, Assiut’da % 11, Aşağı Mısır’daki şehirlerde % 22 ile % 27 arasındadır. Bir çok kadın evlilik için eğitimden vazgeçebileceklerini söylemişlerdir. Bu bölgelerdeki doğum kontrolü kullananlar ile eğitim almış olanların oranları arasında bir ilişki kurmak isteyen Saneya Saleh ve Donald Heise, modern doğum kontrol yöntemlerini kullanmanın direkt olarak eğitime katılmaya etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır.²⁴⁵ Ancak resmi eğitim sistemi hem Batı’da hem de Batı dışı toplumlarda, modern aileyi yaratırken kadını güçlendiren ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan en önemli dönüşüm mekanizmalarından birisidir.²⁴⁶ Diğer taraftan, araştırma sonuçları göstermiştir ki, daha önce

²⁴⁴ Ibid., *a.g.m.*, s.8.

²⁴⁵ Ibid., *a.g.m.*, ss.8-9.

²⁴⁶ Kathryn M. Yount, “Women’s Family Power and Gender Preference in Minya, Egypt”, *Journal of Marriage and Family*, S. 67, Mayıs 2005, ss. 410-428.

modern doğum kontrol yöntemleri kullanmış olanlar veya hala kullanmaya devam edenler, görüşülen kadınlar arasında daha çok eğitim almayı arzu edenlerdir.

4.2.5.4. Aile ilişkileri

Mısırlı kadınlar kendilerini, çoğunlukla, toplumda “eş” ve “annelik” yoluyla ön plana çıkan rolleri ile ifade etmişlerdir. İhtiyaçları ve potansiyelleri ile kendilerini birey olarak tanımlayanların sayısı çok azdır. Araştırmaya katılan kadınların çoğu için ailenin refahı ve iyiliği, kendi refahları ve iyiliklerinden daha önemliydi. Bireysellik genellikle negatif bir şey olarak algılanmaktaydı. Kadınlar kendilerini evde erkeğin yanında ikincil konumda hissetmekteydiler. Sorumlu oldukları öncelikli görevlerinin çocuk yetiştirmek ve ev işleri olduğunu düşünüyorlardı. Araştırmaya katılan bazı hasta veya yeni çocuk dünyaya getirmiş kadınlar, kocalarının evin içindeki sorumlulukları üstlendiklerini belirtmişlerdir. Çocuk hastalandığında ise bütün kadınlar, kocaları evde olsun veya olmasın, kendilerinin çocuklarını doktora götürdüklerini söylemişlerdir. Kocaları evde ise onların iznini alarak doktora gitmekteydiler. Öte yandan bazı kadınlar kayınvalidelerinin ailenin büyüklüğü konusundaki kararlarda etkili olduklarını belirtmişlerdir. Asyut’tan bir kadın eğer yeterli çocuk yapmazsa kayınvalidesinin eşine yeni bir gelin bulacağını söylemiştir. Bazıları ise, evde kocalarıyla ilgili sorunları olduğunda, kayınvalidelerinin fikrini aldıklarını ve genellikle de onların bu sorunu çözdüğünü söylemişlerdir.²⁴⁷

Verilere göre, kadın ailenin büyüklüğünü belirlemede ikincil bir pozisyonda idi. Boşanma ve kayınvalide korkusu onları daha çok çocuk yapmaya itmekteydi. Birçok kadın daha fazla çocuk doğurmak için üzerlerinde baskı hissetmekteydiler. Katılımcılardan birisi kocasının bir başka kadınla evlendiğini, çocuklarının ve evinin geçimi için ona ödeme yaptığını ve kendi geçiminin kocasına bağlı olduğu için kocasına herhangi bir talepte bulunamadığını söylemiştir. Ancak çocuklarını büyütmede kendinin bir geçim kaynağı olabileceğine inanmamaktaydı. Bir başka bulguya göre, Kahire’de yaşayan kadınların % 48’i ve Yukarı Mısır’da oturanların %85’i, kocaları veya bir başka erkek akrabalarının korumasına muhtaç olduklarını düşünmekteydiler.

²⁴⁷ Ibid., a.g.m., s.9

Aynı zamanda evli kadınların %85'i, evliliklerinde mutlu olduklarını söylemişlerdir. Bütün kadınlar, çocuk sahibi olmanın onlar için çok önemli olduğunu söylemişlerdi. Çocuklar ailenin adını sürdürmekte ve aileye itibar ve mutluluk kazandırmaktaydı. Araştırmaya katılan kadınlara, kendi kızlarına ailelerini planlamaları konusunda ne tavsiye edecekleri sorulduğunda, Asyut yakınlarından görüşmeye katılan az eğitilmiş bir kadın, "İlk çocuğu olsun, doğurgan olup olmadığı anlaşılın, daha sonra ..." diyerek yanıt vermişti. Bir başka kadının bu soruya yanıtı, "İlk erkek çocuktan sonra" şeklindeydi. Bütün bölgelerden araştırmaya katılan yaklaşık % 76- 87 oranındaki kadın, "Çocuk hayatta mutluluk için mutlaka gerekir" düşüncesine sahipti. Bu düşünceye sahip olanların oransal olarak en az olduğu yer ise şehirlerde araştırmaya katılan kadınlardı.²⁴⁸

4.2.5.5. Kamu Hayatına Katılım

Kadınların kamu hayatına katılımı, sivil toplum kuruluşlarına katılıp katılmadıkları veya politik bir olayda oylarını kullanıp kullanmadıkları gibi davranışlarıyla ölçülmekteydi. Araştırma fokus grubundaki kadınların çoğunluğu politik bir partiye üye değillerdi. Her bölgede sadece %3-14 oranında kadın oy kullanma için başvurmuştu. Sadece eğitilmiş kadınların çok azı bir spor kulübüne, bir sendikaya ya da bir sivil toplum kuruluşuna üyeydi. Eğitilmiş kadınların çoğu devlete bağlı işlerde çalışmaktaydı. Çalıştıkları işlerin alanları ise, yine toplumsal cinsiyette "kadın"lar için uygun çalışma alanlarından ibaretti.

Araştırmaya katılan % 57 ile % 63 oranındaki kadın, yaşadıkları topluma faydalı olmak için zaman bulmak istediklerini belirtmişlerdir. Yukarı Mısır'da, hiç modern doğum kontrol yöntemleri kullanmayanlara göre daha önce doğum kontrol yöntemi kullanmış veya kullanmakta olanlarda bu oran daha yüksektir.

4.2.5.6. Psikolojik Sağlık

²⁴⁸ Ibid a.g.m., s.9.

Araştırmada depresyon psikolojik sağlık için bir ölçüt olarak yer almıştır. Araştırmaya katılanların bölgesel olarak depresyonda olma durumları birbirinden çok farklıydı. Dakhalia bölgesinde yaşayan kadınlar arasında depresyon oranı en düşük iken, bu oran Kahire’de en yüksek olarak tespit edilmiştir. Araştırmada depresyona girme ile doğum kontrol yöntemleri kullanma arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Daha önce hiç modern doğum kontrol yöntemleri kullanmamış olanlar ile geçmişte kullanmış veya şu anda da kullanmaya devam edenler arasındaki depresyona girme oranı tespit edilmiştir.²⁴⁹ Sonuç olarak, en yüksek depresyon oranı, hiç modern doğum kontrol yöntemi kullanmamışlar arasında görülürken, en düşük düzeyde depresyon oranına halen modern doğum kontrol yöntemlerinden herhangi birini kullanmakta olanlar arasında rastlanmıştır. Bu oranın, yıllara göre dağılımına baktığımızda, 1991’de hiç modern doğum kontrol yöntemleri kullanmadığını bildirenlerin depresyona girme oranı, 1997’deki hiç modern doğum kontrol yöntemleri kullanmamış olup ve depresyona girenlerin oranından daha yüksektir.

Psikolojik mutluluğun anlamı odak gruba katılanlar tarafından tartışılmıştır. “Sizi neler mutlu eder?” diye onlara sorulduğunda katılımcıların cevapları, çevresindekiler tarafından kocalarının işinde başarılı olarak tanınması, çocuklarının başarıları ve mutluluğu, kocalarının iyiliği ve mutluluğu şeklinde özetlenebilmektedir. Yine kadınların çoğunun, kendilerini mutlu eden şeyler konusunda, fikir birliği içinde oldukları bir diğer istek ise, daha fazla güven içinde olmaktır. Bu isteklerini biraz açmaları istendiğinde, yeterli yiyecekleri olması, çocuklarının eğitimi ve ihtiyaçları için mali güvencelerinin olması şeklindeydi.

Eğer bir kadının kocasının işleri iyi gitmiyorsa ya da çocuklar okulda başarısızsa veya sevdiklerinden birisi hastaysa, bu ve benzeri durumların kadınları mutsuz ettiği saptanmıştır. Aile bağlarının önemli olmasından dolayı bulunan bu sonuçlara hiç şaşırılmamak gerekiyordu. Hatta kadınlardan biri kendi mutluluğunu, “Eğer kocam mutlu ve iyi gününde olursa bütün dünya gülümser benim için” gibi bir cümleyle tanımlayarak, kocasının mutluluğunu kendi mutluluğu olarak varsaymıştı.

²⁴⁹ Ibid. *a.g.m.*, s.10.

Kadının evde yaptığı bir işin takdir edilmesi, bu kadının mutlu olması için tanımlayıcı bir başka bulguydu. Az eğitilmiş kadınları en çok kaygılandıran şey mali durumları ve boşanma korkularıydı. Kocalarının isteklerini yerine getirdiklerini ve onları mutlu etmek için egolarını memnun ve tatmin ettiklerini söylemişlerdir. Kadınların çoğu ailelerinde kendilerinin ikincil rolde olacak şekilde sosyalleştirdiklerini; örneğin, evlenmeden önce babaları veya ağabeyleriyle olan ilişkilerini evlendikten sonra kocaları ile aynı şekilde sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Bir çoğu kocalarına boyun eğmedikleri takdirde, örneğin kocalarına karşılık verdiklerinde veya cinsel ilişkiyi reddettiklerinde, kocalarının onları incitmesini veya dövmesini haklı bulmaktaydı. Araştırmaya katılan kadınların çoğuna göre, bir kadın eğer sürekli kavga ediyorsa ve kendisini bakımlı, düzenli ve temiz tutmuyorsa, bu durumda erkekler tekrar evlenmekte haklıydılar. Bazıları bu cevaplarını, “Kuran’da, iki üç dört kadınla evlenme hakkı vardır” bilgisiyle desteklemiştir.

Elde edilen verilerden, aile planlaması faaliyetlerinin ve modern doğum kontrol yöntemi kullanımının kadınların psikolojik olarak mutluluğunu arttırdığı sonucuna varılmaktadır. Menoufia’dan eğitilmiş bir kadın, “aile planlaması ve modern doğum kontrol yöntemi kullanımının, iyi uyku uyumasını sağladığımı, hangi çocuğum ağlıyor diye gece yatağından çıkmak zorunda kalmadığımı belirtiyordu. Aynı zamanda şunları ifade ediyordu:

“Bana çocuklarımla daha iyi ilgilenmek için daha çok zaman kalıyor. Onlara okuldan geldiklerinde yemekler hazırlayabiliyorum. Üstelik, sayıları az olduğu için, her çocuğumun kendine ait bir odaya sahip olabilir, bu da çocuklarımla başarılarını olumlu bir şekilde etkiliyor. Aynı zamanda kendi sağlığımla ve gençliğimle ilgilenecek ve sosyal konularla ilgilenmek için zamanım da oluyor. Ülkem için çocuklarıma en iyi geleceği sağlayarak onları büyütebiliyorum.”²⁵⁰

Bir başka kadın ise, aile planlamasını kullanmanın kadının kişiliğine çok önemli etkileri olduğunu; özellikle çalışan kadının daha çok aile planlamasına ihtiyacı olduğunu; bunun aynı zamanda eğitilmiş ve eğitimsiz kadını birbirinden ayırdığını; kadını kendini güvende hissetmesini

²⁵⁰ Ibid., a.g.e., s.11

sağladığını ve her zaman hamile olup olmadığı konusunda kaygılanmasına gerek bırakmadığını söylemiştir.²⁵¹

Mısırlı kadının, hem aile hayatında, hem de evliliğinde kendi haklarına ve özgürlüğüne sahip olabilmesi için içinde bulunduğu geleneksel kültürün ona erkeğin karşısında ikincil bir pozisyonda olması gerektiğini hem söylemsel hem de davranışlar düzeyinde sürekli hatırlattığı gerçeğini göz önünde bulundurmanız gerekir. Kültürel olarak beklentiler içinde kadın kendi hayatını bir çok yönden belirlemek durumundadır. Tartışma grubunda kadınlar aile planlamasına dahil olmanın hayatlarına kattığı faydaları, “daha az çocuk sahibi olduklarında kendi hayatlarını daha çok kontrol edebilecekleri, kendi mutluluk ve iyiliklerini zenginleştirebilecekleri, aynı zamanda anne ve eş olarak kendi rollerini daha rahat tanımlayacak ve sınırlandırabilecekleri” şeklinde ifade etmişlerdir. Aile planlamasını yaygınlaştırarak doğurganlığın azalması hedefine ulaşmak, kadınların kendi hayatlarını ve bu kadınların aileleri ile ilişkilerini zenginleştirmeyi ve geliştirmeyi sağlayacaktır.

Coğrafik konum araştırma sonuçlarına farklılık şeklinde yansımıştır. Bu farklılık kırsal ve kentsel ile yukarı ve aşağı Mısır şeklindeki bir farklılıktır. Kentlerde yaşayan kadınlar kırsal kesimdeki kadınlarla karşılaştırıldığında, cinsel ayrımcılıkla daha az karşılaştıkları görülmektedir. Diğer taraftan ataerkil akrabalık ağı şehir hayatında daha zayıf iken kırsalda çok daha güçlüdür. Şehirde ise kadın çalışma konusunda daha fazla ücret karşılığında daha fazla fırsata sahiptir. Aynı zamanda kadınların şehirlerde çocuk yapma yaşı kırsala göre daha yüksektir. Şehirdeki kadına kitle iletişim araçları ile ulaşmak, kırsaldakinden daha kolaydır. Bu sayede şehirde yaşayan kadına toplumsal cinsiyet eşitliği bilgisi aktarılabilen ve kadın daha güçlendirilebilmektedir.²⁵²

Bu araştırmaya katılan kadınlara, neden doğum kontrol yöntemi kullanmadıklarına dair, daha temel bir soru sorulduğunda, ister daha önce bir süre kullanmış olsun veya şimdiye kadar hiç kullanmamış olsun, eş, din, sosyal ve psikolojik nedenlerle kendilerini kullanmaya hazır hissetmediklerini belirtmişlerdir. Aynı zamanda, bu yöntemlerin yan etkileri onların doğum

²⁵¹ Ibid.

²⁵² Yount, *a.g.m.*, ss. 410-428.

kontrolü kullanımını engellemektedir.²⁵³ Örneğin, kadınlar, takılan IUD'lar yüzünden canları acıdığını, kanamaları olduğunu, ameliyatlara geçtiklerini anlatmışlardır.²⁵⁴

İster Arap ülkelerinde ister Batı ülkelerinde olsun, eğer kadının değişimi ve dönüşümü isteniyorsa, bu birçok alanda yapılan değişimle gerçekleştirilecektir. Bir alanda gerçekleştirilen bir başarı başka alanlar için de başarı getirir varsayımı yapılmaması gerekmektedir. Örneğin, eğitim alanındaki bir iyileşme, bizi kadının doğrudan siyasal hayata katılımını sağlayacaktır varsayımı yanılmamasına götürmemesi gerekmektedir. Hukuksal ve yönetsel değişimler ve uygulamalar öncesinde hazırlık eğitimlerinin kadına verilmesi onun toplumdaki konumunu güçlendirecektir.²⁵⁵

4.3. Mısır'da Aile Planlaması ve Erkek

Aile planlaması küresel demografik dönüşümün bir aracı olarak aileyi değiştirirken (özellikle, özgürce bireyin seçim hakkı ve bu hakkın kullanımı konusunda) esas hedefi hep bireyin dönüşümü olmuştur. USAID bir sivil toplum örgütü olarak, seçim hakkının oluşabilmesi ve bireyin özgürce seçim hakkını kullanabilmesi için, danışmanlık şeklinde verdikleri eğitimlerle aile planlaması bilgilerini bir çok kişiye anlatılmasında rol oynamıştır. Kadınları ve erkekleri doğum kontrolü konusunda eğiterek, uygulamanın kendileri için ne şekilde faydalı olacağını anlatmayı amaçlamıştır.

Eşlerin birbiriyle olan ilişkilerinin şekilleri, modern doğum kontrol yöntemlerinin nasıl kullanılacağını da belirlemektedir. Hindistan'ın İngiliz sömürgesi olduğu döneme dair yaptığı bir çalışmada modernleşme sürecini inceleyen, Dipesh Chakrabarty, Batı'da, Viktorya dönemi evliliklerinde eşlerin birbirleriyle dost olduklarını ve birbirlerini desteklediklerini vurgu yapar. Chakrabarty, eşlerin birbirleriyle ilişkileri dostluğa dayalı olan modern aile yapısının, modern

²⁵³ John B. Casterline, Fatma El-Zanaty and Laila O. El-Zeini, "Unmet Need And Unintended Fertility: Longitudinal Evidence From Upper Egypt", *International Family Planning Perspectives*, (2003), 29(4)ss.158-166.

²⁵⁴ Lila Abu – Lughod, *Kadınların Dünyası*, Çev: Fuat Ertüzün, (Epsilon Yay, 2004), İstanbul ss. 174-175

²⁵⁵ Sherifa Zuhur, " Women and Empowerment in The Arab World", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 25 Number 4, (Fall 2003) , ss. 17-38

toplum yapısının oluşumunu hızlandıran bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır.²⁵⁶ Kadının eğitim seviyesi, kendi kararlarını vermesi, kocasıyla arkadaşça paylaşılan bir evliliğe sahip olması ile doğum kontrolünü kullanması arasında pozitif bir ilişki var olduğu kabul edilmektedir. Çünkü bu arkadaşça paylaşımın içinde çiftlerin kendi ailelerinin nasıl olacağını belirlemeleri ve bunun için doğum kontrol yöntemlerinin avantajından faydalanmaları çok daha kolay olacaktır.

Bireysel özgür seçiminin olabilmesinde evliliğe dair bağın ne kadar önemli olduğunu bu bilgidan yola çıkarak söyleyebiliriz. Bireyin özelde ve kamusalda yeniden şekillendirilmesi, geleneksel aileye dayalı yapı ile kontrol edilme yoğunluğuna bağlıdır. Çünkü bu durumda bireyin o güne kadar geleneksel bilgi ve sahip olduğu kanılar üzerinden ürettiği düşüncelerle davranışları şekillenecektir.

Ali'nin ve Chakrabarty'nin de belirttiği gibi, evli çiftlerin karar verme mekanizmalarına bakıldığında, akrabalarının istekleri doğrultusunda kendi kararlarını verdikleri görülmektedir. Chakrabarty'e göre, eğer bu çiftler, müdahale edenlerin engellemelerine maruz kalmadan aile içinde birey olma fikrini oluşturlarsa, kendi aralarında çocuk sahibi olmaya dair isteklerini tartışabilirlerse, seksüel ilişkilerini düzenleme konusunda fikir alışverişinde bulurlarsa, bu durum modern devletin oluşumuna önemli bir katkı olacaktır.²⁵⁷

Mısır devletinin, uluslararası örgütler tarafından da desteklenen nüfus ve aile planlaması programları vasıtasıyla gerçekleştirmek istediği bir çok hedefi vardır. Bu hedeflere baktığımızda, öncelikle aile içindeki bireyleri içeren yapısal bir dönüşüm yaşatılarak, sonuçta modern bireyin oluşumu hedeflemektedir. Aynı zamanda modern bireyin, sorumlu bir vatandaş olması bu bireyin kendi bedenini tekrar düzenlemesini de içerir. Bu dönüşüm özellikle, öznenin modernleşmesi, bu öznenin kendi bireyselliğini oluşturmasıyla gerçekleşecektir.

Mısır modernleşme tarihine baktığımızda, modernleşme faaliyetlerinin görünen yüzünün kadın olduğundan bahseden Amin, 19. yüzyılın sonunda modernleşmeyi hedef alan Mısırlı

²⁵⁶ Dipesh Chakrabarty, "The Difference – Deferral of A Colonial Modernity: Public Debates on Domesticity in British India", *Subaltern Studies*, S. 8, Ed., David Arnold ve David Hariman (Delhi: Oxford University Press, 1994), ss. 50-58.

²⁵⁷ Chakrabarty, *a.g.m.*, ss. 50-88.

erkeklerle seslenerek, onların da, Avrupalı erkeklerin yaptığı gibi, ülkelerindeki kadınların durumunu inceledikleri takdirde, kadınların kendi geri kalmışlıklarının ve yıkımlarının sebebi olduğunu göreceklerini söylemiştir.²⁵⁸ Genel olarak hanede sağlık da dahil pek çok konuda son kararı veren erkek olmasına rağmen, üreme ve doğum gibi konularda erkekler çok az bilgiye sahiptirler. Genelde üreme sağlığı ve aile planlaması programları daha çok kadını hedef aldığından, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Mısır'da da, erkeğin bu programlara katılımı kısıtlıdır. Erkeğin aile planlaması faaliyetlerinin içine dahil edilmesi, erkeğin karar verici olduğu bir toplumda, hem kadının hem de erkeğin aile planlaması faaliyetlerinde etkinliğini arttıracaktır. Aynı zamanda bu uygulama erkeği üreme sağlığı programının içinde etkin kılacaktır.²⁵⁹ Bundan dolayı, modernleştirilmek istenen aile yapısında erkeğin hedef alınması kaçınılmazdır.

Bütün bunlara rağmen yapılan araştırmalarda erkeklerin çok isteksiz bir şekilde doğum kontrol sürecinin bir parçası oldukları saptanmıştır.²⁶⁰ Bu sürecin bir parçası olmalarında en önemli etken eşlerinin sağlığıdır. Ayrıca, modernleşme sürecinde, eğitim, sosyo-ekonomik faktörler de onları modern aile planlaması yöntemlerini kullanmaya itmektedir. Erkeğin farklı yöntemlerle doğum kontrolü uygulaması ve vücudunun kontrol edilmesi bu çalışmalarda daha az üzerinde durulan bir konudur. Doğum kontrol yöntemleri uygulanırken erkek hedef kitle olarak alındığında hangi yöntemleri kullanılmaktadır? Bu sorunun cevabı için erkeğe yönlendirilen çalışmalara bakmak gerekmektedir. Genel olarak erkeklerin bedenlerini kontrol etme sürecinde

²⁵⁸ Mitchell, *a.g.e.*, ss.198-200.

²⁵⁹ Üreme sağlığı hem kadınları hem de erkekleri kapsayan bir kavramdır. Ancak kadınlar için yaşamlarını doğrudan etkileyen öneme sahiptir. Gebelik, doğum ve düşüğe bağlı sağlık sorunları sadece kadınları etkilemektedir. Kadınlar cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanma yönünden daha yüksek riske sahiptirler. Genital yol enfeksiyonları kadınlarda daha ciddi geç komplikasyonlara neden olmaktadır ve HIV/AIDS gibi annedeki enfeksiyonların bebeklere bulaşması söz konusudur. Gençlere yönelik bütüncül yaklaşımda yukarıda sayılan gerekçelerin gözönüne alınması gereklidir. Üreme sağlığı cinselliği de kapsayan bir bütün olarak ele alınmalı, kadın-erkek, genç-yaşlı bütün bireylerin temel hakkı olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle üreme sağlığı, insanların tatmin edici ve güvenli bir cinsel yaşama, üreme yeteneğine ve bunun ne zaman nasıl olması gerektiğine karar verme özgürlüğüne sahip oldukları anlamına gelir. Bu son koşul, kadın ve erkeklerin kendi seçecekleri yasalara aykırı olmayan doğurganlığı düzenleme yöntemleri kadar yine kendi seçecekleri güvenli, etkili, maliyeti uygun ve kabul edilebilir aile planlaması yöntemleri hakkında bilgi sahibi olma ve bunlara ulaşabilme hakkını ve kadının gebelik ve doğumu güvenli koşullarda geçirmesini ve çiftlerin sağlıklı bir bebeğe sahip olabilecekleri en iyi koşulları sağlayacak uygun sağlık bakım hizmetlerinden yararlanabilme hakkını içermektedir.

<http://olympus.ku.edu.tr/hc/default.asp?PNID=11&PCID=2&SPID=21>, 02/01/ 2007 alınmıştır

²⁶⁰ http://www.popcouncil.org/pdfs/frontiers/FR_FinalReports/Bangladesh_Male%20Involvement.pdf

kullandıkları iki metot vardır: prezervatif ve gönüllü vazektomi.²⁶¹ Sadece bu iki metot uluslararası ulaşılabilen metotlardır.

Mısır'da erkeklerin prezervatif kullanması, erkeklerin üstesinden gelemeyecekleri bir kültürel engel olduğunu söylenmektedir. Aile planlaması kliniklerinde, kadınlara erkeklerin kullanması için prezervatif önerildiğinde, bu öneriye kadınlar şüpheyle yaklaşmışlardır. Kadınlar kendi önerileriyle prezervatif kullanmaya başlayan eşlerinin seksüel hazzı ev dışında arayabileceklerini düşünmektedirler. Bu da kadın için bir tehdit oluşturmaktadır. Bu yüzden kadınlar eşlerinin doğum kontrolü yöntemlerini kullanmamalarını tercih etmektedirler.²⁶²

Genelde kadınlar toplum içinde saygın bir sıfatı ancak, anne, eş, kız çocuk olmakla elde etmektedirler. Bunun dışında, kadınların seksüel olarak algılanmaları oldukça farklıdır. Seksüel ilişkilerde, erkek tarafından anlamlandırılan belirgin bir kadın gücünü görmekteyiz. Yapılan araştırmalarda, erkekler kadınların orgazminin onları korkuttuğunu söylemektedirler.²⁶³ Erkekler kadınları memnun edememekten korkmaktadırlar. Çünkü memnuniyetsizlik onları belki başka bir yerde bu memnuniyeti aramalarına neden olacaktır.

İslam dini, erkeğe seksüel ilişkisinde nasıl davranması gerektiği konusunda müdahale etmektedir. İslam'da seksüel ilişkilerin nasıl olması gerektiği anlatıldığı gibi aynı zamanda seks, çiftin her ikisinin de hoşlanacağı bir şey olarak tarif edilmektedir. Ali'ye göre, kaygı, endişe hisleri erkekleri karılarını daha fazla baskı altında tutmaya ve onların davranışlarını sınırlandırmaya neden olmaktadır. Kimi zaman bu tür davranışlar aile içi şiddet uygulamaları şekline dönüşmektedir. Erkekler kadınların seksüel yönlerine duydukları bu korkuyla, kadınları,

²⁶¹ Kondom, erkeklerin kullandığı gebeliği önleyici yöntemlerden biridir. Penis ile vajina arasında bir engel oluşturarak spermlerin geçişini önler. Erkeğin kanallarının bağlanması (vazektomi) ise çiftlerin gebelikten korunmak için kullanabileceği kalıcı ve geri dönüşü olmayan bir yöntemdir. En etkili gebeliği önleyici yöntemlerden biridir. Artık daha fazla çocuk sahibi olmak istemeyen çiftler için uygundur. Eşin rızası gereklidir. Kanallar, sadece testisler (hayalar) ve meni kesesi arasında köprü görevi yaptığı için kanalların bağlanmasının boşalan sıvıda spermlerin olmamasından ve gebeliği engellenmesinden başka hiçbir etkisi yoktur. Kısa süren bir işlem ile her iki kanal bağlanır. Böylelikle, spermlerin kanallardan geçerek meni kesesine gelmesi engellenmiş olur. Kanallarının bağlanması, erkeğin hastanede yatmasını gerektirmeyen basit bir operasyondur. Ameliyattan sonra, yeri iyileşene kadar dikkat etmekten başka yapılması gereken hiçbir şey yoktur. Erkeğin sertleşmesini, boşalmasını, meninin miktarını, rengini, cinsel istekleri ve cinsel tatmini etkilemez. <http://www.tapd.org.tr/apyk.htm> (Türkiye Aile Planlaması Derneği) 10.03.2006.

²⁶² Ali., *a.g.e.*, s.131.

²⁶³ Ibid.

aşırı seks istekli ve sadakatsiz olarak nitelendirilmektedirler. Aslında kendi erkeklikleri ile karşılaştırıldığında, penisleri kendilerinkinden daha erekte olan diğer rakipleri olan erkeklerden korkmaktadırlar. Ali'ye göre erekte penis ile kadını memnun etmenin gücü arasındaki ilişki, bu gücü elinde bulundurabilmek için kadının kontrol edilmesi gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır. Bu yüzden prezervatif kullanmak memnuniyeti hem kadın hem erkek için azaltacağından, direkt olarak güç ve kontrol üzerinden toplumsal cinsiyet inşa etmişlerdir.²⁶⁴

Bebekliklerinden itibaren toplum içinde bireyler neredeyse bilinçsizce, o toplumda hangi cinse ait olduklarını, toplum tarafından aktarılan sözlü ve sözsüz bilgiler üzerinden oluştururlar.²⁶⁵ Ne yedikleri bile bunun bilgisini içinde barındırır. Yenilen yemeğin gösterge olarak başka karşılıkları da vardır. Örneğin kişinin toplumda hangi sınıfa dahil olduğunu belirler.²⁶⁶ Mısır'da insanlar yedikleri yemeklerin, kendi bedenlerini zenginleştirdiğine inanmaktadırlar. Mesela erkekler için et ve et ürünleri ve enerji veren yiyecekleri yemek çok önemlidir.²⁶⁷ Bu sağlıklı bir yaşam ve seks performansı için önemlidir. Yine Ali'nin araştırma grubunda yer alan Bilal bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Hayata dair kaygılarla ve sürekli içinde et olmayan yemeklerle beslenmem yüzünden, cinsel ilişki sırasında bir süre sonra hemen boşalmaktayım. Oysa et yiyebilen zengin adamın bazen yarım, bazen bir saat gibi uzun süre ereksiyonu sürmektedir.”²⁶⁸

Bir erkek, erkeklerin hegemonik yapılanmasının, seksüel performanslarıyla ilgili olduğu üzerinden erkeklik tanımını yapmaktadır. İktidarsızlığa bağlı küçük düşmenin veya başarısızlığın, erkeğin kadının karşısında ikinci plana atılmasının şartlarını oluşturabilmektedir.²⁶⁹ Abu-Lughod'un, Yukarı Mısır'da ki Bedeviler üzerine yaptığı çalışmada, toplumun erkeklik bilgisini de sorgulamaktadır.²⁷⁰ Kadınlara muhtaç olan erkeklere ya aptal (hebel), ya da eşek (hmar) denilmekte ve bu iki deyişle de akıl noksanlığına gönderme yapılmaktadır. Bir kadın uğruna bağımsızlığını feda eden erkekler toplum tarafından daha çok aşağılanmaktadır. Aynı zamanda

²⁶⁴ Ibid., s.132.

²⁶⁵ Giddens, ,2000, ss.97-103.

²⁶⁶ Roy C. Wood, *The Sociology of The Meal*, (Edinburgh: University Press, 1995), ss. 65-79

²⁶⁷ Bu yemekle cinsiyetin belirginleşmesine protienat denmektedir.

²⁶⁸ Ali, *a.g.e.*, s.133.

²⁶⁹ Nancy Lindisfarne, “Varient Masculinities, Varient Virginites: Rethinking “Honor and Shame.” *In Dislocating Masculinities*, Ed., Andres Cornwall ve Nancy Lindisfarne (London and New York: Routledge 1994), ss.82-96.

²⁷⁰ Lila Abu-Lughod, *Peçeli Duygular*, Çev. Suat Ertüzün (İstanbul: Epsilon Noları, 2004), ss. 100-113.

toplum tarafından üretilen ve kadınlar arasındada dile getirilen bir diğer erkeklik bilgiside, erkek gibi bir erkeğin kadının dediklerine kulak asmayacağıdır. Antropolog Abu-Lughod'un Mısır'da Bedeviler arasında yaptığı alan araştırması sırasında, yaşlı bir kadının, "Eğer bir erkek ne yapması gerektiği konusunda karısını dinlerse o erkek aptaldır", "Bir erkek aptal olmaya görsün, kadın eşek gibi onun tepesine biner", sözleri üzerinden bu toplumdaki erkeklik bilgisini aktarır.

Aynı zamanda kadına sözünü geçiremeyen erkeğin, cansız ruhsuz ve acınası özellikler taşıdığını belirten bu yaşlı kadın bir şekilde Mısır'da oluşturulan ve aktarılan erkeklik hakkında bilgi vermektedir. Güçlü insan, kadr (yetenek/erk) kökünden türetilen ile tanımlanır. Sertliğin özelliği de bu türden güçle ilgilidir. Takdir edilen erkekler genelde zorlu (va'r) veya sert (cebbar) diye betimlenir. İri yarı, bedensel bakımdan güçlü, herkesi denetleyen ve aptalca şeyler yaptıklarında eşlerini döven erkeklere, "gerçek erkek" denmektedir.²⁷¹

Mısır'da ideal aileyi oluşturan bir çok faktör vardır. Toplumun erkeklik ve kadınlık bilgisi bu faktörleri anlamamızda önemlidir. Toplumsal erkeklik bilgisiyle cinsiyet rolü çizilen Ortadoğulu erkeği tanımlayan bilgiler, erkeğin vücudu, seksüel hazzı, toplumsal cinsiyet rolü üzerinden üstlendiği sorumluluklardır.²⁷² Bütün bu tanımlamaları güçlendiren olgu ise karıları üzerinde kurdukları kontroldür. Erkek merkezli bir sistemin içinde, Müslüman toplumların çoğunda kadınların bedenlerini ve cinselliklerini, kadınların kendilerine değil, aileye aşirete ya da topluma ait gören erkek egemen bir anlayış ve tutum hakimdir. Aynı zamanda kadının bedeninde toplumda söz sahibidir. Erkek egemen toplum kadın üzerinde kurduğu bu iktidar mekanizması ile kendi varlığını devam ettirir. Bunun yanı sıra kadınlar ve erkekler cinsel güdüler konusunda farklıdır. Erkeklerin rasyonel oldukları kendilerini kontrol edebildikleri düşünülür. Kadınlar ise kendilerini kontrol etmede yetersizdir. Erkek ve devlet rasyonel olandır. Bu iki erk bedeni yok sayan bir ideolojiyle kadının doğurganlığı üzerinde kontrol hakkı veren düzenlemelerle iktidarını kurar.²⁷³

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Lindholm, *a.g.e.*, ss. 385-428.

²⁷³ Ilkcaracan, *a.g.m.* ss. 10-35.

Mısır'da, erkeklerin, aile planlamasına katılma ve doğum kontrolü kullanma tutum ve davranışlarında bölgesel olarak farklılık vardır. Örneğin yukarı Mısır²⁷⁴, Kahire ve aşağı Mısır'da davranışlar ve tutumlar değişirken, kırsal ve şehir ayrımında da farklılık gözlenmektedir.²⁷⁵ USAİD ile işbirliği içinde, 1991'de, Kahire Nüfus Merkezi tarafından yapılan bir araştırmada erkeklerin aile planlamasına karşı tutumları incelenmiştir. Bu araştırma da özellikle Yukarı ve Aşağı Mısır'da aile planlamasına karşı tutumlar ve davranışlardaki farklılıklar incelenmiştir. Özellikle odaklanılan bölge Yukarı Mısır olmuştur.²⁷⁶ Kalkınma uzmanlarının Yukarı Mısır diye adlandırdığı bölgeyi, Delta bölgesi de denilen Aşağı Mısır'la karşılaştırdığımızda, ilki daha geleneksel sayılmaktadır. Yukarı Mısır'ın etnografik kalkınma literatüründe daha muhafazakar, erkeklerin değişime karşı daha fazla karşı koyduğu ve evin içinde kadınların ikincil konumda olduğu bir bölgedir. Bu araştırmada, eğitim durumu, yerleşim yerleri gibi değişkenler, evli erkeklerin karılarının çocuk yapmak konusunda ne kadar etkili olduklarını anlamak için kullanılmıştır.

Mısır'ın Minya bölgesinde de bir hafta boyunca erkeklerin hedef kitle olarak alındığı eğitim seminerleri düzenlenmiştir. Bu eğitim seminerlerinin amacı kendi kararını veren modern bireyi oluşturmaktır. 1992 yılında düzenlenen bu seminerlere, antropolog Kamran Asdar Ali de katılmıştır. Bu araştırma, John Hopkins Üniversitesi, Nüfus İletişim Servisi (Population Comunication Service) ve USAID tarafından desteklenmiştir. Ulusal Nüfus Konseyi, Sağlık Bakanlığı, 16 aile planlaması örgütü ve IEC organizasyonun katılımıyla gerçekleşmiştir. Akşamları bir araya gelme, kilise ve cami ortamları, küçük bölgesel buluşmalar şeklinde düzenlenen bu seminerler aile planlaması konusunda farkındalığı artırmıştır.

²⁷⁴ Coğrafi açıdan Avrupa'dan bakılınca, Mısırın güneyi aşağı Mısır değil, yukarı Mısır oluyor. Bu bölgenin Afrika'ya yakınlığı ve gerek Avrupa'dan gerekse Mısır devletinden yalıtılmışlığı, bu bölge insanının geleneksel, geri kalmış ve modernleşmemiş olarak nitelenmesine neden oluyordu. Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları ,Editör: Madline C. Zılfı, Mervat F. Hatem , “19.Yy Sağlık Mesleği ve Kadın Bedeninin Denetlenmesi”. Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000 s.73

<http://www.aucegypt.edu/src/wsite1/background/nationalprofile/Geography%20of%20Egypt.htm>

²⁷⁵ 1992'de kadınlar arasında doğum kontrolü kullanan kadınların oranı, Aşağı Mısır'da %36, Yukarı Mısır'da %12 dir. “Aile planlaması konusunda kocamızla konuştuk”, diyenlerin oranı, Aşağı Kırsal Mısır'da %70 iken Yukarı Mısır'da %38'dir. DHS, *Egyptian Demographic and Health Survey*, National Population Council. Macro International Inc. Cairo and Columbia, Md., 1988 datası, Aktaran Ali: 41-44.

²⁷⁶ EMS. *Egypt Male Survey* (1991) Cairo Demographic Center. Macro International Inc. Cairo and Columbia, Md., 1992:1.Aktaran: Ali. a.g.e., s.42.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre Yukarı Mısırlı erkeklerin, diğer bölgelere kıyasla hem politik hem de kültürel açıdan oldukça tutucu oldukları saptanmıştır.²⁷⁷ Bu yüzden bu bölge üzerine yapılan çalışmalar birçok ülkenin nüfus çalışmaları için temel teşkil edecek bir çalışma olmuştur. Araştırmayı düzenleyenler, geleneksel davranış şekillerini ve bu davranışların değiştirilmesi konusunda neler yapabileceklerini tartışmışlardır. Bu halk sağlığı haftası aynı zamanda Yukarı Mısırlıların, aile planlaması konusunda olumsuz tutumlarını değiştir. Aynı zamanda erkeklerin eşlerinin kullandıkları doğum kontrolü konusunda ne düşündükleri bu araştırmada incelenmiştir. Araştırmaya katılan erkeklerin çoğu uterusu yerleştirilen IUD adlı aleti eşlerinin doğum kontrolünü sağlamak amacıyla kullanmasını tercih ettiklerini belirtiyorlardı. Bu tercihlerini belirleyen nedeni ise eşlerinin bu aleti kullanırken çok az bir medikal komplikasyonunun olması olarak gösteriyorlardı. Araştırmaya katılan erkeklere, spiral olan bu aletin kanamaya yol açtığı bir durum olduğunda ne yaptıkları sorulduğunda, verdikleri cevap, aletin sebep olduğu bir kanama bile olsa, bu kan menstruasyon kanı gibi algıladıkları ve karıları ile bu kanın gelmesi süresince seks yapmadıkları şeklinde olmuştur.²⁷⁸ Kadınların vücut sıvıları ile kendileri arasında kurdukları ilişki gibi burada da erkeklerin kadınların vücut sıvıları üzerinden bu kadınlarla kurdukları ilişki de dikkat çekicidir ve aralarında bir bağlantı vardır.²⁷⁹ Döllenen yumurtaların vücuttan atıldığı menstruasyon dönemi hem kadın hem de erkek için temiz olmamak yani kirli olmaya karşılık gelmektedir. Her toplumun ürettiği erkeklik bilgisi, onun doğum kontrol sürecinde nasıl yer aldığını da belirlemektedir

Yukarı Mısır'ın geleneksel yapısının içinde hanede karar vericinin ağırlıklı olarak erkek olmasından dolayı, uygulanan aile planlaması metotlarının kullanımı hanedeki erkeğin onayına bağlıdır. Aşağı Mısır'daki daha modern erkeklerle, Yukarı Mısır'daki daha geleneksel erkeklerin aile planlamasına karşı yaklaşımlarını anlamak amacıyla bir araştırma yapılmıştır.²⁸⁰ Yukarı Mısır erkeklerinin, kırsalın düşünce biçimi ve aynı zamanda üretim biçimiyle de ilgili olarak büyük ailelere sahip olma istediği, doğum kontrolü yöntemlerini kullanma yüzdesinin

²⁷⁷ EMS. *Egypt Male Survey* (1991) Aktaran:Ali., *a.g.e.* ss. 41-43.

²⁷⁸ Ibid

²⁷⁹ Cinsel ilişkinin kirletici olduğu inancının dinsel temeli vardır. Kadının kirli olduğu zamanda cinsel ilişkiye girmemek, veya cinsel ilişkiye girildiğinde bu kirlilikle namaz kılmak yasaktır. Bu kirliliği gidermek için erkek ve kadının yapmaları gereken şey, arınmayı gerçekleştirmeleridir. Cinsel ilişki sonrasında hemen yıkanılmalıdır. İnsanların yürüdüğü yerlerde arınmak kullanılan bu banyo suyunu sıçratmamak önemlidir. Yıkanırken kullanılan sabun çocuklardan ve namaz kılanlardan uzak tutulmalıdır.

²⁸⁰ Ibid. s.43.

düşüklüğünü açıklamaktadır. Aşağı Mısır, yani Kahire'deki erkeklerle karşılaştırıldığında, Yukarı Mısır'da yaşayan erkeklerin daha çok "Allah verdi" veya "Allah veriyse verir" gibi kaderci sebepler bulma yoluna başvurdukları görülmektedir. Yukarı Mısırlılar bütün bu kaderci nedenleri doğum kontrol yöntemini kullanmamak için bahane olarak göstermektedirler. Doğum kontrol için bu cevaplar kırsalda yaşayan Yukarı Mısır erkeğinin geleneksel düşünüş biçiminin bir yansımasıdır. Şehirde yaşamak ile erkeklerin eğitim düzeyi, doğum kontrol kullanım yüzdeleri, eşlerine daha çok karar verme yetkisi vermeleri arasında olumlu bir ilişki vardır.²⁸¹ Bölge olarak Kahire'de ise aileye dair herhangi bir karar verme durumunda eşler daha eşit rollere sahiptir. Yine Kahire'de, kadın ve erkeğin eşit söz hakkına sahip olduğu alanlardan birisi de araştırma sonuçlarına göre aile planlaması konusundaki kararlardır. Çiftlerin herhangi bir konuda eşit karar verme oranları Kahire'de % 34, Yukarı Mısır'ın büyük şehirlerinde % 27 ve kırsal kesiminde ise % 19'dur.

Öte yandan aile planlamasına dair bir karar alınırken, verilen kararda eşlerinden daha fazla etkileri olduğunu belirten erkeklerin oranı Kahire'de % 56 iken, Yukarı Mısır'da % 66'dır. Yukarı Mısır'ın kırsalındaki erkeklerinin geleneksel davranışlar sergileyerek karılarının düşüncelerine ve eylemlerine çok fazla özgürlük tanımamaları, yukarı Mısır'da doğum kontrol yöntemleri kullanmanın düşük seviyede olması arasında ilişkinin nedenidir. Çocuk yapma isteklerini karıları ile tartıştıklarını söyleyen Kahireli erkeklerin oranı % 40.3 iken, Yukarı Mısır'da yaşayan erkeklerin oranı % 47.3'dür. Bu sonuç tahmin edildiğinden farklıdır. Aynı zamanda, bir başka tahmin edildiğinden farklı çıkan sonuç, İslamın doğum kontrolüne karşı çıktığına dair kabul edilen dinsel görüşün, inanıldığı aksine insanları aile planlaması metotlarını kullanmaktan alıkoymadığıdır. Yukarı Mısır'da yaşayan erkeklerin yüzde % 8.9'u ve Kahireli erkeklerin %14,3'ü, doğum kontrol yöntemlerini kullanmama nedeni olarak dini göstermektedirler.²⁸² Araştırmanın analistleri bu bulguyu çok şaşırtıcı bulmuşlardır..²⁸³

Kahire'de ve Yukarı Mısır yerleşim bölgesinde, USAID'in sponsor olduğu bu araştırmada, ailede karar vericinin kim olduğu ve modern doğum kontrol yöntemlerinin kullanımına dair tutum ve davranışların neler olduğu incelenmiştir. Bu bilgiler aynı zamanda

²⁸¹ Ibid., ss. 41-52.

²⁸² Ibid., s. 43.

²⁸³ Ibid., ss. 43-44.

varsayılan bazı bilgilerin doğru olmadığını da ortaya çıkarmıştır. Ama elde edilen en önemli sonuçlardan birisi, erkeğin geleneksel ve tutucu olması onun aile planlaması konusunda karar almasında etkili olmasıdır. Kendilerinin ve eşlerinin doğum kontrolü aracı kullanmalarında da bu rol oldukça belirleyicidir.

Aile planlamasının başarılı olması isteniyorsa, sadece kadının olması değil, kadının ve erkeğin eşit derecede sorumlu olması gerekmektedir. Aile planlamasını uygulamak için karar alma sürecinde ve kullanılacak, methodun seçilme aşamasında, eşlerin beraber ve paylaşımcı hareket etmeleri çok daha iyi sonuçlar alınmasını sağlayacaktır. 1994 yılında Kahire’de yapılan Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nda ki katılımcılar bu konunun çok önemli olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır. Konferansta da vurgulandığı gibi, bu konuda çiftlerin eşit sorumluluk almaları için, hem kadının hem erkeğin beraber katılımını sağlamak, kadının üzerinde ki bu yükün daha eşit paylaşılmasını sağlayacaktır.²⁸⁴ Bütün dünyada olduğu gibi Mısır’da da aile planlaması faaliyetlerine aynı zamanda erkeğin katılımı için hangi methodların en uygun olduğu ve kullanılması gerektiği tartışılmaktadır. “*Belli günler metodu*” bunlardan birisidir.²⁸⁵ Bu metot, çiftin beraber aile planlamasını ayarlamalarını içeren bir methoddur. Bu çalışmalar muhakkak ki toplumsal cinsiyetin günlük pratiklerini etkileyecek, toplumsal cinsiyet kavramı, diğer bütün koşullar gözetildiğinde, anlamını modern bir biçimde yenileyecektir.

²⁸⁴Stan Becker, Elizabeth Costenbader, “Husbands' and Wives', Reports of Contraceptive Use”, *Studies in Family Planning*, Cilt, 32, S. 2, (Haziran 2001), ss.111-129.

²⁸⁵James N. Gribble, “The Standard Days Method of Family Planning: A Response to Cairo,” *International Family Planning Perspectives*, Cilt, 29, S. 4, (Aralık 2003), ss.188-191.

5. SONUÇ

Mısır'da aile planlaması programının başlaması ile devlet, ulus, aile, vatandaşlık gibi siyasi ve sosyal kavramlar “modern” üzerinden tekrar inşa edilmeye başlanmıştır. Aile planlaması vasıtasıyla modernleşen ve kalkınan Mısır için ideal ailenin ne olduğu tanımlanmıştır. Bu aile çekirdek ailedir ve aileyi oluşturan bireyler özgürce hareket etmelerine rağmen birbirlerine karşı sorumludurlar. Yeni birey kavramı üzerinden ülke siyasetini şekillendiren halk önderleri, baskı grupları ve basın, aynı zamanda Mısır'da toplumsal cinsiyeti tartışmaya açmışlar ve onu yeniden oluşturmaya çalışmışlardır. Bu modern birey vatandaşlık görevi çerçevesinde doğum kontrolünü kullanan sorumlu bir vatandaş olarak nitelendirilmiştir. Toplumsal cinsiyetin ulusal öznesi olarak da kadın seçilmiştir. Bu bağlamda, devletine, ailesine ve kendine sorumlu “Mısırlı yeni kadını” oluşturmak aile planlamasının hedefi olmuştur.

Aile planlaması vasıtasıyla nüfus kontrol altına alındıkça kadının birey olarak güçleneceği ve hayatında önemli bir statü değişimi yaşayacağı varsayılıyordu. Kadının gelenekselin tanımladığı özel alandan, modernin tanımlandığı kamusal alana geçişi bekleniliyordu. Ancak Mısır'da uygulanan aile planlaması derinine incelendiğinde, bütün çabalara rağmen kadının toplumdaki konumunun istenilen ölçüde değiştirilemediği görülmektedir. Yine de, Mısır gibi sosyal yaşam ve hukuksal alanda dinin hâlâ etkili olduğu geleneksel bir ülkede aile planlaması uygulamaları başarısız sayılmamalıdır. Kadın aile planlaması etkinliklerinin sonucunda tespit edilebilir oranlarda artık kendi doğurganlığını kontrol eder hale gelmiştir.

Aile planlamasında Mısır örneği, moderleşme yaklaşımında olduğu gibi kalkınmakta olan ülkelerin Batı'dakine benzer bir çizgi izlemeleri sonucu kadının zaman içinde başka alanlarda da değişim yaşayacağını varsayımı yerine aile planlaması uygulamalarıyla bu değişimin çok daha etkin olabileceğine dair bir kanıttır. Başka bir deyişle, Mısır'da aile planlaması çalışmaları, Malthus'un nüfus teorilerinin karamsar halinden çıkarılıp kalkınma politikaları için bir araç haline dönüşebileceğinin bir ispatıdır. Nüfusu kontrol etme amacıyla kadını hedef alan bu

politikaların istatistiksel uygulanma sonuçları, Mısır'da kadının kendinin ve toplumdaki yerinin güçlendirilmesi için önemli bilgiler vermektedir. Özellikle Hüsnü Mübarek döneminde uygulanan kalkınma programında birinci derecede öncelikli hale getirilen nüfus problemi ve bu problemin çözümünün başarısı için bütün ülke çapında teşkilatlanmış aile planlaması çalışmaları, istenilen değişim için güzel bir örnektir. Ayrıca kadının toplumda ikincil, baskı uygulanan ve kontrol edilen konumda olması koşullarının değişimi için aile planlaması uygulaması örnek bir alan olmuştur.

Genel olarak toplumsal olayları ortaya çıkaran unsurlar birbirlerine bağlıdır, Bundan dolayı bir tek neden sonuç ilişkisi anlayışı sosyal olayların incelenmesinde yeterli olmamaktadır. Zira bütünün bir değişkenle belirlenmesi değil, değişkenlerin birbiri üzerindeki karşılıklı etkisi ile toplumsal olguların değişmesi söz konusudur. Sonuçta aile planlaması gibi sosyal sistemin değişimini ifade eden bir olgunun, tek nedenli ilişki yerine sosyal olaylar arasındaki karşılıklı ilişki anlayışıyla çözümlenmesi gerekmektedir. Bu anlayış ise bütüncül bir yöntemi gerekli kılmaktadır. Farklı deyişle, çözüme ulaşmada, iktisadi, kültürel, politik ve psikolojik faktörler birlikte ele alınıp karşılıklı etkileşim içerisinde değişime olan etkileri araştırılmalıdır.

Bu bilgidен yola çıkarak diyebiliriz ki; global dünyayla bütünleşmeye çalışan Mısır, kalkınma öncelikli politikalarını üretirken, bir değişime girmiştir. Bireyi de bu değişimin içine sokmuştur. Ancak kadının doğurganlığının kontrol altına alınması ve ülke nüfusunun belli bir seviyede tutulması bu bütünleşme için yeterli değildir. Kadının toplum içindeki yerinin güçlendirilmesi çok önemlidir. Bunun için çok daha kapsamlı, birden fazla kurumun içine alındığı, bir dönüşüm hedeflenmelidir. Toplumda kadının konumu, siyasal, ekonomik, kültürel ve bireysel faktörlerle yakından ilişkilidir. Sadece aile planlaması etrafında değil, bütün bu faktörlerin etkileşimi göz önüne alınarak bir değişim hedeflenmeli ve bir bütün içinde tanımlanmalı ve uygulanmalıdır. Ancak o zaman kadının yaşamında hedeflenen değişim gerçekleşebilecektir.

Kısaca, eğer bir ülkede kadının durumu iyileştirilmek isteniyorsa, hedeflenen değişim ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel bir bütün olarak ele alınmalıdır. Ancak, birbiriyle bağlantılı bir çok alandaki yapılan değişimle başarıya ulaşılabilir. Bir alanda tek başına yalıtılmış

bir şekilde gerçekleştirilen bir başarı, başka alanlar için de kadının hayatında olumlu bir değişim getirir varsayımı yapılmaması ve beklentisi içinde olmamak gerekir. Örneğin, “eğitim alanındaki bir iyileşme, kadının aynı zamanda politik hayata katılımını da sağlayacaktır” varsayımı yanılısamasına götürmemesi gerekir. Kadının hakları ancak onları çevreleyen toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulların elverişli kılınmasıyla hayata geçirilebilir. İşte bu bağlamda birçok ülkedeki kadın hareketi, demokrasinin kadın haklarının ilişkisinin bilincinde olarak demokratik kurumların geliştirilmesi ve toplumsal yaşamın her alanında demokratik değerlerin geçerli kılınması için mücadele etmektedir. Zira demokrasinin uygulanmasını ve gelişmesini engelleyen etkenler ile kadın haklarının ihlal edilmesine yol açan etkenler aynıdır. Kadınların ve erkeklerin toplumun ilerleyişinde eşit sorumluluk üstlenmeleri, gerçek demokrasinin ve daha adil bir topluma ulaşmanın ön koşulu olarak kabul edilmelidir.

Özellikle Mısır örneği üzerinden de diyebiliriz ki; demokrasi ve kadın hakları arasındaki farklılık ilişkisi, ulaşmak istediğimiz sonuç açısından da belirleyicidir. Bunlar birbirini güçlendiren olgulardır. Kadınlar üzerindeki baskının, bütünsel bir yaklaşımla kaldırılması yönündeki çabalar, iktidar yapılarındaki yerleşik güçlerden gelen direnmeyle karşılaşmaktadır. Kadınların haklarının inkarında, din ve kültür gerekçe olarak kullanılabilir. Tek çözüm yolu kadınların haklarının evrensel ve koşulsuz olmasıdır.

6. KAYNAKÇA

Abu-Lughod, Lila (1988). *Remaking Women – Feminism and Modernity in the Middle East*, Princeton; Princeton University Press

Abu – Lughod, Lila (2004) *Kadınların Dünyası*, Çev: Suat Ertüzün, Epsilon Yay, İstanbul

Abu-Lughod, Lila (2004) *Peçeli Duygular*, Çev.Suat Ertüzün, İstanbul: Epsilon Yay, İstanbul

Adams, H. Richard (2000) “Evaluating the Process of Development in Egypt, 1980-97”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt.:32. No.2, Cambridge University Press

Ahmed, Leila.(1992). *Women and Gender in İslam – Historical Roots of a Modern Debate*, Cairo; The American University in Cairo Pres

Ana Britannica. (1989) Sayı: 14, Ana Yay. İstanbul

Andersen, Roy (1982). R., Robert f. Seibert & Jon G. Wagner, *Politics and Change in the Middle East – Sources of Conflict and Accomodation*, Third Editon, Prentice Hall

Armbrust, Walter (1996). *Mass Culture and Modernism in Egypt*, Cambridge University Pres

Ali, Kamran Asdar (2002). *Planning The Family in Egypt : New Bodies, New Selves*, Austin: University of Texas Press

- Atacan, Fulya (2004). “Otoriteryanizm Kıskaçında Mısır”, *Değişen Toplular ve Değişmeyen Siyaset*, Der. Fulya Atacan, İstanbul, Bağlam Yay.
- Badran, Margot (1996). *Feminists, Islam, and Nation – Gender and the Making of Modern Egypt*, Cairo; The American University in Cairo Press
- Barros, Alexandre Rands (1995). “Kalkınma ve Yaşam Standardı”, *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*, Yapı Kredi Yay., İstanbul
- Beauvoir, Simone De (1997). *Kadınlığımın Hikayesi*, Çev. Erdoğan Tokatlı, Payel Yay, İstanbul
- Becker, Stan, Elizabeth Costenbader (2001). “Husbands' and Wives' Reports of Contraceptive Use”, *Studies in Family Planning*, Cilt. 32, Sayı..2, June
- Berktaş, Fatmagül (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yay, İstanbul, 2003
- Beriş, Hamit Emrah (2005). “ Modernite’den Postmoderniteye”, Ed., Mümtaz Türköne, *Siyaset*, Lotus Yay., İstanbul
- Birritta Bucht, M.A. El- Badry (1986). “Reflections on Recent Levels and Trends of Fertility and Mortality in Egypt”, [Population Studies](#), Cilt. 40
- Bledsoe, Caroline, Allan G. Hill, Umberto D’ Alessandro and Patricia Langerock,(1994). “Constructing Natural Fertilty: The Use of Western Contraseptives in Rural Gambia” *Population and Development Review*, 20, 1994
- Bruce, Judith (1976). Women's Organizations: A Resource for Family Planning and Development, *Family Planning Perspectives*, Cilt..8 No.6., November/December

- Butterworth Charles E. & I. William Zartman (2001). *Between the State and Islam*, Cambridge University Press, 2001.
- Caldwell, John C., James F. Phillips, and Barkat-E-Khuda, (2002) “ The Future of Family Planning Programs” *Studies in Family Planning*, Cilt.:33 Sayı. 1,
- Casterline, John B., Fatma El-Zanaty and Laila O. El-Zeini (2003). “Unmet Need And Unintended Fertility: Longitudinal Evidence From Upper Egypt”, *International Family Planning Perspectives*, 29(4)
- Cerit, Sevil (1984). “Nüfus- Çevre İlişkilerine Bir Bakış”, *Edebiyat Dergisi*, Hacettepe Üniv.Yay. Sayı:2, Ankara
- Charrad, Mounira M. (2001). *States and Women’s Rights – The Making of Postcolonial Tunisia, Algeria, and Morocco*, Berkley; University of California Press, 2001
- Chawla, Janet (2006). , “Hint Dinsel Geleneklerinde Kadın Bedeni ve Toprağın Birlikteliği: Tohum, Toprak ve Tahılın Cinsiyetlendirilmiş Temsilleri”, *Bedenler Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Ütopya Yay.
- Cheal, David (2000). *The One and The Many: Modernity and Postmodernity*”, *The Sociology of The Family*, Edit:Graham Allan, Blackwell Publisher, Oxford
- Cleveland William L.(1994). *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, 1994.
- Cook, Rebecca (1993). “International Human Rights and Women’s Reproductive Health”, *Studies in Family Planning* 24(2) 1993
- DHS, *Egyptian Demographic and Health Survey*, National Population Council, Macro International Inc., Cairo and Columbia, 1988.

Dirlik, Arif (2006). *Global Modernite ve Sosyalizm*, Der. Veysel batmaz, Salyangoz Yay. İstanbul

Dirlik, Arif (2005), *Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*, Boğaziçi Üniversitesi Yay. İstanbul

Duncombe, Jean, Dennis Marsden (2000). “ Love and Intimacy: The Gender Division of Emotion and ‘Emotion Work’ ” *The Sociology of The Family*, Edit:Graham Allan, (Blackwell Publisher, Oxford

El-Ahram Gazetesi ,3/03/2007

El-Ghonemy, M. Riad (1998). *Affluence and Poverty in the Middle East*, London; Routledge

EMS, 1991 *Egypt Male Survey* (1992). Cairo Demografic Center, Macro International Inc. Cairo and Columbia

Esman, Milton J. & Itamar Rabinovich (eds.). (1988). *Ethnicity, Pluralism, and the State in the Middle East*, Ithaca; Cornell University Pres

Eltigani, E. Eltigani, Hoda Rashand (2005). “ Explaining Fertility Decline in Egypt”, *Islam, The State and Population*, Eds. Gavin Jones , Mehtab S. Karim, Hurst & Company, London

Gallegher, Nancy Elizabeth, (1990). *Egypt's other Wars – Epidemics and the Politics of Public Health*, Cairo; The American University in Cairo Pres

Giddens, Anthony (2000). *Sosyoloji*, Ayraç Yay. Ankara, 2000

Giddens, Anthony (2001). *Sosyoloji, Eleştirel Bir Giriş*, Çev: Ülgen Yıldız, Phoenix Yayınevi, Ankara

- Goldschmidt, Jr. Arthur(1988) *Modern Egypt – The Formation of a Nation-State*, Cairo; The American University in Cairo Press
- Göle, Nilüfer (2002). Batı- Dışı Modernleşme, *Modern Türkiyede Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, 3. Cilt, Derleme, İletişim Yayınevi ,İstanbul , 2002
- Gribble, James N., (2003). “ The Standart Days Method of Family Planning: A Response to Cairo,” *International Family Planning Perspectives*, Cilt. 29, Sayı. 4
- Halk Eğitim Merkezleri Eğitici Eğitim Projesi (2000). Aile Sağlığı Eğitim Notları, , (TAP Vakfı ve M.E.B
- Hanna Milad (1994). *The Seven Pillars of the Egyptian Identity*, General Eyprian Book Organization Press.
- Hartmann, Betsy (1995). *Reproductive Rights And Wrongs: The Global Politics Of Population Control*, Boston, South and Pres
- Hasde, Metin (1991). Aile Ansiklopedisi, , *Türkiyede Aile Planlaması Çalışmaları*, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu
- Hassan, E. and M. Fathalla, (1995). “Broadening Contraceptive Choice: Lessons From Egypt”, Ed., C. M Obermeyer, *Family, Gender and Population in The Middle East: Policies in Context* Cairo: Auc Press,
- Hatem, Mervat F.(2000) “19. Yüzyıl Mısırında Sağlık Mesleği ve Kadın Bedeninin Denetlenmesi,” Madeline C. Zilfi, *Modernleşme Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Çev.Necmiye Alpay, Tarih ve Yurt Yay. İstanbul

Henry Clement M. & Robert Springborg (2001). *Globalization and the Politics of Development in the Middle East*, Cambridge University Press,

Hopkins, Nicholas S. (1991). *Informal Sector in Egypt*, Cairo; The American University in Cairo Press

Hourani, Albert, Philip S. Khoury & Mary C. Wilson (eds.), (1993). *The Modern Middle East*, University of California Press

Human Rights (1994). *Egypt and the Arab World – Fourth Annual Symposium*, Cairo; The American University in Cairo Press

Hunter Shireen T., & Huma Malik [eds.] (2005). *Modernization, Democracy and Islam*, Westport; Praeger

İlkkaracan, Pinar (2003) Giriş, *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, Der. Pinar İlk Karacan, Çev: Ebru Salman, İstanbul: İletişim Yay.

İnsel, Ahmet, (2004). *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*, İletişim, İstanbul

Ismael, Jacqueline & Tarew Y. Ismael (1995) *Social Policy in the Arab World*, Cairo; The American University in Cairo Press

Jones, Gavin W. & Mehtab S. Karim (eds.), (2005). *Islam, the State and Population*, London; Hurst & Company

Kandiyoti, Deniz (1998). "Afterword: Some Awkward Questions on Women and Modesty in Turkey," *Remaking Women*, Ed, Lila Abu-Lughod, Princeton, Princeton University Press

Keyder, Çağlar (1993). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis Yayınları, İstanbul.

- Lane E. W. (1989). *Manners and Customs of the Modern Egyptians*, The Hague & London; East-Yest Publications
- Lewis, Bernard (1994). *The Shaping of the Modern Middle East*, Oxford University Press
- Lindbeck, Assar (1991). “Public Finance for Developing Countries”, Lawrence Krause, and Kim Kihwan, Eds. *Liberalization in the Process of Economic Development*, University of California Press, Berkeley
- Lindholm, Charles (2004). *İslami Ortadoğu*, Çev. Balkı Şafak, İstanbul: İmge Kitabevi
- Lindisfarne, Nancy (1994). “Varient Masculinities, “Varient Virginities: Rethinking “Honor And Shame.” *Dislocating Masculinities*, Eds. Andres Cornwall and Nancy Lindisfarne, London and New York, Routledge
- Lutz, Elvira (1993). “Women's Groups, Sexuality and Sexology Conferences”, *Reproductive Health Matters*, volum.1, no.1, New York,
- Malthus, Thomas-Huxley, Julian-Osborn, Frederick (1960). *Three Essays on Population*, Mentor Books, New York
- Marx, Karl- Fredrich Engels (1976). *Nüfus Sorunu ve Malthus*, Çev. Oya Yaylalı, Sol Yayınlan, Ankara
- Mastny, Lisa ve Richard P. Cincotta (2005). “Nüfus ile Güvenlik Arasındaki İlişkileri İncelemek”, Ed.Linda Starke, *Dünyanın Durumu*, “Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak”, Worldwatch Enstitüsü, 2005 ,Çev. Ayşe Başcı, Tema Vakfı
- Meydan Larousse (1990). Sayı: 8, Meydan Yayınevi

- Milton-Edwards, Beverly (2000). *Contemporary Politics in the Middle East*, Polity Press,
- Mir-Hosseini, Ziba (2000). *Marriage on Trial – A Study of Islamic Family Law*, London; I.B. Tauris,
- Mitchell, Timothy (2001). *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, Çev. Zeynep Altıok, İletişim Yay.
- Moghissi, Haideh (1999). *Feminism and Islamic Fundamentalism – The Limits of Postmodern Analysis*, London; Zed Books
- Moors, Annelies (1995). *Women, Property and Islam*, Cambridge University Press
- Navar, Laila (1995). Laila Nawar, Cynthia B. Lyord, Barbara Ibrahim, “Women’s Autonomy and Gender Roles in Egyptian Families”, *Family, Gender, and Population in The Middle East*, Ed. Carla Makhlouf Obermeyer, (Cairo : American University in Cairo Press
- Norton, Augustus Richard (ed.) (1995). *Civil Society in the Middle East*, Cilt. 1, Leiden; E. J. Brill
- Oldham, Linda, Hager el Hadidi & Hussein Tamaa (1987). *Informal Communities in Cairo: The Basis of a Typology*, Cairo; The American University in Cairo Press
- Omran, Abdel Rahim (1997). *İslam Kültüründe Aile Planlaması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara
- Oosterhuis, Harry (1999). “Medical Science and the Modernisation of Sexuality”, *National Histories, Sexual Cultures*, Ed. Franz X. Eder, Lesley Hall & Gert Hekma, Manchester University Press
- Ortaylı, Nuriye, (1989). “Doğum Kontrolü’nün Hikayesi”, *Toplum ve Bilim*, 45 Bahar, Birikim Yayıncılık, İstanbul

- Owen, Roger & Şevket Pamuk (1998). *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, London; I.B. Tauris
- Owen, Roger (2002). *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East*, 2. edition, London; Routledge
- Öncü, Ayşe, Çağlar Keyder & Saad eddin Ibrahim (1994). *Developmentalism and Beyond – Society and Politics in Egypt and Turkey*, Cairo; The American University in Cairo Press, 1994.
- Özberk, Ebru Ankara Üniversitesi (2003). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı, *Nüfus Politikaları ve Kadın Bedeni Üzerinde Denetim*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Petchesky, Rosalind (1995). *The Body as Prosperity: A Feminist Re-Vision .In Conceiving The New World Order*, eds. Faye Ginsburg and Rayna Rapp, Berkeley :University of California Pres
- Pollard, Lisa (2005). *Nurturing the Nation – The Family Politics of Modernizing, Colonizing, and Liberating Egypt, 1805-1923*, Berkeley; University of California Pres
- Parsons, Talcott, (1956). “The American Family”, T. Parsons and R. F. Bales., *Family, Socialisation and Interaction Process*, (London, Routledge & Kegan Poul,
- Radikal Gazetesi, 11/03/2007
- Richards, Alan & John Waterbury (1990). *A Political Economy of the Middle East – State, Class and Economic Development*, Westview Pres
- Roudi-Fahimi, Farzaneh, (2006). *Islam and Family Planning*, Population Reference Bureau, www.prb.org, 10.11.2006

Saad Eddin, İbrahim (1995). "State Women and Civil Society: An Evaluation of Egypt's Population Policy" *Family, Gender, And Population In The Middle East*, Ed. Carla Makhoul Obermeyer, Cairo : American University In Cairo Press

Saleh, Saneya and Donald Heisel (1998). "The Impact of Family Planning on the Lives of Egyptian Women", *Family Health International*

Saraç, Hüseyin (1997). *Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla İslamda Nüfus Politikası*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara

Shorter, Frederic & Huda Zurayk (eds.) (1985). *Population Factors in Development Planning in the Middle East*, New York & Cairo; The Population Council

Shorter, Frederic (1989). *Cairo's Leap Forward – People, Households, and Dwelling Space*, Cairo; The American University in Cairo Press

Stycos, J. Mayone, Hussein Abdel-Aziz Sayed, Roger Avery (1985) "An Evaluation of the Population and Development Program in Egypt", *Demography*, Cilt..22, Sayı. 3, (New York,

Tadros Helmi R., Mohamed Fetecha & Allen Hiöbbard (1990). *Squatter Markets in Cairo*, Cairo; The American University in Cairo Press

Thorns, David C. (2004). *Demografik Değişim ve Şehir, Kentlerin Dönüşümü*, Soyak Yay., İstanbul

Touraine, Alain (1995). Çev. Hülya Tufan, *Modernliğin Eleştirisi*, Yapı Kredi Yay.İstanbul

Tschirgi, Dan (ed.) (1996). *Development in the Age of Liberalization – Egypt and Mexico*, Cairo; The American University in Cairo Press

USAID (1994). *Betrayal: An Analysis In Three Acts, Scattered Hegemonies*, Eds. Inderpal Grewal And Caren Kaplan,.Minneapolis: University Of Minnesota Press.

USAID/Cairo (1997). *Report on The Cost of Family Planning Program in Egypt : The Cost of Family Planing Activities Which Received Funding From The Public Sector*, Cairo, July 1994- June 1995,

Ünalın, Turgay (2003). Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri , Ulusal ve Uluslararası Uygulamaları, TÜBA Raporları, sayı.2

Wallerstein, Imanuel (1995). *Liberalizmden Sonra*, Metis Yay., İstanbul

Wood, Roy C. (1995). *The Sociology of The Meal*, (Edinburg University Pres

Yavilioğlu, Cengiz (2002). “Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri”, *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, sayı:2

Yavilioğlu, Cengiz (2002), “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Anlamsal Kökenleri”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi, Cilt 3, Sayı 1

Yount, Kathryn M.(2005). “Women’s Family Power and Gender Preference In Minya , Egypt”, *Journal Of Marriage and Family*, 67

Zuhur, Sherifa (2003). “ Women and Empowerment in The Arab World”, *Arab Studies Quarterly*, Cilt. 25 Sayı. 4

İnternet Kaynakları:

<http-www.intact-network.net.main2>- Kathryn M. Yount, “Discourses on Women, Gender, and Health in Muslim Societies: An Historical Perspective”, yayınlanacak eser, *Encyclopedia of Women and Islamic Cultures*, Ed., Suad Joseph, (Leiden: Brill Academic Publishers),

<http://www.popcouncil.org/about/timeline.html>

www.fhi.org/en/RH/Pubs/wsp/wrknngpapers/TowConceptFrame.htm

www.olympus.ku.edu.tr/hc/default.asp

www.sis.gov.eg/En/Land&people/Population Egypt State Information Service (Mısır Devlet Bilgi Servisi),

www.tapd.org.tr/apyk.htm

http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PDACA516.pdf (USAİD, Egypt Strategic Plan Update, 2000-2007).

<http://egypt.usaid.gov/Default.aspx?pageid=13>

<http://www.unfpa.org.eg/AboutUs/Default.htm>

7. EKLER

7.1. Resimler²⁸⁶

Aile planlaması kliniğinde çalışan doktorlar.

Beni Suef’de bir din lideri halka aile planlamasını anlatıyor.

²⁸⁶ Resimler USAİD ‘in Mısır’la ilgili hazırladığı internet sayfasından alınmıştır. www.usaid.gov. Egypt.

USAİD'in düzenlediği halk sağliği toplantısı

Minya kırsalında bir aile planlaması kliniğinin açılışı

Abou Selim kadınlar klinik açılışını seyrediyor.

Bir aile planlaması kliniğinde kadınlar

Minya'da aile planlaması kliniğini ziyaret eden bir grup
USAİD çalışanı ve klinik çalışanları

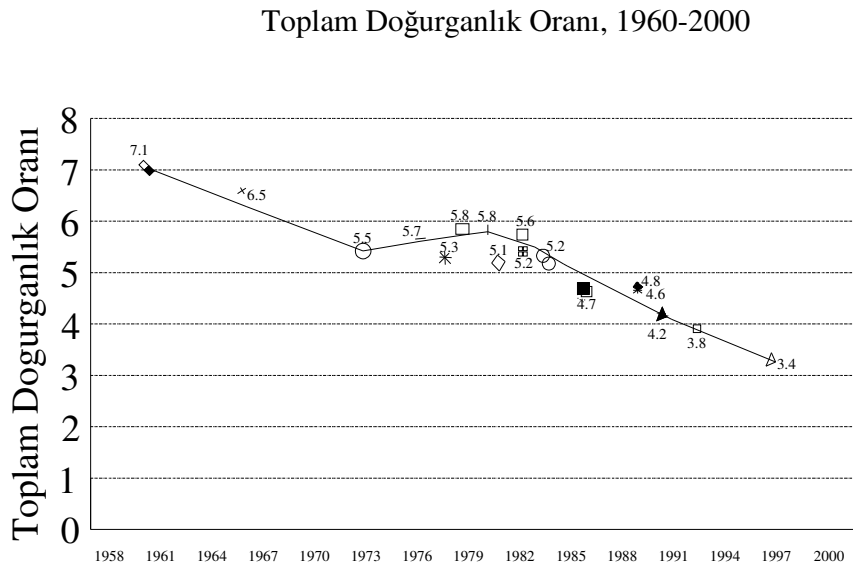

Mısır'da genç kadınlar

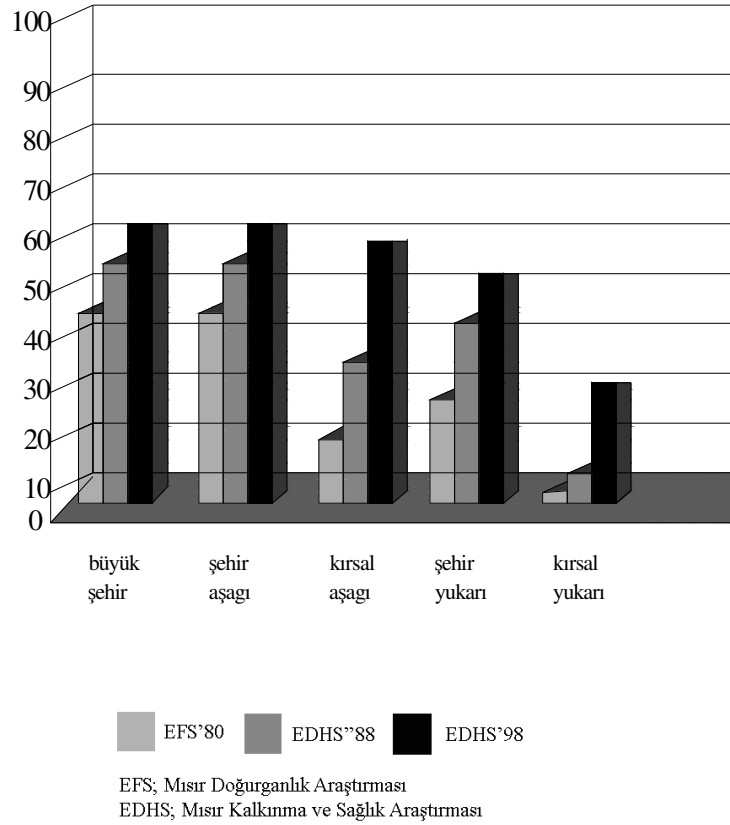
7.2 GRAFİKLER

G.1. 1960-1997 Arasında Misir’da ki Toplam Doğurganlık Oranı Değişimi ²⁸⁷

²⁸⁷ Eltigani, E. Eltigani, Hoda Rashand , “ Explaining Fertility Decline in Egypt”, *Islam, The State and Population*, Eds. Gavin Jones , Mehtab S. Karim, Hurst & Company, London, 2005, ss.174-197

G.2. 1980,1988 ve 1998 Yıllarında Mısır'da Aile Planlaması Kullanan Kadınların Bölgelere ve Yaşadıkları Yerlere Göre Dağılımı.²⁸⁸

²⁸⁸ Eltigani, E. Eltigani, Hoda Rashand , “ Explaining Fertility Decline in Egypt”, *Islam, The State and Population*, Eds. Gavin Jones , Mehtab S. Karim, Hurst & Company, London, 2005, ss.174-197

